

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

На правах рукопису
Кафедра дошкільної педагогіки і психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК, ОРІЄНТОВАНИХ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК,
У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ГРИ**

Спеціальність 012 Дошкільна освіта

Виконала:

Лазар Наталія Василівна

30-62 МДО група,
факультет дошкільної освіти

Науковий керівник:

Загородня Людмила Петрівна,
доктор педагогічних наук, професор

Глухів – 2026

Лазар Наталія Василівна. «Формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників засобом гри»

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 012 Дошкільна освіта – Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка. Кафедра дошкільної педагогіки і психології. Глухів – 2026.

У магістерській роботі висвітлена проблема формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку. Охарактеризовані ігрові методи як засіб формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників.

Проведено роботу з дослідження та обґрунтування використання гри як ефективного засобу формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку.

Ключові слова: дошкільний вік, сталий розвиток, формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку, соціальна, економічна, екологічна сфери сталого розвитку, гра.

Lazar Nataliia Vasylivna. “Formation of skills oriented towards sustainable development in older preschoolers through play”

Research for the degree of Master of Education in the specialty 012 “Preschool Education” – Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University. Department of Preschool Pedagogy and Psychology. Hlukhiv – 2026.

The master's thesis highlights the problem of developing sustainable development skills in older preschoolers. It describes game-based methods as a means of developing sustainable development skills in older preschoolers.

Research and justification of the use of games as an effective means of developing sustainable development skills in older preschool children has been carried out.

Key words: preschool age, sustainable development, formation of skills oriented towards sustainable development in older preschool children, social, economic, and environmental spheres of sustainable development, play.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК, ОРІЄНТОВАНИХ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК, У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ГРИ.....	11
1.1. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми освіти для сталого розвитку дітей старшого дошкільного віку.....	11
1.2. Підходи, принципи, технології, форми і методи формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку.....	22
1.3. Педагогічні умови формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом гри.....	35
Висновки до першого розділу.....	52
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК, ОРІЄНТОВАНИХ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК, У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ГРИ.....	54
2.1. Виявлення рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку.....	54
2.2. Реалізація педагогічних умов формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом гри.....	70
2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобами гри.....	97
Висновки до другого розділу.....	108
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	110
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	113
ДОДАТКИ	119

ВСТУП

Актуальність дослідження. Найактуальнішою проблемою сьогодення є виховання молодого покоління в дусі бережливого ставлення до довкілля. На жаль, із кожним роком через руйнівну діяльність людини і воєнні дії стан навколишнього середовища погіршується, і це згубно впливає на здоров'я нації. За показниками здоров'я населення ЮНЕСКО відносить Україну до країн, що вимирають. Щороку, особливо в умовах війни, поглиблюється демографічна криза: народжуваність знижується за достатньо високого рівня смертності, зменшується середньостатистична тривалість життя.

Стратегія розвитку суспільства має ґрунтуватись на об'єктивних законах Усесвіту, що полягають у єдності людини й природи та усвідомленні цілісності та цінності природи. Саме тому екологічна освіта та природоохоронна діяльність мають стати пріоритетними напрямками в системі виховання молодого покоління, як цілісний послідовний процес упродовж усього життя людини.

У ситуації глобальної екологічної кризи, розмивання моральних підвалин людського буття, виникає необхідність якісно здійснювати екологічну освіту, соціально-громадянське й економічне виховання, починаючи з дошкільного дитинства. Дошкільний вік, а особливо старший дошкільний вік, – важливий етап у становленні особистості дитини, розвитку її талантів та розумових здібностей, період залучення до загальнолюдських цінностей, до більш складних взаємин з оточуючими людьми та навколишнім світом, формування основ світогляду, концепції особистості, ключових компетентностей та підготовки до подальшого навчання в школі й упродовж усього життя. На цьому наголошують законодавчі акти і постанови (закони України «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Стратегія розвитку освіти і науки до 2030 року, Базовий компонент дошкільної освіти), – в яких зазначена пріоритетність гармонійного розвитку дитини, формування особистісно-значущих умінь та навичок, набуття важливих для життя компетентностей. Виконання цих завдань насамперед покладається на заклад дошкільної освіти.

Серед завдань дошкільного виховання у Концепції екологічної освіти України визначено формування основ природничо-екологічної компетентності, природничо-екологічної культури, морально-ціннісної орієнтації особистості. Загалом, природничо-екологічна компетентність дошкільників являє собою уявлення про природне оточення, як цілісний живий організм, у якому взаємодіють усі природні компоненти: повітря, ґрунт, рослини, тварини, люди в багатоманітності, єдності, русі, мінливості. В Україні Концепція екологічної освіти постає як елемент гармонійного розвитку держави та на даний час стає дедалі актуальнішою як державний документ [44].

Лише реалізуючи концепцію сталого розвитку, можливо досягти гармонійного співрозвитку (кoeволюції) природи і суспільства, забезпечити майбутнє прийдешнім поколінням. Сталий розвиток – загальна концепція щодо необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потреби в безпечному і здоровому довкіллі. Глобальні Цілі сталого розвитку були затверджені у 2015 році на саміті ООН з питань сталого розвитку. Серед іншого, до глобальних цілей належать: Світ без голоду, Світ без бідності, Якісна освіта, Міцне здоров'я, Екологічно чисті міста і спільноти, Відновлювана і недорога енергія, Відповідальне використання ресурсів, Протидія зміні клімату, Безпечне використання землі, Безпечне використання океанів тощо [49].

Освіта для сталого розвитку – це сучасний підхід до організації освітнього процесу, який включає інформування членів суспільства про основні проблеми сталого розвитку, формування світогляду, що базується на засадах сталості, переорієнтацію навчання з передачі знань на налагодження діалогу, орієнтацію на порушення та практичне розв'язання локальних проблем сучасного суспільства. Освіта для сталого розвитку висуває на перший план нові підходи до використання природних ресурсів та проблеми їх відновлення (сталості) [10].

Реалізація освіти для сталого розвитку ґрунтується на нормативно-правовій базі України, зокрема законах «Про освіту», «Про дошкільну освіту»,

Базовому компоненті дошкільної освіти та інших. Так, у Стандарті дошкільної освіти, в освітньому напрямі «Дитина в природному довкіллі», презентовано визначення поняття «навички, орієнтовані на сталий розвиток», а саме: сформованість у дітей початкових уявлень про сталі дії і поведінку, усвідомлення необхідності збереження ресурсів планети й особистої причетності до цього; розвиненості ефективних звичок соціальної поведінки, економного споживання ресурсів та збереження природи [5].

Актуальним аспектам формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей дошкільного віку присвячено чимало наукових праць українських науковців, зокрема Н. Басюк, О. Безсонової, Н. Гавриш, І. Данильченко, Л. Загородньої, С. Іванчук, Н. Миськової та ін. Питання економічного виховання та виховання культури споживання в дітей дошкільного віку досліджують, С. Іванчук, О. Кононко, О. Пометун, А. Сазонова, О. Саприкіна та ін. Екологічному вихованню й екологічній освіті дітей дошкільного віку присвячено праці Г. Беленької, О. Вашак, Л. Загородньої, В. Маршицької, Д. Мельник, Н. Лисенко, З. Плохій, Н. Пустовіт, Г. Сухорукової, Н. Яришевої та ін. Особливостям природоохоронного виховання дітей дошкільного віку приділяли увагу З. Плохій, Н. Лисенко, Г. Марочко, Н. Кот та ін. Окремі аспекти соціального розвитку дошкільників знайшли своє відображення в доробках Н. Абашиної, Ю. Косенчук, Т. Піроженко, І. Рогальської-Яблонської, О. Рейпольської, Г. Смольникової та ін.

Важливими компонентами методики впровадження освіти для сталого розвитку в практику роботи закладу дошкільної освіти, Н. Гавриш, О. Пометун, О. Саприкіна виділяють самодослідження, самонавчання дітей через діяльність, їх спрямування на прийняття самостійних рішень у повсякденному житті, виконання дій, спрямованих на сталий розвиток [15].

Отже, формуванню навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей дошкільного віку, приділяється неабияка увага, не зважаючи на те, що це

відносно новий напрям у дошкільній освіті. Він об'єднує екологічну освіту, початкове економічне й соціально-громадянське виховання дітей.

Метою сталого розвитку є формування такої особистості, яка свідомо обирає соціально, економічно та екологічно збалансовану стратегію свого життя, і в процесі своєї життєдіяльності передусім керується принципами природодоцільності та природозбереження. І, на наш погляд, абсолютно правильно починати формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, вже з дошкільного віку, оскільки саме впродовж дошкільного дитинства зароджуються і розвиваються безліч особистісних новоутворень, серед яких визначальне місце посідає процес формування особистісних світоглядних цінностей та ціннісних орієнтацій.

У формуванні навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку є важливим використання ефективних педагогічних умов та виховних методик, які відповідатимуть психічному і фізичному розвитку дітей даної вікової категорії. Провідним видом діяльності дітей дошкільного віку є гра, в процесі якої «розвивається свідомість, система потреб, інтересів, поглядів, розумових і моральних переконань та інших якостей, які внутрішньо визначають поведінку дитини, надаючи їй певної цілеспрямованості, стійкості й організованості» [25]. Сучасна дошкільна педагогіка визначає особливу роль ігрових методів у формуванні якостей особистості дошкільників, – гра як засіб усебічного розвитку та цінний метод навчання і виховання зумовлює збагачення досвіду спільної взаємодії з дорослими й однолітками, сприяє соціалізації дитини.

Таким чином, актуальність дослідження визначена соціальним запитом суспільства на випускника закладу дошкільної освіти, в якого сформовані навички, орієнтовані на сталий розвиток та необхідністю впровадження технології розвитку в дітей старшого дошкільного віку моделей поведінки для сталого розвитку, зокрема засобами ігрової діяльності, в практику сучасного закладу освіти, що й зумовило вибір теми магістерського дослідження:

«Формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників засобом гри».

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом гри.

Об’єкт дослідження – процес формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом гри.

Гіпотеза дослідження: процес формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку, буде відбуватися ефективніше за таких педагогічних умов:

- 1) стимулювання інтересу старших дошкільників до навичок сталого розвитку як життєвої стратегії;
- 2) створення предметно-розвивального середовища для опанування навичками соціальної взаємодії, економного використання природних ресурсів, екологічно доцільної поведінки;
- 3) цілеспрямованого й систематичного використання в освітньому процесі дошкільного закладу різних видів ігор, зміст яких відображає соціальний, економічний і екологічний складники сталого розвитку.

Відповідно до мети, об’єкта, предмета та гіпотези дослідження визначено такі завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей дошкільного віку.
2. Розглянути підходи, принципи, технології, форми і методи формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку та дослідити особливості їх формування.

3. Визначити критерії, показники і виявити рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку.

4. Науково обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом гри.

Для досягнення мети та реалізації завдань застосовувалися такі **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури з проблеми дослідження; вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, порівняльний аналіз для з'ясування стану означеної проблеми у педагогічній теорії і практиці дошкільної освіти; *емпіричні*: спостереження, анкетування, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний), які визначили результативність експериментальної роботи; *методи математичної обробки*: узагальнення даних, якісна і кількісна обробка та інтерпретація даних, оцінювання результативності проведеного дослідження.

База дослідження: експериментальна робота проводилася на базі закладу дошкільної освіти «Сонечко» с. Колінківці Чернівецького району Чернівецької області. Експериментальним дослідженням було охоплено 43 дитини шостого року життя двох старших груп.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягає у тому, що здійснено аналіз означеної проблеми, обґрунтовано методiku дослідження, а також розроблено критерії, показники, рівні сформованості навичок дітей старшого дошкільного віку, орієнтованих на сталий розвиток; визначено та обґрунтовано педагогічні умови формування таких навичок у старших дошкільників засобом гри.

Практичне значення визначається розробленою системою педагогічної роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей 6-го року життя засобом гри. Результати дослідження можуть застосовуватись у закладах дошкільної освіти із метою більш ефективного формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку.

Апробація результатів. Основні положення магістерської роботи представлено у виступах на науково-практичних конференціях різних рівнів, а саме:

- VII Всеукраїнська студентська науково-практична інтернет-конференція «Дошкільна освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору», 13-14 березня 2025 р., Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка;

- Всеукраїнська студентська конференція «Дошкільна та спеціальна освіта в умовах модернізації: проблеми, інновації, перспективи», 30 травня 2025 р., Карпатський національний університет імені Василя Стефаника;

- X Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Дошкільна освіта: від традицій до інновацій» 04 листопада 2025 р, м. Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка;

- II Міжнародна конференція «Інноваційні процеси в дошкільній освіті: теорія, практика, перспективи», 13-14 березня 2025 р., Житомирський державний університет імені Івана Франка;

- II Міжнародна науково-практична конференція «Дошкільна освіта в сучасному освітньому просторі: реалії, загрози та перспективи», 16-17 квітня 2025 р., Луганський національний університет імені Тараса Шевченка;

- XI Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти», 9-10 квітня 2025 р., Кам'янець-подільський національний університет імені Івана Огієнка;

- Глухівські наукові читання – 2025. «Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук», 10-12 листопада 2025 р. Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка.

Результати дослідження відображені у двох тезах:

1. Лазар Н. Засоби формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей дошкільного віку. *Психолого-педагогічний пошук* : зб. студентських наукових праць за матеріалами VII Всеукраїнської студентської науково-практичної інтернет-конференції «Дошкільна освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору», 13-14 березня 2025 р. Глухів: Глухівський НПУ ім. О. Довженка, 2025. С. 112–116.

2. Лазар Н. Гра як засіб формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку. *Глухівські читання – 2025. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук : збірник матеріалів XV міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (10-12 листопада 2025 р.)*. Глухівський НПУ ім. О. Довженка. Глухів, 2025. С. 2009–2013.

Структура роботи: магістерська робота складається із вступу, 2 розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (54 найменування), додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК, ОРІЄНТОВАНИХ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК, У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБОМ ГРИ

1.1. Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми освіти для сталого розвитку дітей старшого дошкільного віку

У наш час шалений економічний розвиток, демографічне зростання та дисбаланс соціальної рівноваги призводить до поглиблення згубного впливу людини на навколишнє середовище, що проявляється в надмірній експлуатації природних ресурсів, руйнівному впливі на екосистеми, появі екологічних та соціальних криз, і, в результаті може призвести до знищення нашої планети. Стикнувшись із загрозою самознищення, людство запропонувало концепцію сталого розвитку, яку було затверджено і введено в обіг на 42-й сесії ООН в 1987 році в доповіді Всесвітньої комісії з питань навколишнього природного середовища і розвитку під назвою «Наше загальне майбутнє».

Основна ідея концепції сталого розвитку за визначенням Міжнародної комісії ООН з навколишнього середовища і розвитку полягає в тому, щоб «задовольнити потреби сучасного покоління, не ставлячи під загрозу можливості майбутніх поколінь».

Іншими словами, сталий розвиток – це такий спосіб організації діяльності суспільства, за якого воно буде існувати в довгостроковій перспективі за рахунок досягнення економічної та соціальної справедливості, збереження навколишнього середовища та відновлення використаних природних багатств планети. Останні десятиліття економіка та технології розвиваються переважно за рахунок екології і дешевої робочої сили, а розраховуватися за цей розвиток будуть наступні покоління [8].

Отже, сталий розвиток – це глобальна концепція, яка спрямована на гармонійне і збалансоване поєднання соціального добробуту, економічного росту та збереження і примноження природного середовища.

Концепція сталого розвитку отримала подальший розвиток в інших міжнародних правових актах, ключовим таким документом стала Декларація ООН з навколишнього середовища і розвитку, прийнята на Конференції ООН у м. Ріо-де-Жанейро в 1992 році, в якій зазначається, що «право на розвиток має бути реалізоване таким чином, щоб забезпечити справедливе задоволення потреб нинішнього та наступних поколінь у галузях розвитку і навколишнього середовища» [53].

У юридичній енциклопедії за редакцією Ю. Шемшученка наведено таке визначення: сталий розвиток – соціально, економічно та екологічно збалансований розвиток, що не руйнує навколишнє природне середовище і забезпечує безперервний прогрес суспільства [53].

Поняття сталого розвитку ґрунтується на розумінні того, що економічні цілі суспільства мають не протиставлятися екологічним, а узгоджуватися між собою. В процесі свого існування людство нарешті дійшло висновку, що економічний та суспільний розвиток не може відбуватись в довгостроковій перспективі, якщо природоресурсна база кількісно і якісно погіршується, якщо не знищується. Водночас з тим не можливо забезпечити охорону довкілля, якщо економічний розвиток не враховує втрат, грошових, людських та ресурсних, пов'язаних з руйнуванням природного навколишнього середовища. Отже, щоб привести економічний, соціальний та екологічний фактори до балансу, тобто забезпечити сталий розвиток суспільства, необхідно досягти екологізації всіх основних видів діяльності людини та покласти її в основу суспільного прогресу, причому в перспективі не лише кількох десятиліть, а далекого майбутнього.

Але слід зазначити, що поняття сталий розвиток та економічно стабільний і екологічно безпечний розвиток не є тотожними, оскільки йдеться не про забезпечення прогресу економіки та збереження ресурсів для неї або лише про збереження природи, а про знаходження гармонії між людьми з одного боку і суспільством та природою – з іншого. З часом має сформуватись така соціоприродна система, яка здатна подолати безліч суперечностей, що

виникли між природою і суспільством, між економікою й екологією, між бідними і багатими, між розвиненими суспільствами і тими, що розвиваються, між уже сформованими потребами і споживацькими звичками людей і розумними потребами і звичками, між теперішніми і майбутніми поколіннями тощо [15].

Таким чином, поняття «сталий розвиток» можна розуміти як стратегію виживання і безперервного прогресу цивілізації та окремих країн в умовах збереження навколишнього середовища (насамперед біосфери) [15].

Такий процес має бути цілеспрямовано організованим на рівні державної політики і відбуватись згори вниз, на основі взаємопов'язаних політичних, економічних, освітніх, технічних, нормативно-правових та інших заходів. В Україні концепція сталого розвитку відображена в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991), Концепції сталого розвитку населених пунктів (1999), та інших нормативно-правових актах [51].

Концепція сталого розвитку по суті полягає у збалансованому поєднанні економічних, соціальних та екологічних аспектів людської діяльності, що і є її складовими.

Економічна складова включає в себе: забезпечення довгострокового економічного зростання без виснаження природних ресурсів; упровадження енергозберігаючих технологій та розвиток «зеленої» економіки; розвиток інновацій, цифровізації суспільства та сталих бізнес-моделей.

Соціальна складова означає покращення соціальних стандартів, підвищення якості життя, боротьба з бідністю та нерівністю; рівний для всіх доступ до освіти, медицини, гідних умов праці; пріоритетність розвитку прав людини, інклюзивності та гендерної рівності.

Екологічна складова полягає у раціональному використанні природних ресурсів, скороченні викидів та відходів, розвитку відновлюваних джерел енергії; збереженні і захисті біорізноманіття та екосистем, боротьба зі змінами клімату; розвиток екологічно безпечних галузей економіки, впровадження циркулярної економіки. Основою екологічної складової сталого розвитку є

раціональне природокористування, що передбачає збереження природних ресурсів та екосистем планети для майбутніх поколінь шляхом їхнього екологічно безпечного та ефективного використання.

Складові сталого розвитку тісно пов'язані між собою і є замкнутою системою, представимо цей зв'язок на рисунку 1.1.

Рис.1.1. Основні складові сталого розвитку

Як було сказано вище, сталий розвиток суспільства повинен бути цілеспрямованою державною політикою і основою розвитку суспільства, а, отже, бути інтегрованим у освітній процес, починаючи з дошкільної ланки і відбуватись протягом усього життя людини. Він має стати життєвою стратегією і метою кожного члена суспільства, а значить бути розвиненим на основі навичок, знань і вмінь як базових складових компетентності.

Чи не найголовнішою передумовою досягнення сталого розвитку суспільства виступають наука й освіта, які водночас є важливими засобами ефективного управління суспільством, обґрунтованого прийняття рішень як на особистому, так і на державному рівнях, становлення демократії, запорукою розвитку країни, гарантом її безпеки та економічного рівня. На всіх етапах розроблення й упровадження концепції сталого розвитку – від виявлення потреби, формулювання засад до практичної реалізації, вона потребує глибокого й обґрунтованого науково-теоретичного підґрунтя і максимально поширеної освітньої та просвітницької роботи.

Освіта для сталого розвитку – це освіта, спрямована на набуття таких знань і навичок, які сприятимуть формуванню екологічно свідомої особистості з новими світоглядними позиціями і цінностями, та розвитку соціально бажаного, економічно життєздатного, екологічно збалансованого суспільства.

Головним стимулом для створення якісно нової системи освіти на засадах сталого розвитку є переорієнтація існуючих освітніх програм на комплексне вивчення соціальних, екологічних, економічних питань із урахуванням національних і регіональних особливостей, а також глобального загальнолюдського контексту. Актуальність і суперечливість концепції сталого розвитку та необхідність впровадження її в процес освіти закономірно викликало увагу до цієї проблеми у багатьох вітчизняних науковців, та зумовило появу цілої низки наукових досліджень, зокрема в галузі педагогіки.

Аналіз досліджень О. Пошетун, О. Висоцької, В. Ільченко та інших дає можливість визначити такі риси освіти для сталого розвитку, як футуристичність (спрямованість на побудову сталого майбутнього); інтерактивність навчання (довіра і повага до дитини, залучення всіх дітей до процесу із відзначенням цінності участі кожного, стимулювання активності, продуктивна та толерантна співпраця і комунікація між дітьми тощо), практична спрямованість та тісний зв'язок з реальністю; міждисциплінарність та міжпредметність тощо [28].

В. Вербицький розглядає сучасну освіту як основну рушійну силу трансформації суспільства до сталості, адже вона визначає можливості й засоби впливу на світогляд і цінності учнівства та молоді, прийняття ідей і цілей сталого розвитку, усвідомлення значимості глобального процесу їх забезпечення та формування компетентностей, необхідних для їх втілення [9].

Н. Гавриш зазначає, що освіта сталого розвитку – це особливий освітній напрям, основним завданням якого є не створення системи знань, а формування моделей поведінки, звичок та стратегій життя, які відповідають потребам сталого розвитку. Відтак освіта сталого розвитку «є освітою ДЛЯ, а не ПРО

сталий розвиток: діти / дорослі мають не лише знати, а й мати / виробити звичку відповідно діяти» [16].

Як зазначає О. Пометун, мета освіти для сталого розвитку полягає у сприянні засвоєнню знань, вмінь та переконань, які дають змогу ухвалювати та впроваджувати рішення на особистому, місцевому та глобальному рівнях, спрямовані на підвищення якісного рівня життя і, які не загрожують можливостям наступних поколінь задовольняти свої потреби [41].

Н. Миськова визначає поняття «навички, орієнтовані на сталий розвиток» – результат освіти для сталого розвитку дошкільнят, як автоматизовані дії, спрямовані на задоволення власних життєвих потреб, виконання яких відбувається на основі ціннісного ставлення до природи, людей, середовища [36].

Базовий компонент дошкільної освіти містить характеристику навичок, орієнтованих на сталий розвиток, в інваріантному освітньому напрямі «Дитина в природному довкіллі», зокрема таких компонентів: емоційно-ціннісного ставлення, знань та навичок, які гуртуються на ставленні й знаннях. Одним із базових принципів реалізації стандарту зазначено принцип «забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору (основи соціальної, екологічної та економічної свідомості, відповідальності за власні дії та їх наслідки для довкілля) [5].

Вперше в третій редакції Державного стандарту дошкільної освіти наголошено на важливості освіти для сталого розвитку, результатом якої мають стати сформовані навички, орієнтовані на сталий розвиток, що виявляються у «сформованості початкових уявлень про сталі дії та поведінку, усвідомленні дошкільниками необхідності збереження ресурсів планети й особистої причетності до цього; розвиненості у дітей ефективних звичок соціальної поведінки, доцільного поводження з природними ресурсами та збереження природи» [35].

Міністерство освіти і науки України в інструктивно-методичних рекомендаціях щодо організації діяльності закладів освіти, що забезпечують

здобуття дошкільної освіти постійно наголошує на впровадженні в освітній процес закладів дошкільної освіти педагогічних технологій формування в дошкільників соціально доцільної поведінки, у межах міжнародного суспільного руху – освіта для сталого розвитку. І це дуже актуальне питання сьогодення, особливо в розрізі наступності освіти, адже елементи стратегії Нової української школи такі як: особистісно орієнтована модель навчання, розвиток критичного мислення у дітей, інтеграція освітніх напрямів та педагогіка партнерства повністю відповідають концепції сталого розвитку [42].

Україна є однією з п'ятдесяти п'яти країн-підписантів документу ООН «Стратегія освіти для сталого розвитку» та стала учасником Міжнародного проєкту «Освіта для сталого розвитку в дії», який реалізується неурядовими організаціями – українською громадською організацією «Вчителі за демократію та партнерство», міжнародною – «Глобальний план дій» (Швеція) та за підтримки Агенції з питань міжнародної співпраці та розвитку (Швеція).

Реалізацію цього проєкту в закладах дошкільної освіти України запропоновано у парціальній програмі «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку», створеної Н. Гавриш, О. Пошетун, які є експертками громадської організації «Вчителі за демократію та партнерство». Мета програми полягає у формуванні в дошкільників мотивації до дій і моделей поведінки, орієнтованих на сталий стиль життя. Це завершений цикл, що розрахований на дітей 3-6 років, та складається з трьох курсів, які інтегруються з будь-якими освітніми програмами, «Дитина» або «Українське дошкілля», за якими вже працюють заклади дошкільної освіти. Програму рекомендовано МОН України, за нею працюють вже кілька сотень закладів дошкільної освіти країни [14].

Завдання програми полягають у створенні умов для формування в дітей дошкільного віку початкових уявлень про дії та моделі поведінки, необхідних для свідомого вибору стратегій власного життя та орієнтовані на сталий розвиток; усвідомлення старшими дошкільниками необхідності збереження довкілля та особистої причетності до майбутнього природи і суспільства; розвиток у дошкільників навичок, що відповідають сталому розвитку та

мотивації діяти у цьому напрямі. Передбачені програмою дії спрямовані на покращення суспільної взаємодії між дітьми та іншими людьми; підтримку морального і психологічного клімату в групі; розумне споживання енергії і води, збереженні власного здоров'я, зменшення марних витрат ресурсів тощо [14].

Структура програми курсу визначається трьома основними темами (модулями), освоєння яких орієнтовно розраховано на півроку. Вивчення кожної з тем передбачає опрацювання трьох підтем, що складають її зміст. У кожній темі виділяються спеціально організовані тематичні дні з наступним закріпленням освоєних дій протягом двох тижнів. У змісті кожної з тем виокремлено ідеї, які мають бути донесені до дітей, мовні формули, що відбивають їх смисли, та дії, які діти опановують і автоматизують. Обов'язковим елементом вивчення кожної з тем є вступне і підсумкове невеличке самостійне дослідження дітьми власної побутової поведінки. Результати цього дослідження дозволяють дітям усвідомити зміни, що необхідні і відбуваються [14].

Опис змісту курсів програми «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку» наведений у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Зміст курсів програми «Дошкільнятам – освіту для сталого розвитку»

Курс	Теми	Підтеми
«Діємо разом» для дітей 4-го року життя	1. Спілкування	Люди, які мене оточують. Мої товариші по групі. Мої друзі
	1. Моє здоров'я	Мої рухи. Здорове харчування. Чистота навколо мене.
	3. Здоров'я природи	Дбайливі господарі і господарки. Мої друзі – пташки. Мої подарунки.
«Маленькі люди великої планети» для дітей 5-го року життя	1. Спілкування	Звернення і запрошення до дії. Допомога і подяка за неї. Виконання ролі у грі.
	2. Ресурси	Спільна гра з іграшками, які є Збереження і раціональне використання води

		Збереження тепла у приміщенні
	3. Природа наш друг	Догляд за рослинами – допомога природі Вживання рослинної їжі Збереження навколишнього середовища
Дошкільнятам про сталий розвиток Для дітей 6-го року життя	1. Спілкування	Привітання Допомога і підтримка Подяка
	2. Ресурси	Мої іграшки Папір – наше спільне багатство Вода – наше спільне багатство
	3. Подарунок	Подарунки від природи Слово в подарунок Дарувати радість

Методика курсу спрямована на поступове формування у дошкільнят звичних моделей поведінки, які вони обиратимуть протягом свого наступного життя у вже змодельованих ситуаціях. Зміни у поведінці призводять і до відповідних змін у свідомості дітей, генерують їх ціннісне ставлення до сталого розвитку як до особистісно важливого, розвивають їх здатність і бажання діяти у цьому напрямі [14].

Курс «Освіта для сталого розвитку для дошкільнят» реалізує освітню стратегію в інтересах сталого розвитку на засадах напряму гуманістичної педагогіки – педагогіки «емпауерменту» (з англ. Empowerment – надання людині мотивації й натхнення до дії), що є послідовним втіленням діяльнісного та особистісно зорієнтованого підходів у навчанні. Основні принципи емпауермент-педагогіки:

- 1) створення умов для формування в дитини впевненості у власних силах і можливостях та відповідальності за результати навчання;
- 2) прийняття нею рішень щодо власного стилю життя та їх виконання;
- 3) забезпечення психологічного комфорту під час занять як за допомогою спеціальних прийомів, так і через доступність змісту (за принципом вибору кожною дитиною тих кроків, які вона хоче і може здійснити);
- 4) створення умов для появи у дітей ентузіазму і почуття задоволення від результатів групової й індивідуальної роботи, виконання дій і вироблення

звичок поведінки, орієнтованих на сталий розвиток, що досягається насамперед завдяки постійному позитивному (як за формою, так і за змістом) зворотному зв'язку [14].

Важливими складниками методики опрацювання освіти для сталого розвитку в закладі дошкільної освіти є самопізнання, самонавчання дітей через діяльність, націлення їх на прийняття самостійних рішень у повсякденному житті, виконання дій у напрямі сталого розвитку. Ці положення вимагають побудови принципово нової педагогічної моделі. Розглянемо її основи.

Традиційна педагогіка виходить з положення, що надання тому, хто навчається, певної порції знань викликає зміну його ціннісного ставлення до події або явища, очікуваним наслідком такої зміни вважається поступова зміна діяльності чи моделі поведінки. Але на практиці набуття багажу знань не обов'язково забезпечує формування цінностей або реальних змін поведінки.

Сучасна дитина щодня отримує велику кількість інформації, набагато більше чим може засвоїти, тому свідомості доводиться обирати, що слухати, а на що активно реагувати, тому просте донесення інформації про екологічну кризу є недостатнім, щоб вплинути на ціннісну орієнтацію, а тим більше змінити поведінку дітей.

На практиці більш дієвим виявляється інша педагогічна модель «емпауермент» – педагогіка мотивації та дії. Її суть полягає в тому, щоб першим відчуттям у людини, при отриманні певної інформації про проблему виникло занепокоєння, що спонукатиме до подальшого пошуку знань про шляхи розв'язання цієї проблеми, прийнятті рішень і виконання певних дій щодо її вирішення. Тобто, людська діяльність має починатись з виникнення мотиву у вигляді інтересу, стурбованості, усвідомлення потреби. Такий мотив може виникати як у процесі діяльності, так і під час осмислення її результатів, але частіше людина активізується тоді, коли бачить результат або вірить у нього. Тому, коли дитина розуміє, що вона може ефективно (результативно) діяти, вона відчуває занепокоєння (мотив), шукає інформацію і готова свідомо сприйняти її, а потім і втілює задумане. За педагогікою емпauerмент, в

освітньому процесі педагог може використовувати цю модель та стимулювати діяльність дітей, використовуючи такі способи: допомога дітям у формулюванні намірів; постановка запитань; надання зворотного зв'язку [37].

Організований на зазначених вище засадах освітній процес закладу дошкільної освіти покликаний допомогти дітям не тільки уявляти своє бажане майбутнє, а й активно його наближати. Потреба піклуватися про власне довкілля та оточення виникає на основі отриманої інформації про значення власних дій у навколишньому світі та оцінку результатів таких дій. Акцент робиться на рішеннях дітей щодо власної поведінки та стилю життя, а не на проблемах, які існують поза ними. У процесі такого навчання вихователь виступає організатором дій дітей, надихає їх, підбадьорює і скеровує їхні зусилля, спонукає до вибору способу діяльності, самостійного виконання обраних дій, обговорення їх, тобто створює умови для безпечного і ефективного процесу навчання, запрошує взяти в ньому участь [14].

Результатами пропонованого курсу виступають:

- 1) покращення стосунків між дітьми та оточуючими;
- 2) підтримка морального і психологічного клімату в групі;
- 3) розумне споживанні енергії та води;
- 4) зменшення марних витрат сировини;
- 5) зменшення кількості відходів;
- 6) зміцнення власного здоров'я тощо [14].

Отже, аналіз сучасного стану проблеми освіти сталого розвитку для дітей старшого дошкільного віку дає можливість стверджувати, що цей напрям розвитку освіти є інноваційним та вкрай актуальним в Україні та в усьому світі. Сучасний стан розвитку людства в цілому та суспільств окремих країн, зокрема й України, та зростаючі суперечності між екологією та економічними і соціальними питаннями змушує до переорієнтації всіх сфер освіти на цілі сталого розвитку, багаторічний досвід упровадження якого в багатьох розвинених країнах переконливо доводить ефективність та актуальність такого підходу.

Реалізація ідей освіти для сталого розвитку в роботі сучасних закладів дошкільної освіти передбачає засвоєння дітьми, а через співпрацю родини і дошкільного закладу їхніми батьками та самими педагогами надзвичайно важливих навичок екологічно-, економічно- й соціально доцільної поведінки, без якої неможливе створення та існування суспільства стійкого благополуччя, суспільства, яке засобами сталого існування сьогодні забезпечує існування для наступних поколінь.

1.2. Підходи, принципи, технології, форми і методи формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку

Змістовою особливістю освіти для сталого розвитку є поєднання в ній трьох аспектів: екологічного, соціального та економічного, оскільки сама ідея сталого розвитку сконцентрована на цих трьох сферах. Екологічний аспект полягає у формуванні екологічної компетентності людей: засвоєння системи екологічних знань та формування умінь і навичок екологічної діяльності у взаємозв'язку з екологічною свідомістю, екологічним мисленням та екологічними цінностями. Соціальний аспект відображає умови співіснування людей у суспільстві, їхню самосвідомість та самооцінку, умов їхнього життя та діяльності і стосується широкого кола проблем правової освіти, громадянської освіти, валеологічної та медичної освіти, освіти з питань безпеки, толерантності полікультурності, гендерної рівності тощо. Економічний аспект відображає проблематику сталих суспільно-виробничих відносин та сталого господарського життя, у тому числі й індивідуальної господарської діяльності [28].

Розглянемо процес формування указаних компетентностей в освітній діяльності сучасного закладу дошкільної освіти та їх поєднання в аспекті освіти сталого розвитку. Дошкільний вік відзначається бурхливим розвитком дитини, її здатністю інтенсивно пізнавати навколишній світ, розвивати активну

взаємодію з природним і соціальним оточенням. Цей віковий період, а особливо старший дошкільний вік, є сприятливим для розвитку екологічного мислення дитини, формування навичок екологічно орієнтованої практичної діяльності в повсякденному житті, накопичення досвіду такої діяльності та формування навичок застосовувати його в пізнавальній, комунікативній, соціальній сферах.

Одним із найважливіших завдань дошкільної освіти є формування природничо-екологічної компетентності в дітей старшого дошкільного віку, що означає підвищення екологічної культури дошкільників, озброєння їх навичками економного, дбайливого використання природних ресурсів, формування активної гуманної позиції у ставленні до природи, тобто. Екологічна культура – це знання, уміння, навички, рівень інтелекту, морального й естетичного розвитку, світогляд, способи і форми спілкування людей [22].

Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти – державним стандартом, що визначає вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів освіти дитини дошкільного віку (6 (7) років), однією з ключових компетентностей дитини дошкільного віку є природничо-екологічна, яка потрактовується у документі як здатність дитини до доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знаннях її законів та формується у просторі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності [5].

Формування природничо-екологічної компетентності здійснюється в процесі екологічного виховання як системи педагогічної діяльності, що спрямована на розвиток екологічної культури дітей та уявлення дитини про природне довкілля як цілісний живий організм, у якому взаємодіють повітря, ґрунт, рослини, тварини, люди в багатоманітності, єдності, русі, мінливості. Природничо-екологічна компетентність формується через усвідомлення дитиною цінності природного середовища та його нерозривної єдності з людиною. У процесі екологічного виховання дитина пізнає довкілля у всій його красі, вчиться розуміти цінність життя, співчувати живим істотам, любити природу, дбайливо ставитися до навколишнього середовища, знати про згубний

вплив людини на природу, уникати таких дій та прихильно ставитися до тих, хто опікується природою [30].

Формування природничо-екологічної компетентності в дітей дошкільного віку передбачено освітнім напрямом «Дитина в природному довкіллі». Базового компонента дошкільної освіти. Результатом екологічної освіти дошкільника є сформовані екологічні знання, природодоцільна або екологічно доцільна поведінка, емоційно-ціннісне ставлення до об'єктів природи; інтерес до пізнання природи рідного краю, близького оточення, своєї країни, об'єктів і явищ планети Земля і видимих об'єктів Космосу; позитивне ставлення і повага до різних форм життя та природних об'єктів [19].

Загальні підходи до процесу формування соціальної компетентності дитини відзначаються принципами гуманізації виховання – визнанні цінності дитини як особистості, її цінності в суспільстві, олюдненні вихованих взаємин, що базується на усвідомленні дитиною своїх зав'язків з навколишніми людьми і загалом – місця в соціумі [52].

Починаючи з дошкільного віку, завданням педагогів є навчити дітей як співіснувати з іншими людьми на гуманістичних засадах, сприяти засвоєнню і дотриманню ними суспільних норм і правил поведінки, сформувати вміння врегульовувати різні психологічні, соціальні і міжнаціональні конфлікти з дотриманням вимог культури багатьох думок [5].

Базовий компонент дошкільної освіти в Україні визначає обов'язковий мінімальний рівень соціально-громадянської компетентності, необхідний для нормальної діяльності дитини в навколишньому соціальному середовищі. У Стандарті акцентовано, що заклад дошкільної освіти є відповідальним за процес соціального розвитку особистості, окреслено набір початкових знань, уявлень, практичних умінь і навичок, які гарантують дитині пристосування до життя, спроможність орієнтуватися у ньому, відповідно реагувати на соціальні явища, події, людей [5].

Реалізація змісту освітнього напрямку «Дитина в соціумі» ґрунтується на тому, що взаємодія дитини з соціальною дійсністю має задовольняти дві

ключові потреби її саморозвитку: потребу в самореалізації (вияв та ствердження себе серед інших людей) та потребу адаптуватися до соціуму, віднайти своє місце. В цілому під соціалізацією і розуміють процес послідовного входження у світ соціальних зав'язків. Разом з тим, соціалізація забезпечує індивідуалізацію, адже лише в соціальних зв'язках, взаємодії людини з іншими людьми здійснюється її самовизначення у соціокультурному просторі. Беручи участь у пізнанні та індивідуальному освоєнні світу, дитина не втрачає власне «Я», а навпаки, зберігає, розвиває та збагачує зміст свого духовного світу.

Формування соціальної компетентності передбачає процес пізнання дитиною оточуючої її соціальної дійсності, оволодіння навичками індивідуальної та колективної праці, включає соціально-психологічні механізми, за допомогою яких досягається прилучення дитини до людської культури. Особлива роль відводиться розвитку контактів дитини з іншими людьми та спільній з ними суспільно-корисній діяльності.

У Базовому компоненті дошкільної освіти (третья редакція) соціально-громадянську компетентність визначено як здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення суспільного життя [5, с. 16].

Компонентами означеної компетентності в Стандарті визначено емоційно-ціннісне ставлення, сформованість знань, навички.

Завдання соціалізації дітей реалізуються у педагогічному процесі закладу дошкільної освіти як важливе завдання розумового (життя і праця дорослих) та морального (дорослий як взірець для наслідування, носій моральних норм) виховання. Відповідно будувалися програми навчання і виховання, система занять та діяльності у повсякденному житті. Зокрема, традиційними сторонами виховання виступали питання формування у дітей уявлень про найближче та більш широке соціальне оточення, про норми моралі, що регулюють ставлення до людей, до самого себе, а також перетворення знань

у засоби самостійної регуляції поведінки та взаємин з оточуючими та загалом – світом людей.

Елементи початкової економічної освіти дітей дошкільного віку набуваються через первинний досвід елементарних економічних відносин, в результаті чого формується відповідальне ставлення до економіки. Елементарні знання та досвід, отримані під час ознайомлення з основами економіки в цей період, допомагають дітям дошкільного віку краще зрозуміти та адаптуватися в соціальному середовищі в нових економічних умовах та набуті початкових навичок економічної (фінансової) грамотності.

У Базовому компоненті дошкільної освіти вимоги до соціально-фінансової грамотності дитини дошкільного віку вміщено у варіативному складнику, зокрема освітньому напрямі «Дитина в соціумі. Соціально-фінансова грамотність». У ньому схарактеризовано прояв соціальної компетентності і навичок фінансової грамотності, а саме: «здатність дитини усвідомити хто вона є і як потрібно взаємодіяти з іншими людьми. Це надихає дитину вивчати свої права й обов'язки, планувати бюджет, раціонально використовувати ресурси, заощаджувати, оцінювати наявні можливості, формує розвиток лідерських якостей» [5, с. 29]. Тут же окреслено і види дитячої діяльності, в яких формується означена компетентність і фінансова грамотність, а саме: предметно-практична, предметно-ігрова, ігрова, комунікативна, господарсько-побутова, пізнавальна.

Формування економічного досвіду в дітей дошкільного віку є важливим завданням сучасної дошкільної освіти, вирішення якого дозволяє наблизити дитину до реального дорослого життя, навчити її орієнтуватися в сьогоденні, розвинути економічне мислення, сформувати знання про нові професії та вміння розповісти про них, а також сформувати ділові якості особистості: вміння правильно орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях, діяти самостійно, творчо та організовано та на далі будувати своє життя практично, розумно і цікаво. При цьому важливим є те, що у дитини-дошкільника починають

розвиватися почуття власної гідності, вміння чесно змагатися і не боятися програвати, прагнення доводити розпочате до кінця, фінансова грамотність.

Одним із аспектів економічної освіти є формування культури споживання, тобто опанування дітьми знань про особливості споживання, розвиток ціннісного ставлення до предметів споживання, прищеплення їм навичок грамотної споживчої поведінки та формування окремих умінь та навичок споживання, спрямованих на зміну ставлення до процесів споживання й розуміння значення розумної споживчої поведінки людини в соціумі загалом. Особливо формування культури споживання є актуальним у необхідності виховання нового покоління громадян, які будуть здатні до позитивних змін у суспільстві, прагнутимуть зупинити руйнівні тенденції на планеті, будуть спрямовані на створення і примноження природних ресурсів у напрямі сталого розвитку [23].

Оскільки більшість програм освіти для сталого розвитку пов'язані саме з темами раціонального використання ресурсів, збереженням невідновлювальних природних ресурсів, проблемами споживання, основи культури споживання мають формуватися саме в сучасному дошкільному закладі. У зв'язку з цим для дітей дошкільного віку окреслено коло знань про збереження ресурсів, які необхідно засвоїти, зокрема: економія води, енергії, тепла, утилізація та переробка сміття тощо.

у Базовому компоненті дошкільної освіти серед головних цілей, визначено необхідність виховання в дітей дошкільного віку ціннісного ставлення до природного й соціального довкілля, і одним із завдань, що дозволяють реалізувати цю мету, окреслено й необхідність виховання основ культури споживання. Це завдання інтегровано реалізується в змісті більшості освітніх програм, оскільки тісно пов'язане з вихованням у дітей соціально прийнятної й екологічно доцільної поведінки [5].

Зокрема, у змісті освітнього напрямку «Дитина в соціумі» запропоновано завдання виховання в дітей поваги до бажань та інтересів інших людей, що дозволить їм у майбутньому позбутися споживацького ставлення до людей, які

оточують. У змісті освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» визначено розвиток емоційно-ціннісного та відповідального екологічного ставлення до природного довкілля, що зорієнтує дітей у таких проблемних питаннях як сучасний стан природних ресурсів, їхня обмеженість, вплив на них людини, особливості споживання природних ресурсів та їх відновлення [5].

Отже, сучасна дошкільна освіта має потужні можливості для впровадження основних засад сталого розвитку та виховання дитини дошкільного віку на основі гармонійного існування в природному і соціальному середовищі та ощадливого, бережливого та розумного споживання ресурсів природи. У змісті дошкільної освіти знайшли відображення всі аспекти освіти сталого розвитку, – екологічний, соціальний та економічний, які утворюють основу для формування відповідних компетентностей у дітей дошкільного віку.

Реалізація завдань формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку, за екологічним, соціальним та економічним напрямками знайшла відображення у програмі «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку» (автори-упорядники Н. Гавриш, О. Пометун). Вона репрезентує реалізацію трьох курсів, кожний з яких містить змістовні блоки, які співвідносяться з екологічною, соціальною та економічною сферами сталого розвитку людства. Зокрема, для старшої вікової групи соціальна сфера розкрита в розділі «Спілкування», економічну сферу представляє розділ «Подарунок», екологічну – розділ «Ресурси». Розділ – це окрема тема, яка розкривається, у процесі її опанування через три підтеми. Час реалізації курсу 18 тижнів, – по 2 тижня на підтему. В тематичному плануванні розписані дії, які мають засвоїти дошкільники, тематичний план представлено в додатку А [14].

Завданнями означеної програми є створення умов для:

- 1) формування у дітей початкових уявлень про дії та поведінку, що орієнтовані на сталий розвиток, необхідних для свідомого вибору способу власного життя;

2) усвідомлення старшими дошкільниками необхідності збереження ресурсів Землі та особистої причетності до майбутнього суспільства і природи;

3) розвиток у дітей звичок і моделей поведінки, що відповідають сталому розвитку бажання діяти у цьому напрямі [14].

Тривалість реалізації програми зумовлена її завданнями – діти мають свідомо сформувати нові моделі поведінки і звички, а це тривалий поетапний процес, під час якого спочатку у дошкільника має сформуватись уявлення про відповідну модель поведінки, відбутись усвідомлення необхідності діяти саме так, та перехід бажаної моделі у звичку шляхом повторення протягом певного часу – двох тижнів.

До кожної теми авторами запропоновані орієнтовні сценарії проведення тематичних днів з подальшим закріпленням протягом двох – трьох тижнів ідей, які були донесені до дітей; мовних формул, що відображають ці ідеї та дій, які діти мають опанувати й освоїти.

Обов'язковим елементом кожної теми є вступне і заключне (підсумкове) невеличке самодослідження власної побутової поведінки і набутого досвіду, яке проводять діти за допомогою чотирьох спеціальних запитань. Перше вступне самодослідження виконується дошкільниками на початку вивчення теми і є своєрідним способом входження в тему, ініціювання обговорення її дітьми. Друге підсумкове самодослідження відбувається наприкінці вивчення теми і засвідчує зміни у поведінці дитини. Його результати є підставою і предметом для обговорення з дітьми, а також з батьками, до відома яких бажано їх довести. Проведення самодосліджень дає змогу дітям усвідомити необхідність змін своєї поведінки, а вихователю – спостерігати за процесом змін і підтримувати позитивний зворотній зв'язок щодо особистих досягнень вихованців [15].

Організація тематичного дня відбувається на засадах інтегративного підходу в дошкільній освіті, оскільки відбувається об'єднання кількох освітніх напрямів, у процесі добору навчальної інформації відбувається інтеграція знань з різних наукових галузей (соціум, природа, економіка); у процесі засвоєння

знань використовуються інтегровані заняття, завдання інтегрованого типу, поєднання різних видів дитячої активності.

Темі такого дня підпорядковуються усі види творчої взаємодії вихователів і дошкільників, кожен етап цієї взаємодії має бути максимально унаочненим через використання «робочої стіни», дидактичних органайзерів, оформлення портфоліо. Це забезпечить мотивацію, створення позитивного емоційного фону та уможливить досягнення запланованого результату.

Метою кожного тематичного дня є формування у дітей старшого дошкільного віку усвідомлення необхідності постійного виконання певних дій, розвиток первинних навичок їх виконання, а в подальшому зведення навичок виконання таких дій до звички вчиняти саме в такий спосіб.

Пропоновані у курсі «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку» дії виконуються у дошкільному закладі, вдома, у найближчому оточенні дитини і спрямовані на покращення стосунків між людьми; підтримку морального і психологічного клімату в групі; розумне споживання енергії, води, паперу; зменшення марних витрат сировини та кількості відходів; зміцнення власного здоров'я тощо. Перелік таких дій може бути розширений на розсуд педагогів і самих вихованців, яким надається свобода у виборі дій, а вихователь корегує вибір таких дій з позиції посиленості для дітей старшого дошкільного віку [15].

Тема «Спілкування» спрямована на формування в дітей старшого дошкільного віку моделей поведінки, пов'язаних із соціальними аспектами сталого розвитку. Діти засвоюють, що ввічливе, доброзичливе, повноцінне спілкування сприяє покращенню загальної атмосфери у будь-якому колективі, налагодженню між його членами добрих стосунків, а значить більш продуктивній співпраці, збереженню здоров'я і гарного настрою та поліпшенню життя людини в цілому. Після опрацювання теми діти зможуть:

- 1) розповідати про важливість добрих стосунків між людьми;
- 2) застосовувати найпростіші етикетні норми (привітання, прощання, прохання, подяки тощо) у взаємодії з оточуючими;

3) дослідити власну поведінку та звички щодо налагодження стосунків з оточуючими;

4) визначити доступні для себе шляхи налагодження добрих стосунків з іншими та слідувати прийнятним для себе діям щодо налагодження добрих стосунків [15].

Використання ресурсів, їх заощадження, зберігання та повторна переробка є ознакою сталого розвитку суспільства і високого рівня екологічної свідомості його членів, отже, тема «Ресурси» вводить старших дошкільників у поняття «ресурсозберігаюча поведінка». Опрацювання теми дає розуміння про ощадливе ставлення до всього, що ми маємо і використовуємо, та формує усвідомлення більш економічного господарювання як у власній оселі, так і в державі. Після опрацювання теми діти зможуть розповідати про важливість ощадливого використання ресурсів; описувати доступні для себе шляхи ресурсозбереження; дослідити власні звички щодо використання ресурсів; самостійно виконувати прості дії щодо збереження доступних їм ресурсів [15].

Тема «Подарунок» формує екологічну й соціально доцільну поведінку дітей, закликаючи їх до роздумів про свій взаємозв'язок з природою, про необхідність зберігати природу та піклуватися про неї, про роль подарунків у житті людини. Тема інтегрує і подальше опанування соціальними навичками, що сприяють покращенню комунікації та стосунків між людьми, а отже орієнтовані на сталий розвиток. Після опрацювання теми діти зможуть розповідати про важливість зберігати довкілля і доброзичливі стосунки з людьми; описувати доступні для себе шляхи взаємодії з природою і людьми через подарунок; дослідити власні звички щодо подарунків іншим у власному житті; виконувати самостійно прості дії щодо збереження природи і встановлення добрих стосунків з оточуючими [15].

Найсприятливішим для проведення тематичного дня, як зазначають автор курсу, є понеділок. У наступні дні протягом двох тижнів відбувається закріплення, автоматизація виконуваних дітьми дій, їх природний перехід у вміння, а потім і мотивовані звички. Тематичний день розпочинається з

повідомлення ідеї дня, що налаштовує вихователя і вихованців на роботу протягом усього часу, коли відбуватиметься засвоєння смислу і ключових ідей тематичного дня і освоєння пропонованих дій. Ідея дня може стати гаслом, девізом, настановою, яку можна розмістити на «робочій стіні» в батьківському куточку у вигляді тексту, щоб залучити й батьків до ідеї та привернути їхню увагу до проблеми, яку можуть опрацювати разом з дітьми [15].

Структурування і змістове наповнення тематичного дня відбувається таким чином. У ранкові години важливо зосередити увагу дітей на проблемних питаннях, які стануть предметом обговорення та опрацювання протягом дня. При цьому педагог використовує формулювання проблемних запитань у різний спосіб – колективне обговорення, наприклад, обговорення наочних матеріалів; створення проблемної ситуації; рольова гра; читання спеціального стартового тексту, загадки; виконання завдання для самостійної пізнавальної діяльності (як-от малювання, ліплення, складання розповідей, діалогів); звернення до побутового досвіду дітей, моделювання ситуацій тощо.

У першій половині дня проводиться інтегроване заняття за темою дня, що поєднує кілька освітніх напрямів з пріоритетом одного з них. Автори курсу наголошують на тому, що заняття обов'язково слід починати з мотиваційної частини з метою створення ситуації занепокоєння озвученою проблемою, що має пробудити у старших дошкільників допитливість, інтерес до теми розмови, прагнення до пізнання нової інформації, бажання брати участь в активній індивідуальній чи груповій діяльності, і на кінець призвести до бажання щось зробити для розв'язання усвідомленої проблеми.

Основна частина заняття присвячується процесу опанування дітьми визначених дій шляхом створення проблемних ситуацій, обговоренню моделей поведінки та проголошенню намірів, відповідній індивідуальній та груповій практичній діяльності. Результатами практичної діяльності мають стати набуття дітьми власного досвіду щодо правильного виконання означених дій, формування їх особистого переконання у важливості діяти в так, а не інакше,

вироблення алгоритму таких дій та позитивне налаштування на їх виконання в майбутньому.

Активізації комунікативно-пізнавальних дій сприяє об'єднання дітей у малі групи за їх бажанням для виконання певних творчих завдань. Склад груп може змінюватися від заняття до заняття. Спілкування у малій групі дозволяє кожній дитині проявити ініціативу, бути почутою іншими, активно діяти. Вихователь повинен слідкувати, щоб кожна дитина була максимально залучена до практичної діяльності. Емоційний фон заняття має бути максимально позитивним, недопустимі тиск, примус, моралізація, нав'язування вихователем своїх позицій тощо. Стиль звернень педагога до вихованців, загальна атмосфера спілкування мають надихати дітей на активну творчу взаємодію, на максимальний самовияв творчих можливостей, прояв пізнавальної активності і бажання включатись в практичну діяльність [15].

Автори курсу, наголошують, що закріплюються знання, отримані на занятті в першій половині дня в різних формах творчої активності на прогулянці у другій половині дня. Завданням вихователя є створення спеціальних, насамперед, ігрових ситуацій, які б вимагали від вихованців застосування набутого досвіду виконання дій. Наприклад, у темі «Спілкування» вихователь запрошує дітей взаємодіяти з іншими: привітатися, подякувати, попросити, запросити, запитати тощо. Моделювання практичних ситуацій сприяє засвоєнню дітьми багатій палітри словесних формул міжособистісного спілкування, вчить свідомо робити доречний вибір фраз у спілкуванні тощо. У другій половині дня найбільш ефективною діяльністю з відпрацювання засвоєних дій є ігрова діяльність. Надзвичайні можливості для цього мають рольові, театралізовані ігри [15].

Накопичення дітьми відповідних знань і дій має відбуватися за принципом кумулятивності – снігової кулі. Тобто те нове, чому вихованці навчаються, має накладатися на їхній досвід, зокрема знання і дії, які вони опанували на попередніх етапах, стимулюючи дітей до автоматизації більшості засвоєних дій і перехід отриманих знань до сформованих моделей поведінки.

Важливими є усвідомлення дітьми дошкільного віку важливості тієї чи іншої теми для власного життя і власного ставлення до неї та готовності брати участь у спільній діяльності. Особливе значення, на думку Н. Гавриш, О. Пошетун, О. Саприкіної, матиме встановлення зворотного зв'язку з вихованцями та їхніми батьками стосовно досвіду виконання засвоєних дій в реальному житті. [15].

Ефективним стимулом для освітньої діяльності дітей старшого дошкільного віку є наочна фіксація їх творчої практичної діяльності у якості певного творчого продукту. Таким способом фіксації може стати портфоліо – добірка творчих робіт дошкільників, яка демонструє прогрес і досягнення в освоєнні дій, докладені зусилля всіх і кожного учасника та відображає успіхи у діяльності дітей. Портфоліо створюється в довільній формі вихователем разом з дітьми та в співпраці з батьками. Це може бути папка, в якій зібрані матеріали, одержані у процесі опрацювання теми (інформаційні тексти, результати самостережень, матеріали екскурсій і навчальних проєктів, малюнки, фотографії тощо) [15].

Стосовно інтеграції змісту курсу в план реалізації освітнього процесу в старшій групі ЗДО, автор пропонують у загальному річному плані закладу тематичний цикл занять з освіти для сталого розвитку включити у вигляді тривалого проєкту або однієї зі спеціальних програм, що реалізуються дошкільним закладом протягом року. У такому випадку завдання освіти для сталого розвитку може бути визначено як один із напрямів роботи дошкільного закладу на рік [15].

Упровадження провідних засад освіти сталого розвитку в закладі дошкільної освіти спрямовує освітній процес на формування у дитини старшого дошкільного віку здатності застосовувати набуті вміння та навички сталої діяльності у повсякденному житті. Особливістю формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку є не відтворення заученої інформації, а формування такої моделі поведінки, яка репрезентувала б свідоме, добровільне, відповідальне виконання дитиною

засвоєних дій, здатність здійснювати самоконтроль і самооцінку своєї діяльності. Головний принцип формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, полягає в тому, щоб розвинути в сучасного покоління дітей уявлення про необхідність скеровувати власне життя в напрямі гармонійного, стабільного й безпечного життя сьогодні і в майбутньому.

1.3. Педагогічні умови формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом гри

Педагогічні умови формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей старшого дошкільного віку передбачають використання сукупності педагогічних засобів, методів та форм організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, які відповідають віковим та індивідуальним особливостям дітей дошкільного віку та передбачають ефективні способи цілеспрямованої педагогічної взаємодії й створення відповідного психологічного мікроклімату в групі. Одним із таких засобів є гра, яка в умовах закладу дошкільної освіти є формою організації навчання та виховання дітей старшого дошкільного віку й потужним інструментом пізнання ними навколишнього світу.

Гра є провідним видом діяльності дитини дошкільного віку, важливим засобом соціалізації, вона покращує самопочуття і настрій дошкільників, сприяє їх загальному особистісному розвитку. Ігрова діяльність зумовлює трансформації у психічних процесах та психологічних особливостях дитини.

Проблема гри привертала увагу багатьох педагогів, психологів, філософів, соціологів. Зокрема, в дослідженнях радянських психологів Л. Виготського, О. Запорожця, Д. Ельконіна, О. Леонтєва, гра визначається як провідний вид діяльності, який виникає не як результат спонтанного дозрівання дитини, а формується під впливом соціальних умов її життя і виховання. У грі створюються сприятливі умови для формування здібностей відтворювати дії в розумовому плані, для здійснення психологічних замінь реальних життєвих ситуацій та об'єктів. Саме в грі складаються і найбільш ефективно

розвиваються головні новоутворення цього віку: творча уява, образне мислення, самосвідомість, розвиваються довільна увага і пам'ять, складається супідрядність мотивів і цілеспрямованість дій. Учені ХХ століття довели, що гра не є чимось випадковим, вона виникає на ранніх стадіях розвитку особистості в різних народів і репрезентує сутність людської природи. Участь в грі вимагає від дитини активної роботи всіх психічних пізнавальних процесів у комплексі, а також кмітливості, винахідливості, творчості, здатності до взаємодії і вольових зусиль.

Вплив ігрової діяльності на виховний процес дітей було розкрито в роботах педагогів-класиків (Я. Коменський, М. Монтесорі, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), психологів (Ю. Аркін, М. Басов, П. Блонський, Л. Виготський, В. Котирло, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та ін.), сучасних українських педагогів (Л. Артемова, А. Богущ, Г. Беленька, Н. Гавриш, О. Гнізділова, І. Деснова, М. Замелюк, С. Іванчук, К. Крутий, Т. Поніманська, А. Сазонова, С. Шмаков та ін.).

В умовах розвитку гри як провідної діяльності дитина зростає як соціальний індивід, творчо перевтілюється у знайомі образи дорослих, реалізує моделі їхньої поведінки і взаємин; задовольняє потребу в грі, виражає в ній свої інтереси, набутий особистий досвід, творчо самовиражається. Дитина дошкільного віку зацікавлено оволодіває різними видами ігор.

У Законі України «Про дошкільну освіту» та Концепції дошкільного виховання в Україні вказано, що гра є засобом виховання і навчання, а роль гри в педагогічному процесі зумовлена її функцією – творчою інтеріоризацією дітьми власного досвіду пізнання навколишнього середовища [21; 27]. Гра сприяє формуванню в дітей мотивів, які є основою морального спрямування особистості, стають першим щаблем в досягненні моральних взаємин і підпорядкуванні мотивів. Гру проводять для спонукання дітей до неіснуючих в реальній дійсності вчинків, взаємин, мотивів, для невимушеного усвідомлення моральних норм, для застосування способів пізнання й перетворення. Крім того,

гра – найлегший ступінь для усвідомленого оволодіння надбанням культури, досвідом людських взаємин, знаннями, способами діяльності тощо [27].

У дітей дошкільного віку перехід між періодами розвитку характеризується зміною основного виду діяльності, у якому відбувається формування та удосконалення психічних процесів, пізнавальної сфери, особистісне зростання. Гра посідає найважливіше місце в системі розумового, фізичного, морального, естетичного та трудового виховання старших дошкільників, активізує їх пізнавальні інтереси, задовольняє особисті та соціальні потреби. Сутність ігрової компетентності дошкільника, яка формується в процесі гри і водночас уможлиблює участь в ній, схарактеризовано в освітньому напрямі «Гра дитини» третьої редакції Базового компоненту дошкільної освіти, а саме: «це здатність дитини до вільної, емоційно насиченої, спонтанної активності, з власної ініціативи, в якій реалізується можливість застосування наявних і освоєння нових знань та особистісного розвитку через прагнення дитини до участі в житті дорослих, шляхом реалізації інтересів в ігрових та рольових діях в узагальненій формі [5, с. 14]. Окрім того, в Стандарті визначено складники означеної компетентності та види ігор. Завдання, які вирішує вихователь у процесі ігрової діяльності, окреслено в комплексних освітніх програмах для закладів дошкільної освіти, зокрема «Я у Світі», «Дитина», «Впевнений старт», «Стежинки у Всесвіті», «Українське дошкілля», «Світ дитинства», які спрямовані на збалансований розвиток дитини, формування ключових компетентностей, реалізацію природного потенціалу, індивідуалізацію особистісного становлення [6; 19; 38; 48].

Гра, як головний рушій розвитку дитини-дошкільника, – це не тільки відображення пережитих подій і сформованого життєвого досвіду, а й їх творче відтворення. Гра має характеристику інтерактивності, оскільки для того, щоб грати, дитина має взаємодіяти з різними предметами та іншими особами, впливати на цю особу або предмет, реагувати на зміни, які вона викликає. Ця діяльність є взаємною, – предмети «реагують», коли з ними грають. Гра є

відкритою, образною, виразною, творчою, різноманітною. В найкращому варіанті відсутні переможці й переможені. Коли діти граються, вони зайняті процесом, де все, що вони роблять (якщо це не завдає шкоди їм та тим, хто їх оточує), є прийнятним і характеризує цінність цієї діяльності [50].

За своїм походженням і змістом гра є соціальним явищем, зумовленим розвитком суспільства і його культури. Це особлива форма життєдіяльності дитини в суспільстві, діяльність, в якій дитина в ігрових умовах виконує ролі дорослих, відтворює їхнє життя, працю, стосунки; форма пізнання світу, провідна діяльність, в якій дитина задовольняє свої пізнавальні, соціальні, моральні, естетичні потреби. В грі дитина долає суперечність між прагненням до більшої самостійності, активної участі в житті дорослих із реальними можливостями щодо цього. У дошкільному віці гра стає провідним видом діяльності не тому, що вона займає найбільше часу дитини, а тому, що зумовлює якісні зміни у її психіці [40].

Сутність гри полягає у вирішенні дитиною пізнавальних завдань, які постають перед нею в цікавій формі. Це викликає розумову напругу, супроводжується подоланням труднощів та перешкод, що мотивує і привчає дитину до розумової праці. Одночасно розвивається логічне мислення, пам'ять, увагу, уяву, мовлення дітей. Засвоюючи новий матеріал або ж уточнюючи знайомий у дидактичній грі, діти вчаться спостерігати, порівнювати, групувати, класифікувати предмети за певними ознаками, робити висновки; вчаться використовувати певні поняття, зв'язано й логічно переказувати, описувати предмет, його якості, дії з ним тощо.

Ігрова діяльність виконує низку функцій у розвитку дитини. Основною функцією гри є розважальна, спрямована на те, щоб пробудити інтерес у дитини, надихнути, принести задоволення, розважити. Комунікативна функція полягає в тому, що в процесі гри малюк вчиться знаходити спільну мову з іншими дітьми, розвиваючи свої мовні механізми. Функція самореалізації полягає у виборі ролі, якщо дитина вибирає такі, які вимагають додаткових дій, то це говорить про її активність та лідерські якості. Діагностична функція гри

допомагає дитині пізнати свої можливості, а вихователю – виявити наявність або відсутність відхилень від нормальної поведінки; за допомогою гри можна вносити позитивні зміни в структуру особистісних показників. Соціальна функція полягає в тому, що дитина привчається до соціально-культурних норм і засвоює цінності, правила людського співжиття і включається в систему суспільних відносин [20].

С. Шмаков до вже означених функцій додає ще функцію міжнаціональної комунікації: гра дозволяє дитині засвоювати загальнолюдські цінності, культуру представників різних національностей; терапевтичну функцію, яка полягає у використанні гри як засобу подолання різних труднощів, що, виникають у дитини в поведінці, спілкуванні, навчанні; і функцію корекції – природного та м'якого внесення позитивних змін, доповнень до структури особистісних показників дошкільника [18]. Крім зазначеного, необхідно наголосити і на значній виховній ролі гри.

Гра дошкільнят має рольовий соціально обумовлений характер, оскільки в ній дитина діє під прямим чи опосередкованим впливом дорослого. Мотиви гри містяться в її змісті. Дитину цікавить не так результат, як процес гри. Водночас гра втілює активне прагнення дитини до певної мети, виражає її здатність оперувати предметами, спілкуватися, налагоджувати стосунки з ровесниками тощо. Все це зумовлює результативність гри, яка виявляється в пізнавальних, емоційних та інших надбаннях, що дитина накопичує, здобуває під час ігрової діяльності [40].

Т. Поніманська визначає загальні та специфічні ознаки гри [43]:

1. Гра як активна форма пізнання навколишньої дійсності вводить дитину у сферу реальних життєвих явищ, завдяки чому вона пізнає якості та властивості предметів, їх призначення, способи використання; засвоює особливості стосунків між людьми, правила і норми поведінки; пізнає саму себе, свої можливості і здібності. Гра відкриває шляхи пізнання світу іншим чином, ніж праця і навчання, в ній практичне, дієве освоєння дійсності відбувається раніше, ніж здобуття знань. Інтерес дитини до гри поступово

вичерпуються внаслідок засвоєння знань і умінь. Це спричиняє розвиток сюжету гри, появу нових ролей у ній.

2. Гра як свідомо і цілеспрямована діяльність. Кожній грі властива значуща для дитини мета, від найпростішої гри-дії з предметами до усвідомленої гри. Щоб досягти мети, дитина має обрати необхідні засоби, предмети, здійснити відповідні дії та вчинки, вступити у стосунки з однолітками, домовлятися з ними, розподіляти ролі, планувати свою діяльність.

Крім загальних, гра наділена специфічними, характерними тільки для неї ознаками:

1. Гра як вільна, самостійна діяльність, що здійснюється за особистою ініціативою дитини, яка у грі реалізує свої задуми, по-своєму діє, змінює реальне життя за своїми уявленнями. Гра є вільною від обов'язків перед дорослими сферою самодіяльності та самостійності дитини, яка, граючись, керується власними потребами та інтересами.

2. Наявність творчої основи. Ігрова діяльність передбачає ініціативу, вигадку, кмітливість, винахідливість, активну роботу уяви, емоцій і почуттів дитини. В різних іграх творчість пов'язана з побудовою сюжету, вибором змісту, ролей; у виборі способів дії, їх варіативності. Багато ігор вимагають уміння узгоджувати свої дії, швидко змінювати тактику поведінки чи способи дій (рольові, рухливі ігри). Значну творчу роботу передбачають дидактичні ігри, які спрямовані на розвиток пізнавальної активності, допитливості, швидкості розумових дій, ініціативи у прийнятті рішень. Гра є засобом розвитку творчості, формування здібностей дітей.

3. Емоційна насиченість. У процесі гри діти переживають певні почуття, пов'язані з виконуваними ролями: турбота, ніжність "матері", відповідальність "лікаря", справедливість "вихователя" тощо. У колективних іграх вони виявляють дружбу, товариську, взаємну відповідальність, відчують радість від результату, подолання труднощів. Більшість ігор супроводжуються естетичними емоціями [43].

Л. Артемова зазначає, що гра є самостійною діяльністю дошкільників, яка поступово перетворюється у засіб виховання і дає змогу використати її для розв'язання відповідних завдань [3].

Ігрова діяльність є складним системним утворенням, структура якого охоплює мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-операційний, контрольний-оцінний та результативний компоненти. Щоб ігрова діяльність на занятті проходила ефективно і давала бажані результати, необхідно нею керувати, забезпечивши виконання таких вимог:

- готовність дітей до участі в грі (кожна дитина повинна засвоїти правила гри, чітко усвідомити її мету, кінцевий результат, послідовність дій, мати потрібний запас знань для участі у грі);

- забезпечення кожної дитини необхідним дидактичним матеріалом;

- чітка постановка завдання гри;

- зрозуміле пояснення гри; складну гру слід проводити поетапно, поки діти не засвоять окремі дії, а далі можна пропонувати всю гру і різні її варіанти;

- дії дітей слід контролювати, своєчасно виправляти і спрямовувати, оцінювати; не можна допускати приниження гідності дитини (образливі порівняння, оцінка за поразку, глузування тощо) [16].

У зарубіжній дошкільній педагогіці найвідомішою класифікацією дитячих ігор є класифікація Ф. Фребеля, в основу якої покладено вплив ігор на психічний розвиток дітей (розумовий, сенсорний, фізичний). Автор виділяє розумові, сенсорні, рухливі ігри. Ним було розроблено унікальний дидактичний матеріал «Дари» для розумових і сенсорних ігор, його й сьогодні використовують у закладах дошкільної освіти багатьох країн світу [18].

У вітчизняній дошкільній педагогіці класифікація дитячих ігор базується на самостійності і творчості дітей у грі. Першим за таким принципом до класифікації дитячих ігор підійшов П. Лесгафт. Він вважав, що дошкільний вік – це період імітації нових вражень і їх осмислення шляхом розумового відтворення. В іграх задовольняється прагнення дитини дошкільного віку до відображення й осмислення вражень від навколишнього життя, відповідно

П. Лесгафт виокремив ігри за змістом – імітаційні (наслідувальні), а за організацією – самостійні, без зайвої регламентації з боку дорослих. І відніс до двох груп: імітаційні (наслідувальні) і рухливі (ігри з правилами) [46].

Сучасна дошкільна педагогіка послуговується такою класифікацією гри як педагогічного феномену:

1. Творчі ігри: сюжетно-рольові (сімейні, побутові, суспільні), будівельно-конструкційні, режисерські ігри на основі літературних творів (драматизації, інсценування).

2. Ігри за правилами: дидактичні ігри (словесні, з іграшками та предметами, настільно-друковані), рухливі ігри (великої, середньої, малої рухливості; сюжетні, ігри з предметами; з переважанням основного руху: бігу, стрибків тощо; ігри-естафети).

Окрему групу становлять народні ігри (забави, рухливі, дидактичні, обрядові) [20].

Аналіз педагогічних досліджень з проблеми гри дітей дошкільного віку дав можливість Н. Кудикіній згрупувати їх таким чином:

– за метою і формою: навчальні, розважальні, рухливі, ігри-забави, ігри-небувальщини, ігри-заняття, музично-дидактичні, хороводні, народні, етнографічні, ігри з правилами.

– за змістом: сюжетно-рольові, ігри-драматизації, ігри за літературними сюжетами, режисерські, мовленнєві, театралізовані, спортивні, дидактичні.

– за використанням дидактичного матеріалу: ігри на наочній основі (ігри з предметами, іграшками, картинками, музичними інструментами, лото, доміно, настільно-друковані ігри тощо), словесні вербальні ігри.

– за способом організації: колективні, групові, індивідуальні, парні, ініціативні, самостійні, стимульовані, творчі.

У середині кожного виду вчені виокремлюють ще різні підвиди і групи ігор, розглядають їх структуру, прийоми організації. Кожна група ігор має певні функції та ознаки, свої специфічні виховні, дидактичні та розвивальні завдання [29].

У дошкільній педагогіці найбільш повно досліджені й більш широко використовуються в освітньому процесі ЗДО дидактичні та сюжетно-рольові ігри.

Дидактична гра – це навчальна гра, яка використовується в освітньому процесі закладу дошкільної освіти для закріплення й уточнення знань та формування у дитини потреби у знаннях, активного пізнавального інтересу, а також на розвитку більш досконалих пізнавальних навичок і вмінь [1].

Особливістю дидактичних ігор є те, що вони спеціально створюються і розробляються з певною педагогічною метою: сенсорного виховання, мовленнєвого розвитку, ознайомлення з довкіллям, з формуванням елементарних математичних уявлень тощо. Дидактичні ігри можуть супроводжуватись наочним матеріалом (іграшки, предмети, ілюстрації) або будуватися на словесній основі. У практиці дошкільної освіти дидактична гра використовується у двох видах: дидактична гра у власному розумінні слова та гра-заняття (гра-вправа). Перший вид ґрунтується на самостійній діяльності дошкільників. У другому випадку провідна роль належить вихователю, який організовує ігри-заняття, використовуючи різноманітні ігрові прийоми [1].

Дидактична гра як форма навчання виконує дві функції: навчальну (пізнавальну) та ігрову (розважальну). Пізнавальний зміст навчання виражається у певних дидактичних завданнях, що ставляться перед дітьми не безпосередньо, а тісно пов'язуються з ігровими завданнями та ігровою дією. Дидактична мета, прихована в ігровому завданні, стає непомітною для дитини, і засвоєння пізнавального змісту відбувається ненавмисно, у процесі цікавих для дитини ігрових дій. Основним мотивом виконання дидактичного завдання стає природне прагнення до гри, бажання досягти ігрової мети, виграти. Саме це спонукає дітей до розумової активності, як того вимагають умови і правила гри (краще сприймати, уважніше вслуховуватися, швидше орієнтуватися на потрібну властивість, добирати і групувати предмети тощо) [3].

Сюжетно-рольова гра – образна гра за певним задумом, який розкривається через відповідні події (сюжет) і розігрування ролей. Такі ігри

пов'язані зі сферою суспільної діяльності й людських стосунків і відтворюють саме цей аспект навколишньої дійсності; створюючи ігрові ситуації, діти по своєму відтворюють дії, взаємини дорослих. Розвиток сюжетно-рольової гри пов'язаний з виникненням нових сюжетів, які в іграх дітей дошкільного віку надзвичайно різноманітні й відображають конкретні умови їхнього життя – соціальні, побутові, історичні, географічні тощо. Складність і різноманітністю сюжетів залежать від ступеня пізнання дошкільниками явищ навколишнього світу. У процесі сюжетно-рольової гри у дошкільників розвиваються здатність до творення і реалізації задуму, який поступово розвивається від спонтанного до свідомо задуманого і реалізованого в грі, коли діти не просто механічно копіюють дії дорослих, а відтворюють почуття, переживання, наповнюють їх особистісним смислом [43].

Ігрова форма занять в закладі дошкільної освіти створюється за допомогою ігрових прийомів і ситуацій, що виступають як засіб спонукання, стимулювання до освітньої діяльності. Діяльність дітей повинна бути побудована на творчому використанні гри та ігрових дій, що задовольняє вікові потреби дітей дошкільного віку.

На сучасному етапі дошкільної освіти ігрова діяльність тісно пов'язана з усіма сторонами виховної та освітньої роботи закладу дошкільної освіти та розв'язанням його основних завдань. В якості самостійної технології вона може бути використана для освоєння теми або змісту досліджуваного матеріалу; в якості заняття або його частини (введення, пояснення, закріплення, вправи, контролю); як освітньої програми, що формується колективом закладу дошкільної освіти. Використання ігрових технологій сприяє розвитку особистості дитини, її індивідуальних особливостей, стає своєрідним фундаментом освітнього процесу. Їх застосування дозволяє дітям почуватись вільно, розвиває впевненість у собі, дошкільнята легше засвоюють матеріал будь-якої складності [46].

Таким чином, розглянувши сутність гри як провідної діяльності дитини старшого дошкільного віку і основи освітнього процесу закладу дошкільної

освіти, можна зробити висновок про її першочергове значення для реалізації ідей освіти для сталого розвитку. Як було досліджено, за допомогою гри дитина пізнає навколишній світ, розглядає складні суспільні процеси та явища, отримує нові знання та формує певні навички, зокрема екологічно-, економічно- й соціально доцільної поведінки, та використовує вже сформовані знання в процесі власної діяльності.

Розглянемо, як ігрова діяльність може відображати основні компоненти Концепції сталого розвитку та формувати моделі поведінки сталого розвитку в дітей старшого дошкільного віку.

Насамперед слід відзначити гру як різновид діяльності, яка спрямована на відображення і засвоєння соціального досвіду. В процесі ігрової діяльності відбувається соціалізація дітей дошкільного віку, які через спільну гру вчаться спілкуватись, налагоджувати міжособистісні відносини, відстоювати свою позицію. З шести років головним завданням і проблемою для дитини є встановлення емоційних контактів з однолітками, їй властива перш за все потреба у спільній діяльності з однолітками. Старші дошкільники можуть брати участь у справах, ініційованих іншими дітьми, реалізувати чужі ідеї, починають співчувати та допомагати один одному, виражають почуття словами [18].

Психологічними дослідженнями доведено, що під час гри відбувається соціалізація особистості, адже гра дитини спрямована загалом на діяльність соціального характеру. Дитина, спостерігаючи за діяльністю дорослих людей, які її оточують, наслідує їх і переносить побачене в гру, в якій опановує основні соціальні відносини, а на основі цього здійснюється її соціальний розвиток [11].

У процесі ігрової діяльності діти не лише позначають і супроводжують свої дії словом, осмислюючи їх, а й висловлюють власні думки та почуття. Через розвиток здатності виконувати ролі, яку дитина набуває в рольовій грі, розвиваються соціальні навички та соціальна активність.

Т. Поніманська, звертаючи увагу на організацію ігрової діяльності з дошкільниками, наголошувала на необхідності спрямувати соціальний розвиток вихованців так, щоб він відповідав системі цінностей, які реально

існують в суспільстві; орієнтувати дітей на більш значущі цінності, що презентують узагальнені цілі соціального становлення; пам'ятати, що виховну функцію здатна виконувати лише визнана, усвідомлена й емоційно пережита дитиною цінність [43].

Ігри економічної спрямованості використовуються для формування первинного економічного досвіду, – це переважно сюжетно-рольові ігри, головна мета яких надати можливість дитині спробувати власні сили та знання в різних соціально-економічних ситуаціях. У таких іграх наявна конкретна життєва ситуація, максимально наближена до реальної, яка потребує певних дій від її учасників. Дітям пропонується певна соціально-економічна ситуація, яку вони мають спочатку проаналізувати, потім розглянути різні варіанти її розв'язання та різні способи дій і поведінки всіх учасників, і насамкінець кілька разів обіграти різні варіанти. В кінці такої гри робляться конкретні висновки щодо поведінки в подібній ситуації в майбутньому. Така ігрова діяльність розвиває творче мислення; формує вміння старших дошкільників працювати в малих групах; моделює поведінку дитини в нестандартних ситуаціях; виховує бережливе ставлення до ресурсів та навички їх ощадливого використання; виховує взаємоповагу і здатність до партнерства.

Розвиваючі дидактичні та ситуативні ігри також сприяють процесу збагачення соціального досвіду дітей, але і формують певні знання, навички і вміння щодо поведінки у непростих, наближених до реального життя ситуаціях, сприяють становленню ціннісних орієнтирів та адекватному прояву особистісних якостей. У процесі ігрової діяльності вихователь може оцінити здатність кожної дитини до конструктивних рішень, самостійного вибору тощо.

У цьому аспекті в дослідженні А. Сазонової представлено специфічний вид гри – гру-стратегію, яку науковиця визначає, як складну багатопланову групову діяльність з чітко визначеною цільовою перспективою, яка передбачає спільне планування, проєктування дій, з наступним розподілом обов'язків і ролей та покроковою реалізацією задуму [47].

Така гра містить усі структурні компоненти звичайної гри: задум, ігрові ролі, сюжет, ігрові дії та результат гри, але будується на реальній проблемі, внаслідок чого виникає інтрига, що охоплює всіх гравців. Її можна організувати за умови, що її учасники здатні передбачати можливі результати своїх дій, знаходити нестандартні способи розв'язання проблеми, планувати послідовність дій. Основною метою проведення ігор економічного спрямування з дітьми старшого дошкільного віку є ознайомлення їх з економічними поняттями, доступними їхньому віку, формування уявлень про основні види суспільно-економічних відносин, розвиток навички планувати свої дії та передбачати можливі наслідки.

Особливістю гри економічного спрямування є вимоги до ігрового матеріалу, зокрема його естетичний вигляд, тематична насиченість, наближеність до реальних умов як на побутові теми, теми сімейних відносин так і трудової діяльності дорослих. Важливим етапом такої ігрової діяльності є також залучення дітей до участі та виготовлення атрибутики, адже це розвиває їх зацікавленість до змісту гри, заохочує до її творчого розгортання.

Система ігрової роботи з економічного виховання старших дошкільників сприяє формуванню в них економічного мислення, вміння орієнтуватись у нестандартних життєвих ситуаціях, проявляти самостійність та ініціативність, в майбутньому стати свідомими та активними учасниками соціально-економічних відносин. Набуття первинного економічного досвіду в грі є основою для подальшого самостійного його збагачення.

Окремо для соціального та економічного виховання треба виділити будівельні ігри, в яких через оволодіння навичками конструювання і будування формуються елементарні основи культури споживання, а саме: бережливе ставлення до будівель, майданчиків; вміння економно витратити матеріали; прагнення до порядку і чистоти в приміщенні тощо.

Зокрема С. Іванчук пропонує такі сюжетно-рольові ігри, спрямовані на формування соціальної й економічної складових сталого розвитку старших дошкільників, як «Дитячий садок», «Лікарня для іграшок», «Сім'я», «Купуємо-

продаємо», Іграшковий магазин», «Крамниця», «Засць-продавець», «Аукціон», «Ярмарок», «Аптека», «Банк», «Крамниця сімейної економіки», «Бартер», «Перукарня» та інші [24].

Найбільш змістовною і розгалуженою, на наш погляд, є гра екологічного спрямування. Екологічна освіта стає все більш значними компонентом процесу виховання дітей старшого дошкільного віку. Метою екологічної освіти є формування природничо-екологічної компетентності, основ екологічної культури розвиток усвідомлено-правильного ставлення до природного довкілля в усьому його розмаїтті, до людей та себе як частини природи, усвідомлення цінності життя і здоров'я та їх залежності від умов навколишнього середовища. Екологічне виховання дітей дошкільного віку – це ознайомлення їх з природою на основі екологічного підходу, що означає створення передумов гуманної взаємодії дитини з природним середовищем, при якому освітній процес спирається на фундаментальні ідеї й поняття екології.

Багато ігор для дошкільників так чи інакше пов'язані з природою. Такі ігри сприяють емоційному переживанню дітей, розширенню їх уявлень про навколишній світ, спрямовані на залучення дітей до захисту, добра, взаємодопомоги, є своєрідною формою практичного відображення дитиною природної і соціальної дійсності. Ознайомлення дітей старшого дошкільного віку зі світом природи через гру має допомогти їм усвідомити себе активним суб'єктом природи та світу, який може своєю поведінкою змінювати їх.

Найбільш уживаними та ефективними в екологічному вихованні дітей є дидактичні ігри, які дають можливість проаналізувати та діагностувати рівень вихованості й екологічної свідомості; мотиви поведінки вихованців у ігрових діях екологічної спрямованості; допомагають сформувати і систематизувати екологічні знання, закріпити уявлення про взаємозв'язки у живій й неживій природі; сформувати відповідальне ставлення до природи [31].

Дидактичні ігри екологічного змісту заохочують дітей старшого дошкільного віку до активного пізнання довкілля, допомагають усвідомити зв'язки між предметами і явищами природи та діяльністю людини, сприяють

поглибленню емоційних переживань дітей, розширюють їх уявлення про світ та задовольняють дитячу допитливість [32].

Як зазначають Л. Загородня, І. Загородній, дидактичні кубики, як традиційну й улюблену дітьми дошкільного віку іграшку, як засіб у дидактичній грі, можна успішно використовувати в екологічній освіті. Для цього вихователеві необхідно мати фахові знання і бажання створювати різноманітні кубики та цікаві ігри з ними. У процесі таких ігор діти можуть засвоювати знання про будову, властивості, спосіб існування рослин і тварин, взаємозв'язки між ними, явища природи, екологічні фактори, властивості неживих об'єктів природи, вплив людини на природу, екологічно доцільну поведінку [22, с. 53–54].

Беручи за основу зміст навчального курсу «Дошкільнятам про освіту для сталого розвитку», ігри на формування соціальних навичок використовуються під час вивчення блоку «Спілкування», ігри економічного спрямування у процесі опрацювання блоку «Подарунки», ігри екологічного спрямування – блоку «Ресурси».

Ігри спрямовані на формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, виконують такі функції:

- формування елементарної екологічної і споживацької культури та екологічного світогляду, первинного економічного досвіду, розвиток усвідомлено-правильного ставлення до довкілля та відображення і засвоєння соціального досвіду;

- закріплення перерахованих знань та створення відповідних моделей поведінки;

- діагностика наявних знань та сформованих навичок, орієнтованих на сталий розвиток.

Ігрова діяльність сприяє сталому розвитку дітей старшого дошкільного віку через пізнання навколишнього світу, коли діти у гру переносять реальні події та відносини. Через рольові ігри діти вчаться спілкуватись, співпрацювати, вирішувати конфліктні ситуації, дотримуватися встановлених

правил та формують моральні норми і систему особистісних цінностей, що важливо для соціальної взаємодії. Гра допомагає дитині усвідомлювати наслідки своїх дій, вчить керувати своєю поведінкою і розвиває емпатію. Також ігри розкривають творчий потенціал дитини, вчать розв'язувати проблемні ситуації і знаходити для цього нестандартні рішення

Гра є формою організації дитячого життя, про що зазначено у Базовому компоненті дошкільної освіти в Україні, це змінює погляд на роль вихователя в закладі дошкільної освіти та зумовлює використання педагогом активної позиції у процесі керівництва розвитком ігор. Він повинен організовувати дитяче життя та діяльність, а також керувати формуванням взаємин у дитячому колективі. Керівництво грою це складний процес, який вимагає глибоких знань теорії ігрової діяльності, спеціальних умінь, довіри і поваги дітей. Управління грою без розуміння внутрішніх законів діяльності може зруйнувати її педагогічний потенціал.

Підґрунтям результативного керівництва ігровою діяльністю, як зазначає педагогічна теорія і практика, є високий рівень сформованості таких фахових умінь як: спостереження за грою та її аналіз; моделювання розвитку гри, планування прийомів, які стимулюватимуть його; збагачення ігрового досвіду; сприяння виникненню яскравих вражень, які можуть стимулювати гру; влаштування початку гри та спонукання до неї дітей; використання непрямих прийомів управління грою; змінювання характеру і змісту спілкування з дітьми відповідно до рівня розвитку ігрової діяльності конкретної вікової групи з метою створення сприятливих умов для формування готовності до переходу гри на вищий рівень; рольова участь у грі; роз'яснення, допомога, порада у ході гри; пропонування нової теми, ігрової ситуації, ігрових дій; регулювання взаємин, конфліктних ситуацій під час гри, залучення до гри всіх дітей.

Ігрова компетентність вихователя – це інтегральне особистісне утворення, яке включає сукупність мотиваційно-ціннісних орієнтацій, особистісних якостей, знань і умінь, які сприяють забезпеченню умов, спрямованих на створення позитивної соціальної ситуації. Ігрова

компетентність представлена трьома взаємопов'язаними компонентами: когнітивним, діяльнісним (поведінковим), емоційно-ціннісним. Когнітивний компонент характеризується наявністю теоретичних знань про особливості, види дитячих ігор, їх ролі в розвитку дітей, розуміння ними місця і можливостей використання гри у виховному процесі. Діяльнісний компонент включає в себе готовність вихователя прийняти ігрову позицію в спілкуванні і взаємодії з дітьми та наявність таких умінь, як вміння грати, цілеспрямовано будувати, розвивати, міняти, контролювати, аналізувати і рефлексувати як власну ігрову діяльність, так і гру дітей, а також вибудовувати контексти спілкування і спільної ігрової діяльності, які мають виховне значення. Під емоційно-ціннісним компонентом розуміють гуманістичну позицію по відношенню до дітей, вміння розуміти і усвідомлювати потенційні можливості гри в особистісному розвитку дитини, її вплив на встановлення уяви та розвитку міжособистісних взаємин дітей у групі.

Отже, гра є найприроднішою і найпривабливішою діяльністю для старших дошкільників та орієнтиром для них у реальному світі, просторі й часі, засіб дослідження предметів і людей. Саме в іграх починається невимушене спілкування дошкільників з однолітками і дорослими, формуються навички самостійно і вдумливо розв'язувати проблемні питання, розвивається пам'ять, уява, увага, емоційна сфера, пізнавальні вміння. У процесі гри дитина фантазує, відображає в уяві все, що доступне їй в оточуючій дійсності, і під час гри вчиться – пізнає нове, вчиться орієнтуватись в різних ситуаціях, поглиблює життєвий досвід, накопичує запас уявлень і понять. У грі найповніше проявляються інтелектуальні можливості, здібності, таланти й індивідуальні особливості дітей.

Саме у грі старші дошкільники пізнають і наслідують форми суспільних відносин, опановують моральні норми й вчать керуватись ними у своїх відносинах з однолітками і дорослими. Через гру діти освоюють навколишній світ та закони, за якими він існує, вплив на нього діяльності людини, вимоги соціального середовища та узгоджують з отриманими знаннями і

сформованими навичками власні потреби. Гра – це природна і найкраща підготовка дитини-дошкільника до дорослого життя.

Формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників засобом гри відбувається через творчі ігри (сюжетно-рольові, будівельно-конструкційні, театралізовані) й ігри з правилами (дидактичні), які дозволяють дітям пізнавати світ, розвивати соціальні навички, формувати екологічну та економічну грамотність та свідому споживацьку поведінку, розвивати моральні цінності та самоконтроль, що є основою для реалізації ідей сталого розвитку.

Висновки до першого розділу

У теоретичній частині дослідження ми з'ясували сутність навичок, орієнтованих на сталий розвиток, та необхідність їх формування на етапі дошкільного дитинства. Освіта для сталого розвитку покликана формувати у молодого покоління усвідомлення необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потреби в безпечному і здоровому довкіллі. Освіта для сталого розвитку – це освіта, спрямована на набуття таких знань і навичок, які сприятимуть формуванню екологічно свідомої особистості з новими світоглядними позиціями і цінностями, та розвитку соціально бажаного, економічно життєздатного, екологічно збалансованого суспільства.

Метою сталого розвитку є формування особистості, яка свідомо обирає соціально, економічно та екологічно збалансовану стратегію свого життя, і у процесі своєї життєдіяльності керується принципами природодоцільності та природозбереження.

У інваріантному освітньому напрямі «Дитина в природному довкіллі» Базового компонента дошкільної освіти передбачено формування у дітей дошкільного віку навичок, емоційно-ціннісного ставлення та знань, орієнтованих на сталий розвиток. Реалізацію цього напрямку у закладах

дошкільної освіти України запропоновано у парціальній програмі «Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку», створеної Н. Гавриш, О. Пометун та однойменному методичному посібнику (Н. Гавриш, О. Пометун, О. Саприкіна), мета яких полягає у формуванні у дошкільників мотивації до дій і моделей поведінки, орієнтованих на сталий стиль життя.

Завдання програми полягають у створенні умов для формування у дітей дошкільного віку початкових уявлень про дії та моделі поведінки, необхідних для свідомого вибору стратегій власного життя та орієнтовані на сталий розвиток; усвідомлення старшими дошкільниками необхідності збереження довкілля та особистої причетності до майбутнього природи і суспільства; розвиток у дошкільників навичок, що відповідають сталому розвитку та мотивації діяти у цьому напрямі.

Гра, як провідна діяльність дітей старшого дошкільного віку є основною формою організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, потужним інструментом пізнання дитиною-дошкільником навколишнього світу та педагогічним засобом формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку. За допомогою гри дитина пізнає навколишній світ, розглядає складні суспільні процеси та явища, отримує нові знання та формує певні навички, зокрема екологічно-, економічно- й соціально доцільної поведінки, та використовує вже сформовані знання в процесі власної діяльності.

Формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників засобом гри відбувається через творчі ігри та ігри з правилами. Пріоритетними є сюжетно-рольові та дидактичні, які дозволяють дітям пізнавати світ, розвивати соціальні навички, формувати екологічну та економічну грамотність і свідому споживацьку поведінку, розвивати моральні цінності та самоконтроль, що є основою для реалізації ідей сталого розвитку.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК, ОРІЄНТОВАНИХ НА СТАЛИЙ РОЗВИТОК, У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ГРИ

2.1. Виявлення рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку

Спираючись на результати теоретичної частини дослідження, в якій було з'ясовано сутність поняття «сталий розвиток» та особливості і педагогічні умови формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку, нами було визначено завдання експериментальної роботи:

- розробити критерії, показники та схарактеризувати рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку;
- виявити рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку;
- розробити систему педагогічної роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом гри з урахуванням виокремлених педагогічних умов;
- перевірити ефективність обґрунтованих нами педагогічних умов формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку;
- сформулювати висновки на основі отриманих результатів дослідження.

Експериментальне дослідження проводилося на базі закладу дошкільної освіти «Сонечко» с. Колінківці Чернівецького району Чернівецької області. Експериментальним дослідженням було охоплено 43 дитини шостого року життя двох старших груп, одна з яких була визначена експериментальною і складалась із 22 вихованців, друга контрольною – з 21 вихованця. Діяльність обраного закладу дошкільної освіти відбувається відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти в Україні та за комплексною освітньою програмою «Дитина».

Програма експериментальної роботи передбачала проведення констатувального етапу експериментальної роботи, в процесі якого були визначені критерії та показники сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників та виявлені рівні сформованості означених навичок. На формувальному етапі перевірялася ефективність педагогічних умов формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників у процесі ігрової діяльності. На контрольному етапі було подано порівняльну характеристику рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників після апробації виокремлених умов та підведені підсумки експериментальної роботи.

Відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти, освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі», аналізу досліджень з проблеми формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей дошкільного віку та з урахуванням вікових особливостей дітей старшого дошкільного віку нами були обрані емоційно-мотиваційний, когнітивний, поведінково-діяльнісний критерії з відповідними показниками для визначення рівнів сформованості означених навичок.

Емоційно-мотиваційний критерій: прояв інтересу до цінностей сталого розвитку та їх підтримка – відкритість до соціальних зав'язків з іншими людьми, дружнє і толерантне ставлення до людей, бажання допомагати; раціональне споживання природних ресурсів, ощадливість, бережливе ставлення до природних об'єктів, небайдужість до екологічних проблем, бажання брати участь у природоохоронних заходах.

Когнітивний критерій: наявність знань та сформованість початкових навичок, орієнтованих на сталий розвиток, в соціальній, економічній і екологічній сферах повсякденного життя – знання про соціальну взаємодію, етику спілкування, вміння налагоджувати стосунки з людьми; уявлення про економне споживання ресурсів з мінімальними втратами: води, електроенергії, паперу, – і як це впливає на збереження ресурсних запасів планети; уявлення про важливість зменшення кількості відходів, правильну їх утилізацію і вплив

забруднення на довкілля; розуміння, як життєдіяльність людини пов'язана зі змінами клімату й екологічними катастрофами.

Поведінково-діяльнісний критерій: усвідомлення особистої причетності до основних засад концепції сталого розвитку і прояв моделей поведінки, орієнтованих на сталий розвиток – дитина свідомо дотримується правил суспільного життя, етики спілкування, доброзичливості і відкритості у відносинах з оточуючими людьми, встановлює дружні стосунки з однолітками; самостійно демонструє навички розумного споживання води, електроенергії, паперу; має уявлення про вплив діяльності людини на довкілля і демонструє природодоцільну поведінку.

Відповідно до визначених критеріїв та показників було схарактеризовано рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку – високий, середній, низький.

Високий рівень має дитина, яка проявляє позитивне ставлення до реалізації цінностей сталого розвитку та демонструє наявність знань і сформованість початкових навичок, орієнтованих на сталий розвиток, в соціальній, економічній і екологічній сферах повсякденного життя: дотримується правил суспільного життя, проявляє дружнє і толерантне ставлення до людей, вміє налагоджувати соціальні зв'язки, використовує етичні норми та мовні формули в спілкуванні, допомагає оточуючим; визнає необхідність раціонального споживання природних ресурсів та демонструє економне споживання води, електроенергії, паперу; ставиться небайдуже до екологічних проблем, має уявлення про негативний вплив діяльності людини на довкілля, клімат і ресурсні запаси планети, усвідомлено ставиться до правильної утилізації відходів, бере участь у природоохоронних заходах.

Середній рівень має дитина, яка проявляє недостатньо позитивне ставлення до реалізації цінностей сталого розвитку та частково демонструє наявність знань і сформованість початкових навичок, орієнтованих на сталий розвиток: не завжди дотримується правил суспільного життя, іноді проявляє недружнє ставлення до оточуючих, порушує мовленнєвий етикет у спілкуванні,

може не прийти на допомогу; знає про необхідність раціонального споживання природних ресурсів, але не завжди демонструє економне споживання води, електроенергії, паперу і не може пояснити важливість такої поведінки без допомоги дорослого; має фрагментарні уявлення про негативний вплив діяльності людини на довкілля, клімат і ресурсні запаси планети, ставиться нейтрально до екологічних проблем; не проявляє цікавості до природодоцільної поведінки; загалом схвалює природоохоронну діяльність, але не бажає брати в ній участь.

Низький рівень має дитина, яка не ставиться позитивно до реалізації цінностей сталого розвитку та не демонструє уявлень про навички, орієнтовані на сталий розвиток та їх сформованість, а саме: не дотримується правил суспільного життя, відкрито конфліктує з оточуючими людьми, не проявляє співчуття та переживань до близьких, має часткові навички дотримання етичних норм у спілкуванні, не надає допомогу тим, хто її потребує; має фрагментарні уявлення про необхідність раціонального споживання природних ресурсів та демонструє неекономне споживання води, електроенергії, паперу; не має уявлення про негативний вплив діяльності людини на довкілля, клімат і ресурсні запаси планети, ставиться байдуже до екологічних проблем та не демонструє природодоцільну поведінку; не розуміє природоохоронну діяльність та не бажає брати в ній участь.

З метою виявлення рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників, були дібрані діагностичні методики до кожного з визначених критеріїв. Критерії, показники та діагностичні методики наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Критерії, показники та методики діагностики рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників

Критерій	Показники	Діагностична методика
Емоційно-мотиваційний	прояв інтересу до цінностей сталого розвитку та їх підтримка – відкритість до соціальних зав'язків з іншими людьми, дружнє і толерантне ставлення до людей, бажання допомагати; раціональне споживання природних ресурсів, ощадливість, бережливе ставлення до природних об'єктів, природодоцільна поведінка.	«Сюжетні картинки» Мета: з'ясувати здатність дитини адекватно оцінювати позитивні і негативні вчинки, аналізувати власну поведінку і вчинки оточуючих людей; виявити схильність до природоохоронної діяльності, реакцію дітей на природодоцільну поведінку.
Когнітивний	наявність знань про навички, орієнтовані на сталий розвиток – знання про соціальну взаємодію, етику спілкування, способи і засоби налагодження стосунків з людьми; уявлення про економне споживання ресурсів води, електроенергії, паперу; уявлення про вплив забруднення на довкілля; розуміння, як життєдіяльність людини пов'язана зі змінами клімату і екологічними катастрофами тощо.	Ситуативна гра «Що сказав ввічливий зайчик?» Мета: визначити готовність до спілкування та соціальної взаємодії, знання про засоби надання допомоги оточуючим; виявити форми мовленнєвого етикету в мовленнєвому досвіді дитини. Проблемна ситуація «Робимо подарунки з паперу». Мета: виявити знання дітей про необхідність економного використання сировини і зменшення кількості відходів і як це пов'язано зі збереженням довкілля.
Поведінково-діяльнісний	усвідомлення особистої причетності до основних	Гра «Автобус». Мета: виявити у дітей навички

	<p>засад концепції сталого розвитку і прояв моделей поведінки, орієнтованих на сталий розвиток – дотримання правил суспільного життя, етики спілкування, доброзичливості і відкритості у відносинах з оточуючими людьми; свідоме раціональне споживання води, електроенергії, паперу; демонстрування природодоцільної поведінки.</p>	<p>дотримання правил суспільного життя, вміння допомагати, тим, хто потребує допомоги, підтримувати дружні стосунки з однолітками.</p> <p>Проблемна ситуація «Струмок»</p> <p>Мета: виявити знання дітей про необхідність раціонального використання природних ресурсів та їх збереження.</p> <p>Дидактична гра «Збережемо природу».</p> <p>Мета: виявити знання дітей про збереження навколишнього середовища, навички природодоцільної поведінки; прагнення до природоохоронної діяльності.</p>
--	--	---

Розглянемо зміст обраних діагностичних методик.

Методика «Сюжетні картинки» покликана з'ясувати здатність дитини адекватно оцінювати позитивні й негативні вчинки, аналізувати власну поведінку і вчинки оточуючих людей, визначити схильність до дотримання моральних і етичних норм; виявити реакцію дітей на природодоцільну поведінку, раціональне використання природних ресурсів, схильність до природоохоронної діяльності та бажання самим брати в ній участь; вміння висловлювати свою позицію.

Матеріал: сюжетні картинки, на яких зображені вчинки дітей.

Дитині показують картинку із зображенням позитивних і негативних вчинків однолітків, негативної діяльності дорослих; пропонується розглянути картинку, описати її і оцінити вчинок, який на них зображено. Інструкція до тесту: розклади картинку так, щоб з одного боку лежали ті, на яких намальовані

хороші вчинки, а з іншого – погані. Розкладай і пояснюй, куди ти покладеш кожен малюнок і чому. Сюжетні малюнки наведені у додатку В.

Запитання: Що зображено на малюнку? Чи правильно вчинив (вчинила) хлопчик (дівчинка)? Як ти вважаєш, як треба було вчинити? Чи зрозуміли діти, що вчинили погано? Якби хлопчик (дівчинка) був твоїм братиком (була сестричкою), що ти їм сказав би?

Ситуативна гра «Що сказав ввічливий зайчик?» показує здатність до спілкування та соціальної взаємодії; наявність форм мовленнєвого етикету в мовленнєвому досвіді дитини та готовність використовувати їх у різних життєвих ситуаціях.

Матеріали: іграшка «зайчик», картки-малюнки із зображенням життєвих ситуацій.

Інструкція: Експериментатор знайомив дитину із ввічливим зайчиком. Потім він пропонував дитині взяти зайчика і разом з ним розглянути малюнки та передбачити, що б сказав ввічливий зайчик у цій ситуації. Малюнки були обрані з попереднього тесту.

Створення проблемної ситуації «Робимо подарунки з паперу» мало на меті визначити знання дітей про необхідність економного використання паперу і зменшення кількості відходів. Матеріали: чистий рівний аркуш паперу, зім'ятий аркуш паперу, квіти, зроблені з кольорового паперу.

Ситуація 1. «Робимо подарунки з паперу». Уявімо: чиста, світла кімната. На підвіконні стоять горщики з квітами. Біля вікна дві дівчинки. Одна з них сидить за столом, на якому розкладені фарби та папір. Біля столу на підлозі розкидано спожитий папір. По обличчю дівчинки можна зрозуміти, що вона не задоволена малюнком і тому зминає та викидає його як непотрібний. Друга дівчинка стоїть поруч із столом. Вона збентежена тим, що відбувається.

Запитання: Якими ви уявили дівчаток? Чи економно дівчата використовують папір? Чи є така поведінка з папером правильною? Чому? Як ви поведете себе в такій ситуації?

Ситуація 2. Уявімо: чиста, світла кімната. Біля вікна дві дівчинки. Одна з дівчаток тримає букет квітів, зроблених із паперу і вітальну листівку, зроблену власноруч. Друга дівчинка тримає саморобну коробочку, зроблену також із паперу. Обидві дівчинки дуже радіють.

Запитання вихователя: Як вчинили дівчатка? Як ви вважаєте, чи правильно вони зробили? Чи вмієте ви робити подарунки з паперу, або іншого матеріалу, що є вдома?

Проведення гри «Автобус» мало виявити у дітей навички дотримуватись правил суспільного життя, вміння допомагати, тим, хто потребує допомоги, підтримувати дружні стосунки з однолітками.

Для гри вихователь разом із дітьми розставляє стільчики в два ряди, як сидіння в автобусі – це «автобус», і організовується «зупинка», біля якої автобус «сповільнюється» та «зупиняється», після чого знову «вирушає» за заданим маршрутом». Усю споруду можна обгородити цеглинками з конструктивного матеріалу, залишивши спереду і ззаду «двері для посадки і висадки пасажирів». Перший стілець – для водія, якому дають руль. Діти для гри отримують гроші, сумки, ляльок – «дітей», паличку для «літньої людини». Попросивши «водія» зайняти своє місце, «кондуктор» (вихователь) ввічливо пропонує «пасажирам зайняти місця в автобусі» і спостерігає, як діти займають свої місця, чи пропускають вперед дівчинку з лялькою «дитиною», «старенького» з паличкою, чи штовхаються, чи поступаються місцем.

Запитання: як треба поводитись в автобусі? Якщо комусь важко зайти, що ви зробите? Що треба зробити, якщо тобі допомогли, поступились місцем, кондуктор дав тобі квиток?

Створення проблемної ситуації «Струмок» має на меті визначити знання дітей про необхідність раціонального використання природних ресурсів та їх збереження. Уявімо, у затишному лісочку панував мир і злагода, усі звірі жили дружно. Одного разу, коза, прийшовши до струмочка, побачила, що його завалило великим каменем, і водичка тече тоненькою цівочкою. Зібрались навколо інші звірі, і вирішили, що поки не відсунуть камінь, треба економити

воду. Коза прийшла додому, і розказала про це козенятам, але козенята розгубилися, адже не вони знали, як це «економити». Що їм робити?

Проведення дидактичної гри «Збережемо природу» мало на меті виявити знання дітей про збереження навколишнього середовища, навички природодоцільної поведінки; виявляти в дітей прагнення до природоохоронної діяльності. Проведення: дитина обирає природоохоронний знак, пояснює можна поводитися так у природі, і чому; називає дії, які допомагають стати природі другом: висаджувати дерева, берегти воду, сортувати сміття, або шкодять природі (див. додаток В.)

Аналізуючи отримані результати сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників, за емоційно-мотиваційним критерієм, можна зробити такі висновки. Діти, які продемонстрували високий рівень сформованості досліджуваних навичок, не помилялись в оцінці дій героїв сюжетних картинок, впевнено визначали їх позитивний, або негативний зміст, адекватно емоційно реагували на зображені події, проявляли позитивну реакцію на етичну і природодоцільну поведінку героїв, на епізоди дружньої поведінки, допомоги, захисту, раціонального використання природних ресурсів і негативну реакцію на вчинки, які шкодили іншим людям, тваринами, природному середовищу. Діти могли пояснити свою позицію, проявляли емпатію і схвалювали позитивні вчинки героїв, таким чином проявляючи позитивне ставлення до цінностей сталого розвитку. Кількість таких дітей становила 17 % в експериментальній групі і 19 % у контрольній групі.

Вихованці, в яких ми виявили середній рівень сформованості досліджуваних навичок за емоційно-мотиваційним критерієм, поводити себе переважно невпевнено в оцінці сюжетних малюнків, сумнівались в оцінці вчинків героїв, недостатньо яскраво виражали свої емоції, але за допомогою навідних запитань вони виправлялись та проявляли позитивну реакцію на дотримання етичних норм, прояви природоохоронної діяльності та природодоцільної поведінки персонажів сюжетних картинок, стримано, але все

ж засуджували їх негативні вчинки. Таких дітей ми виявили 63 % в експериментальній групі та 59 % контрольній групі.

Дошкільники, які продемонстрували низький рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за емоційно-мотиваційним критерієм виконували завдання тільки з допомогою експериментатора; не проявляли ні позитивної, ні негативної реакції на дії персонажів, не реагували на дотримання етичних норм у спілкуванні і стосунках, на природодоцільну поведінку, переважно не проявляли емоцій і були байдужими до зображень негативних вчинків та порушення правил поведінки в природі. Такі вихованці частіше мовчки розглядали зображення, помилялись у визначенні, який це вчинок, їх не обурювали ситуації, в яких діти ображали один одного, або не надавали допомогу тим, хто її потребував, вони просто коментували події, зображені на картинках без оціночних суджень про негативний або позитивний їх зміст. Кількість таких дітей було 20 % в експериментальній групі і 22 % в контрольній групі.

Дані про рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп за емоційно-мотиваційним критерієм подано в таблиці 2.2 та в діаграмі на рис. 2.1.

Таблиця 2.2

Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників експериментальної та контрольної груп за емоційно-мотиваційним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Рівні	Експериментальна група (22 вихованці)	Контрольна група (21 вихованець)
Високий	17 %	19 %
Середній	63 %	59 %
Низький	20 %	22 %

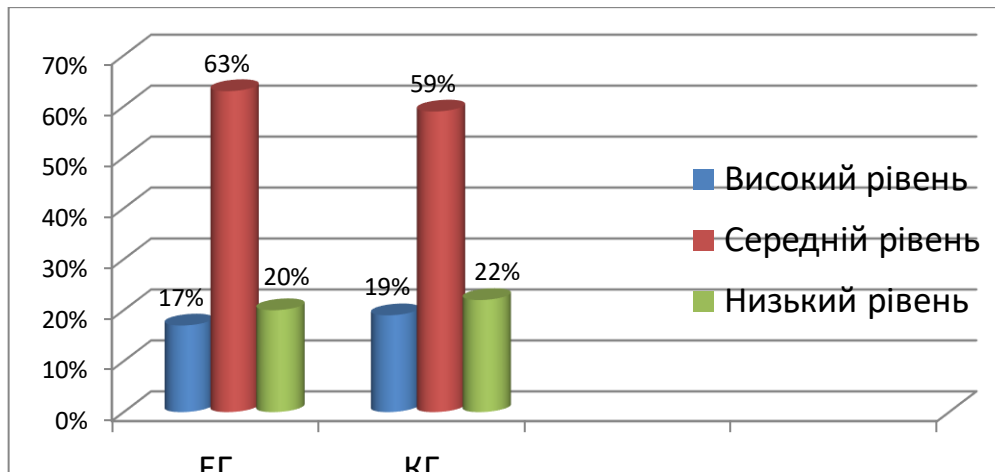

Рис. 2.1. Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників експериментальної та контрольної груп за емоційно-мотиваційним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Розглянемо отримані результати сформованості у дітей старшого дошкільного віку навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за когнітивним критерієм. Високий рівень проявили вихованці, які мають достатні початкові знання та сформовані моделі поведінки, орієнтовані на цінності сталого розвитку, а саме: проявляють вміння ввічливого спілкування та знання мовного етикету; розуміють необхідність раціонально використовувати природні ресурси, зменшувати кількість відходів, сортувати сміття і як це впливає на довкілля, бачать зв'язок між негативними вчинками людини щодо природного середовища і виникненням екологічних проблем; емоційно засуджують марні витрати сировини, знають сутність природодоцільної поведінки, дотримання етичних правил спілкування та соціальних норм. Кількість дітей з визначеним високим рівнем за означеним критерієм становила 11 % у експериментальній групі, і 14 % у контрольній групі.

Діти, які виявили середній рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за когнітивним критерієм мають дещо обмежені уявлення про використання норм мовного етикету та етичну взаємодію, не завжди використовують у спілкуванні слова ввічливості, подяки, але проявляють бажання надавати допомогу тим, хто її потребує, доброзичливо реагують на оточуючих, охоче беруть участь у спілкуванні. Діти з середнім рівнем

фрагментарно розуміють важливість економії природних ресурсів, не можуть пояснити, як раціональне, або, навпаки, нераціональне їх використання впливає на довкілля і клімат; схвально сприймають приклади природодоцільної поведінки інших, але не бажають брати в ній участь. Засвідчили середній рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за когнітивним критерієм 66 % вихованців експериментальної групи та 62 % вихованців контрольної групи.

Дошкільники, в яких було виявлено низький рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за когнітивним критерієм, не мали уявлень про етичні правила соціальної взаємодії, називали лише 1-2 приклади мовного етикету, не виявляли позитивної реакції на допомогу, будь-кому, хто її потребує, а проявили цікавість лише до допомоги членам своєї родини. Діти не вбачають необхідності економити воду, папір, електроенергію, не пов'язують марні витрати природних ресурсів і збереження довкілля, виявляють байдужість до природоохоронної діяльності інших і не бажають брати в ній участь. Дошкільників, в яких було виявлено низький рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за когнітивним критерієм було виявлено 23 % в експериментальній групі і 24 % в контрольній. Отримані результати представлено в таблиці 2.3 і діаграмі на рис. 2.2.

Таблиця 2.3

Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп за когнітивним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Рівні	Експериментальна група (22 вихованці)	Контрольна група (21 вихованець)
Високий	11 %	14 %
Середній	66 %	62 %
Низький	23 %	24 %

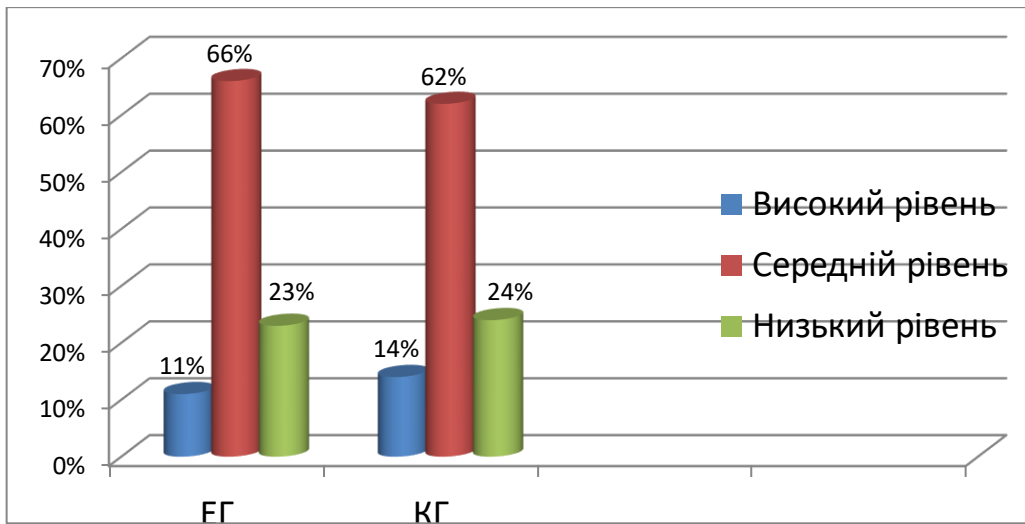

Рис. 2.2. Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп за когнітивним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Підсумуємо отримані результати щодо сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників за поведінково-діяльнісним критерієм.

Високий рівень продемонстрували вихованці з ґрунтовними знаннями правил суспільної взаємодії і сформованими навичками спілкування відповідно до морально-етичних норм; в ході запропонованої гри вони проявляли бажання допомагати тим, хто потребує допомоги, доброзичливість і вихованість; ці діти схильні до дружніх стосунків, відкритості у спілкуванні та взаємодопомоги, постійно й доцільно у спілкуванні використовують форми мовного етикету. Також дошкільники проявляли вміння природодоцільної поведінки, для них є нормою економно використовувати природні ресурси, вони усвідомлюють важливість збереження довкілля і залежність його від діяльності людини. Діти виявляли бажання брати участь у природоохоронній діяльності, засуджували нанесення шкоди природному середовищу. Ми виявили таких дітей 13 % в експериментальній групі та 15 % – в контрольній.

Середній рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за поведінково-діяльнісним критерієм був виявлений у 68 % дошкільників

експериментальної групи і у 70 % – контрольної групи. Діти цього рівня демонстрували незначні порушення правил соціальної взаємодії, інколи не дотримувались етики спілкування, але одразу виправлялись, не завжди виконували правила поведінки. Діти мають знання про необхідність раціонального використання природних ресурсів та їх збереження, але іноді порушують правила природодоцільної поведінки, усвідомлено марно витрачають воду, папір, не економлять електроенергію, вважають не важливим берегти природні ресурси, схвалюють, але не беруть участь у природоохоронній діяльності.

Діти, які засвідчили низький рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за поведінково-діяльнісним критерієм. Вони в цілому не продемонстрували знання правил соціальної взаємодії, етики спілкування, схильності до взаємодопомоги, дружніх взаємовідносин; не проявляли навичок природодоцільної поведінки, не мали уявлення про раціональне споживання ресурсів і важливість збереження навколишнього середовища, не проявляли схильності до природоохоронної діяльності. Ми визначили частку таких дітей як 19 % в експериментальній групі і 15 % – в контрольній. Результати представлено в таблиці 2.4 і на рис. 2.3.

Таблиця 2.4

Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп за поведінково-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Рівні	Експериментальна група (22 вихованці)	Контрольна група (21 вихованець)
Високий	13 %	15 %
Середній	68 %	70 %
Низький	19 %	15 %

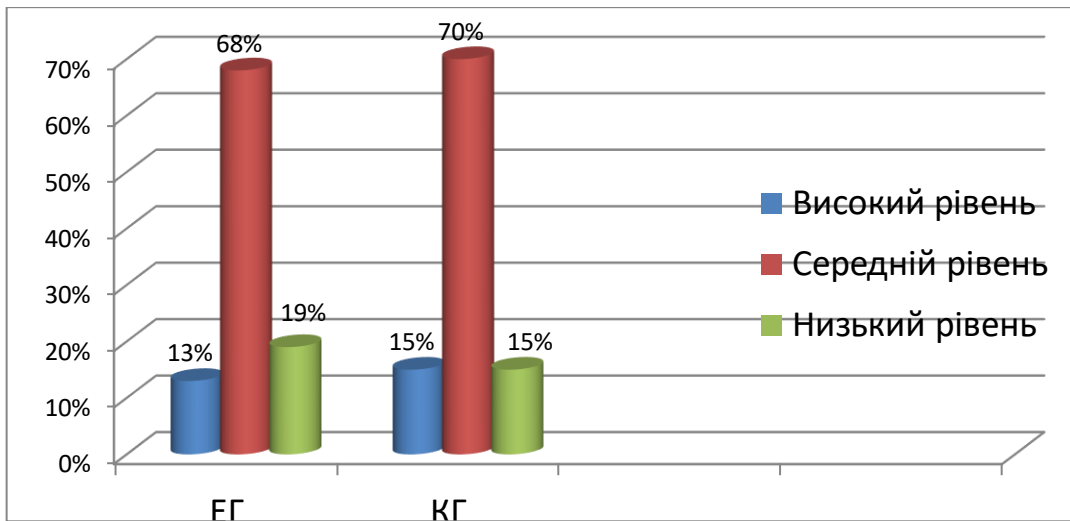

Рис. 2.3. Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп за поведінково-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі дослідження

Узагальнені дані констатувального етапу педагогічного експерименту представлено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту

Критерії	Експериментальна група (%)			Контрольна група (%)		
	високий рівень	середній рівень	низький рівень	високий рівень	середній рівень	низький рівень
Емоційно-мотиваційний	17	63	20	19	59	22
Когнітивний	11	66	23	14	62	24
Поведінково-діяльнісний	13	68	19	15	70	15

Отримані результати засвідчують відсутність суттєвої різниці в рівнях сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників експериментальної та контрольної груп за визначеними критеріям. Переважає середній рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку, не спостерігається значного відсотку високого рівня і є досить значний відсоток низького рівня розвитку вказаних навичок. Це означає, що дошкільники загалом мають

уявлення про цінності сталого розвитку, – дотримання правил суспільного життя, етичних і моральних норм взаємодії в соціумі; свідоме раціональне використання природних ресурсів, природодоцільну поведінку, уміння природоохоронної діяльності тощо – визнають їх, але у них не сформовані стійкі знання та усвідомлені моделі поведінки, що ґрунтуються на таких цінностях.

Спостереження за вихованцями під час перебування в групі, прогулянок, занять свідчило про те, що вони переважно будують дружні відносини між собою, за необхідності допомагають один одному, але можуть виникати конфліктні ситуації, які вирішувати доводиться вихователеві. Діти, як правило, у власних діях керувались лише власними потребами іноді за рахунок потреб однолітків, мали місце спроби порушити правила культури поведінки в колективі. Щодо навичок раціонального використання ресурсів та природодоцільної поведінки, мали місце випадки, коли на прогулянках дошкільники ламали гілки дерев, лякали пташок; під час виготовлення виробів неекономно використовували папір, природний матеріал; миючи руки, включали на повну кран, не вимикали світло, коли виходили з приміщення.

Проведений аналіз у першому розділі кваліфікаційної роботи, засвідчив, що у Базовому компоненті дошкільної освіти і чинних освітніх програмах питання формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, в дошкільній освіті визначається як актуальне, проте потребує системної педагогічної роботи.

З метою з'ясування організації роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, в умовах закладу дошкільної освіти нами був зроблений аналіз календарних планів вихователів, який засвідчив, що в них передбачені завдання, орієнтовані на соціалізацію дітей, виховання основ раціонального споживання ресурсів, природодоцільної поведінки та природоохоронної діяльності. Це пов'язано з вимогами інтегрованого підходу надання знань дітям у якомога більшому колі логічних зав'язків із реальним життям. Водночас спостерігається планування змісту освіти для сталого розвитку не усвідомлено, а лише в контексті комплексних завдань з

ознайомлення дітей із природою, довкіллям, формування культури споживання і культурно-гігієнічних навичок, життєвого досвіду, роботи з розвитку мовлення тощо. Водночас відсутня комплексна та цілеспрямована робота з ознайомлення з правилами співіснування в соціумі; розвитку споживчої грамотності, виховання якостей, що дозволяють раціонально споживати ресурси; розвитку вмінь усвідомлювати та співвідносити власні потреби й бажання з потребами інших, раціонально вибирати серед низки бажань на користь економії й екологічно доцільної поведінки, відповідально ставитися до частини власної роботи в колективі.

Таким чином, проведений констатувальний етап дослідження і результати спостереження засвідчують необхідність упровадження комплексного, цілеспрямованого й систематичного педагогічного впливу з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. З цією метою нами був проведений формувальний етап дослідження, на якому реалізовувались педагогічні умови формування означених навичок у старших дошкільників експериментальної групи засобом гри.

2.2. Реалізація педагогічних умов формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом гри

Ураховуючи результати констатувального етапу дослідження, було зроблено висновок про необхідність удосконалення та систематизації педагогічної роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку. Педагогічними умовами формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом гри ми визначили:

- 1) стимулювання інтересу старших дошкільників до навичок сталого розвитку як життєвої стратегії;

2) створення предметно-розвивального середовища для опанування навичками соціальної взаємодії, економного використання природних ресурсів, екологічно доцільної поведінки;

3) цілеспрямованого й систематичного використання в освітньому процесі дошкільного закладу різних видів ігор, зміст яких відображає соціальний, економічний та екологічний складники сталого розвитку.

Формувальний етап дослідження, проведений з дітьми експериментальної групи, був спрямований на реалізацію педагогічних умов, які сприяють ефективному формуванню у вихованців навичок, орієнтованих на сталий розвиток, засобом ігрової діяльності.

Реалізація першої умови, стимулювання інтересу старших дошкільників до навичок сталого розвитку як життєвої стратегії, відбувалася в процесі розповідей вихователя про:

– гармонійне співіснування людини і природи («З природою дружити – у здоров'ї жити», «Природа – наш дім», «Для чого створювати заповідники і заказники?», «Що таке Червона книга України?»);

– «зелену» економіку («Що таке «зелена економіка?», «Природні джерела енергії», «Як економно використовувати природні ресурси»);

– доброзичливе ставлення людей один до одного («Що таке етикет у спілкуванні?», «Чарівні слова у спілкуванні», «Як правильно спілкуватися, щоб тебе зрозуміли?», «Засоби успішного спілкування»).

Ми пропонували дітям відео («Дружба. Чи вмієте ви дружити?», «Екологія для дітей», «Подорож краплинки води», «Прісна вода. Де її зустріти у природі і як вберегти. Види водойм для дітей»), презентації («Дитина в соціумі», «Вода – та її властивості», «Природне довкілля – теж наш дім»), мультфільми («Казка про жадібність», «Ведмедик і той, хто живе у річці», «Сонечко і річка. Екологічна казка»), які демонстрували екологічні, економічні й соціальні проблеми спочатку найближчого оточення (недостатня кількість питної води у нашому селі), а потім і більш віддалених територій (зменшення прісної води через глобальне потепління на планеті Земля, як пожежі змінюють

світ навколо нас). Після розповідей, перегляду відео, презентацій, мультфільмів обов'язково проводили бесіди, в кінці яких спонукали дітей до висновків стосовно необхідності екологічно доцільної поведінки («Чому необхідно знати закони природи і діяти, відповідно до них?»), економного використання природних ресурсів («Як слід економити воду, папір»), налагодження доброзичливих стосунків з оточуючими людьми – знайомими, рідними, друзями і незнайомими («Чому слова етикету називають чарівними?», «Як жити без сварок?», «Посмішка у спілкуванні»). Таким чином виховували мотивацію до оволодіння навичками, орієнтованими на сталий розвиток, якими могли б послуговуватися діти у повсякденному житті в ЗДО й за його межами, зокрема вдома. Діяльність старших дошкільників, у якій вони демонстрували навички, орієнтовані на сталий розвиток, ґрунтувалася на реальному життєвому досвіді, який вони отримували у повсякденному житті, спілкуючись із однолітками та значущими, авторитетними дорослими (вихователями, рідними).

Реалізуючи другу умову, ми наповнили групову кімнату ігровими матеріалами, які можна було використовувати в іграх екологічного, економічного і соціального змісту.

Насиченість предметно-ігрового середовища мала активізувати пізнавальні запити та інтереси дітей, мотивувати їх вправлятися в навичках, орієнтованих на сталий розвиток, відчутти значущість власної діяльності і надавала можливість випробувати й використати свої здібності. У процесі створення розвивального середовища ми враховували наявність предметно-ігрового, природного, соціального розвивального середовища, простору для власного «Я» кожної дитини, вікові й психологічні особливості старших дошкільників, різноманітність, мобільність, зручність розміщення обладнання в доступних місцях без скупчення. Розвивальний потенціал освітнього середовища відстежувався на кожному з етапів експериментальної роботи.

Предметно-розвивальне середовище виступало основою для діяльності, мета якого – створити ситуації вибору, сприяти виникненню задумів гри. До

його складу входили різноманітні іграшки для творчих ігор – сюжетно-рольових (ляльки, ігрові набори, транспорт), театралізованих (пальчикові ляльки для гри «Моя сім'я», образні іграшки лев і мишка) ігрові атрибути (елементи костюмів і предметів пожежників, лісників, шоферів, пасажирів), зменшені предметні зразки об'єктів уявного світу (схеми – кругообіг води в природі, образні зображення – краплинка, повітряна кулька, моделі – Землі, Сонця) тощо. Для розгортання діяльності ми пропонували і предмети-замінники, які сприяли розвитку уяви дітей, допомагали розширювати предметне поле діяльності, тим самим забезпечуючи умови оволодіння дітьми знаннями розумного споживання природних ресурсів. Предметно-розвивальний простір був не тільки основою для вправлення дітей, а також стимулом до занурення їх в активну соціальну, економічну й екологічну діяльність в умовах закладу дошкільної освіти і сім'ї.

До створення предметно-розвивального середовища ми залучали батьків, які допомагали з іграшками, атрибутами, матеріалами для їх виготовлення, і вихованців, це сприяло підвищенню інтересу дітей до сталої діяльності у вигляді гри, бережливого ставлення до ігрового матеріалу, накопиченню досвіду створення власного «споживчого осередку».

Реалізації третьої умови, цілеспрямоване й систематичне використання в освітньому процесі дошкільного закладу різних видів ігор, зміст яких відображає соціальний, економічний і екологічний складники сталого розвитку, було приділено найбільше уваги.

Передовсім ми визначили завдання формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей відповідно до трьох напрямів – соціального, економічного, екологічного, зміст яких відображали різні види ігор, а саме:

- формування навичок суспільної взаємодії, заснованої на дружніх стосунках, взаємоповазі і взаємодопомозі, етичному спілкуванні і правилах моралі;

- формування навичок раціонального споживання ресурсів і сировини (води, паперу, електроенергії), бережливе ставлення до ігрового обладнання, предметів вжитку;

- формування навичок природодоцільної поведінки, природоохоронної діяльності, уявлень про те як діяльність людини впливає на довкілля і зміну клімату.

При цьому ми брали до уваги, що методично правильно організовані ігри допомагають вирішити низку завдань, зокрема:

- здійснюють реалізацію особистісно-орієнтованого навчання передусім через можливість стимулювання в дітей різних за природою мотивів;

- зменшують можливість виникнення негативних моментів навчання (стомлення, нудьги тощо);

- розвивають розумові, психічні, вольові якості та функції дошкільників;

- сприяють формуванню дослідницьких навичок, мотивуючи дошкільників зміною ролей, персонажів, прихованих стимулів, перспективи;

- сприяють формуванню позитивного ставлення до сприйняття навколишнього світу та відшукування свого місця в ньому.

Схарактеризуємо сутність кожного напрямку сталого розвитку.

НАПРЯМ 1. Суспільна взаємодія. Робота проводилась із застосуванням таких методів: бесіда на обрану тему, дидактичні ігри, створення ситуації-провокації. **Тема 1. *Я і моя сім'я: турбота про людей, яких ми любимо.***

1. Бесіда-гра «Найважливіші люди у моєму житті» [4].

Сім'я — це наші рідні: мама і тато, братик і сестричка, бабуся і дідусь — це найрідніші на світі люди, які один одного шанують, люблять і є членами єдиної сім'ї. Сім'я, мов сонечко, зігріває дитину від народження і до кінця днів. Ви повертаєтеся додому із дитячого садка, а на вас уже чекає вдома ваша родина.

Пальчикова гра-потішка «Моя сім'я» за допомогою пальчикowego театру:

Ось цей пальчик — мій дідусь,

Ось цей пальчик — бабуся,

*Ось цей пальчик — мій татусь,
 Ось цей пальчик — мамця,
 А цей пальчик — буду я,
 Ось і вся моя... (сім'я).*

Потрібно берегти свою сім'ю, дбати про неї. Розкажіть, будь ласка:

–Хто найдорожчі люди у вашому житті? Чому вони особливі?

–Що вам подобається з ними робити?

–Як ви піклуєтесь про своїх рідних? Чим допомагаєте?

Розглядаємо малюнок

Коли люди люблять один одного дуже важливо: піклуватися один про одного; говорити про те, як сильно ми любимо один одного; проявляти свою любов через добрі справи.

–Чи робив хто-небудь коли-небудь для вас добрі справи? Наприклад, обійняв вас, подякував за що-небудь, запропонував зробити щось разом?

–Як ви демонструєте близьким, що любите їх?

Давайте подумаємо, чи правильно це:

1. «Коли тітка Оля зайшла до кімнати, маленький Сергійко насупився і відвернувся. (Коли тітка Оля зайшла до кімнати, маленький Сергійко повернувся, посміхнувся і привітно привітався.)

2. Мама розмовляла зі своєю сестрою, а Андрійко постійно вставляв репліки і заважав розмові. (Мама розмовляла зі своєю сестрою, а Андрійко слухав мовчки і не заважав дорослим спілкуватися.)

3. В гостях у бабусі і дідуся Назар весь час бігав по кімнаті, галасував і нікому не давав спокою. (В гостях у бабусі і дідуся Назар вів себе спокійно і ввічливо.)

4. Коли бабуся лягла відпочивати, Сашко гучно ввімкнув телевізор. (Коли бабуся лягла відпочивати, Сашко вимкнув телевізор).

Давайте разом повторимо правила, які треба виконувати: як пограєшся, треба самому прибирати іграшки на свої місця; не розкидати свої речі, застелювати ліжко; допомагати мамі прибирати зі столу, підмити, мити посуд;

допомагати своїм молодшим братам і сестрам; поливати квіти, годувати домашніх улюбленців.

– *Як ви думаєте, навіщо усе це треба робити вдома?*

– *Що було б, якби ніхто не виконував домашні обов'язки?*

Обговорюємо з вихованцями, що вони роблять разом з близькими їм людьми. Вихователь починає фразу, а діти її закінчують.

До дитсадка йду (*із ким?*) – із мамою, татом, бабусею.

До магазину (*із ким?*) На прогулянку (*із ким?*)

Допомагаю прибирати (*кому?*) Граюсь (*із ким?*)

Читає мені казки на ніч (*хто?*) Купує мені смаколики (*хто?*)

Гра «Хто я?» (Скажіть, хто ви для кого).

– Для мами ти ... (дочка). Для тата ти ... (син).

– Для бабусі ти ... (онучка). Для дідуся ти ... (онук).

– Для тітки ти ... (племінник). Для дядька ти ... (племінниця).

– Для доньки твоєї тітки ти ... (двоюрідна сестра).

– Для сина твого дядька ти ... (двоюрідний брат).

Даємо кожній дитині по кілька заздалегідь приготовлених кружечків і попросимо намалювати в них обличчя найближчих їм людей, даємо їм смужки цупкого картону, щоб приклеїти до зворотної частини кружечків, і допомагаємо написати свої імена на зворотах.

Підсумок: «Що потрібно робити для того, щоб сім'я була щасливою?»
(Відповіді дітей).

2. Сюжетно-рольова гра «Сім'я»

Мета: закріплювати уявлення дітей про сім'ю, про обов'язки членів сім'ї; розвивати інтерес до гри; формувати вміння розподіляти ролі й виконувати ролі, розвивати сюжет; вчити діяти в уявних ситуаціях; виховувати любов і повагу до членів родини та їх праці.

Ігрові ролі: мама, тато, бабуся, дідусь, старша донька, діти-дошкільнята братик і сестричка, лялька - немовля.

Сюжети, що розігруються: «Ранок у сім'ї», «Вечір у сім'ї», «В сім'ї захворіла мама».

Під час гри вихователь обираємо та змінюємо іграшки, предмети; створюємо ігрову обстановку за допомогою предметного середовища.

«Ранок у сім'ї». Мама готує сніданок, тато їй допомагає, старша донька допомагає зібратись молодшим дітям до дитячого садка. Обговорення: чи може мама сама приготувати сніданок, зібрати дітей, нагодувати стареньких? Так, їй важко все встигати, тому мамі треба допомогти. Чим може допомогти старша донька? Чим може допомогти тато?

«Вечір у сім'ї». Діти міняються ролями. Ситуація: мама накриває на стіл вечеряти, тато допомагає старшій доньці робити уроки, дідусь і бабуся грають з молодшими дітьми. Сім'я вечеряє, потім мама прибирає зі столу, старша донька допомагає їй, тато миє посуд, дідусь і бабуся вкладають молодших дітей спати. Обговорення.

«В сім'ї захворіла мама». Діти міняються ролями. Мама хворіє, отже домашню роботу виконують інші члени сім'ї, діти самі пропонують, хто готує сніданок, хто прибирає, збирає малюків тощо. Робиться висновок, що мамина домашня праця важка, тому маму треба поважати, допомагати їй, що всі члени родини повинні допомагати один одному, розподіляти обов'язки, і в цьому проявляється любов і турбота.

Тема 2. Я і мої друзі: допомагаючи один одному

1. Ігрове заняття «КАЗКА ПРО ЛЕВА І МИШКУ» [4].

Мета: навчити дітей цінувати друзів, розуміти що значить бути справжнім другом, поняття про взаємодопомогу і підтримку.

Під час заняття діти: дізнаються ще більше про дружбу і про те, що охоплює це поняття; визначають, що роблять друзі один для одного; навчаться цінувати друзів і дізнаються, хто такий справжній друг.

Матеріали: казка про Лева і Мишку»; чисті аркуші паперу (по одному на кожну дитину); ручки і олівці.

Розсаджуємо дітей так, щоб усі вони могли бачити картинки.

Показуємо дітям картинку з левом і питаємо:

- Чи бачили ви коли-небудь лева?
- Чи знаєте ви, які звуки він видає?
- А що ви можете сказати про мишку?

Читаємо дітям казку про Лева и Мишку.

Після завершення читання питаємо дітей:

- Чи легко було Леву і Мишці подружитися з першого дня знайомства?
- Як вони стали друзями?
- Що роблять друзі один для одного?
- А що ви робите для своїх друзів?
- Що ви робите зі своїми друзями разом?

Пояснюємо дітям, що зараз читатимемо висловлювання про те, що роблять справжні друзі. Просимо їх голосно гарчати, як лев, якщо вони вважають, що висловлювання правильне, і пищати, як мишка, якщо вони вважають, що висловлювання неправильне. Читаємо наступні речення по черзі:

Друзі діляться один з одним.

Друзі допомагають тобі робити те, що тобі не потрібно робити.

Друзі не допомагають один одному.

Друзі граються разом.

Друзі б'ють один одного.

Друзі підбадьорюють тебе, коли тобі сумно.

Роздаємо кожній дитині по чистому аркушу паперу і просимо намалювати свого друга (друзів).

Казка про лева і мишку наведена у додатку Г.

2. Гра-драматизація за мотивами казки про лева і мишку.

Мета: розвивати увагу, пам'ять, образне мислення, уміння передавати образи персонажів під час гри-драматизації; розвивати діалогічне та монологічне мовлення; збагачувати словник; сприяти усвідомленню причинно-наслідкових зав'язків у природі; виховувати бажання робити добро іншим.

У нас сьогодні ніби свято.

Гостей зібралось багато.

А ну ж на мене подивіться

І веселенько посміхніться.

- До нас сьогодні завітають в гості ще й казкові герої. Ми читали з вами казку про лева і мишку, давайте пригадаємо,

- Куди пішов Лев?

- Кого він там зустрів?

- Що хотів зробити Лев?

- Що сказала Мишка Левові?

- Що відповів Лев Мишці?

- Чи відпустив Лев Мишку?

- Що зробила Мишка?

- Що трапилось потім?

- Що сказала Мишка?

- Як відповів Лев?

- А що було б, якби Мишка не перегризла тенета?

Проведення гри-драматизації за змістом казки «Лев і миша».

- Діти, уявіть собі, до нашої казки завітав чарівник, який зробив мишку великою, як слон, а лева маленьким, як комашка. Що тоді було б? Чи з'їла б мишка лева? (відповіді дітей)

- Діти, а давайте придумаємо інше закінчення казки.

Діти фантазують, придумуючи іншу кінцівку до казки.

Тема 3. Я і суспільство: живемо і працюємо разом

1. Бесіда «Людина серед людей»

Вихователь: Людина приходить у світ для добра. Вона людина серед людей і живе в людському суспільстві, а тому повинна нести у цей світ світло і чистоту своєї душі, бути відкритою у помислах, чесною у діях, милосердною і чуйною, свідомо виконувати правила поведінки, ввічливою, мудрою, доброю і уважною і не тільки до людей, а й до усього навколишнього світу, в якому нам випало щастя жити. Кожна людина приходить у світ і вже від першої хвилини

свого буття знаходиться між людьми, тобто в людському суспільстві, де є багато правил, законів, заборон. А скажіть, будь ласка, для чого нам, людям, всі ці правила, закони, а тим більше заборони, хіба не краще було б без них? *(Відповіді дітей)*.

Всі ці закони і правила люди склали для того, щоб полегшити своє життя. Щоб у людському суспільстві панував мир, злагода, добро і щастя.

Хіба, живучи серед людей, можна робити що заманеться? «У товаристві лад – усяк тому рад». Каже народна мудрість. Якби кожен з нас робив те, що раптом надумав, то у світі панував би хаос, безлад. А люди були б щасливими? Живучи серед людей, треба поважати їх і ті порядки, які вони встановили. Бо хіба людина може одна вижити? *(Відповіді дітей)*.

То якими нам усім треба бути, живучи в людському суспільстві, як ви гадаєте? *(Відповіді дітей)*.

Підсумкові запитання:

Що потрібно для того, щоб досягти успіху в житті?

Чому одну людину люблять, поважають, а іншу ні? За що можна поважати людину, а за що ні?

Що таке байдужість?

Без чого людина не може жити?

Для чого людина приходить у світ?

2. Сюжетно-рольова Гра «Автобус».

Мета: ознайомлювати з правилами соціальної взаємодії; розвивати позитивні взаємини між дітьми, взаємоповагу і взаємодопомогу; виховувати у дітей повагу до праці водія і кондуктора; закріплювати вміння дітей виконувати ролі та розвивати сюжетну, творчу гру.

Діти, пам'ятаєте, ми з вами вже грали в таку гру, пограємо ще раз.

Для гри разом із дітьми розставляємо стільчики в два ряди – це «автобус», і організовується «зупинка», біля якої автобус «сповільнюється» та «зупиняється», після чого знову «вирушає» за заданим маршрутом». ставлячи їх так, як розташовані сидіння в автобусі. Усю споруду обгороджуємо

конструкційним матеріалом – цеглинками, залишивши спереду і ззаду «двері для посадки і висадки пасажирів». Першим ставимо стілець – для водія, якому дають іграшковий руль. Діти для гри отримують гроші, сумки, ляльок – «дітей», паличку для «літньої людини».

Проводимо бесіду про правила поведінки в автобусі та іншому транспорті, що треба поводитись ввічливо: не штовхайся, коли заходиш до автобуса, допоможи зайти тому, кому важко це зробити; якщо тобі поступилися місцем, подякуй; сам поступися місцем старенькій людині або людині, якій важко стояти; подякуй кондукторові, коли він дасть тобі квиток; сідай на вільне місце, а не вимагай місця тощо. Також дітям пояснюють, що різні люди їдуть по своїм справам – одні на роботу, другі до магазину, треті до лікаря тощо. Водій і кондуктор допомагають людям своєю працею швидко дістатися, куди їм потрібно, тому їх праця почесна і слід бути їм за це вдячними.

Серед дітей розподіляються ролі: водій, старенька бабуся з паличкою, дідусь з важкими сумками, мама з немовлям-лялькою на руках, школярі, пасажери.

Обігруються ситуації: на зупинці чекають автобуса школярі, старенька бабуся, мама з немовлям, дідусь з сумками.

Попросивши «водія» зайняти своє місце, «кондуктор» (вихователь) увічливо пропонує «пасажирам зайняти місця в автобусі» і допомагає їм зручно розміститися. Запитання:

- Діти, хто може зайняти передні місця, кого треба пропустити? (мама з немовлям, старенька бабуся)
- Дідусеві важко зтягнути сумки, що треба зробити? (школярі допомагають дідусю)
- А кому бракує місць для сидіння, треба триматись триматися, щоб не впасти під час «поїздки».

Потім «кондуктор» роздає пасажирам квитки і з'ясовує, хто з них куди їде і дає сигнал вирушати. Дорогою він оголошує зупинки («Магазин»,

«Лікарня», «Школа» та ін.), допомагає вийти з «автобуса» старенькій бабусі, дідусю, мамі з дитиною.

Друга ситуація: вихователь стає пасажиром, а роль кондуктора виконує дитина. Якщо «кондуктор» забуває оголосити зупинку або час відправлення «автобуса», вихователь нагадує про це, не порушуючи гри: «Яка зупинка? Мені треба в аптеку. Будь ласка, скажіть мені, коли вийти» або: «Ви забули дати мені квиток. Дайте, будь ласка, квиток!»

НАПРЯМ 2. Тема 1. Основи раціонального споживання

1. Бесіда про поняття “ресурси” й “природні ресурси” [33].

Діти, пригадаєте, що таке природа? Усі квіти, усі дерева, чагарники, усі метелики, пташки, звірі, риби й комахи – це все природа. Люди використовують усе, що дає їм природа для виготовлення різних товарів. Шафа зроблена з ... дерев. Светр зв'язаний з вовни ... вівці. Із зібраних ягід ми готуємо ... смачні джеми й варення.

Діти, а що ви можете пригадати, що нам дає природа?

Усе те, що дає нам природа називається ... природні ресурси. Ресурси — це те, що використовується для якої-небудь справи. Наприклад, щоб зшити штани, які нам потрібні ресурси? Голки, нитки, тканина, ножиці – усе це потрібні нам ресурси. А ось природні ресурси, це такі, які нам з вами дає природа. А подумайте, чи користуємося ми з вами тим, що відноситься до природи? (Повітря, вода, земля, рослини.)

Різновиди природних ресурсів. Діти, подумайте, і скажіть, що нам дає природа. Які природні ресурси ми використовуємо? Усі рослини, якими користуємося, називаються рослинними ресурсами. Це огірки й помідори, яблука й сливи, дерева, з яких роблять меблі й папір. А ось тварини дають нам свою вовну, молоко, кури несуть яйця й дають пух – і все це тваринні ресурси, тому що їх ми отримуємо від тварин. А ще є земельні ресурси – це поля, луки, ліси, якими користується людина. А, як ви думаєте, що відноситься до водних ресурсів? (Річки, озера, струмки, моря, океани.)

- Діти, подумайте, чи можемо ми жити без природних ресурсів? Чи зможемо ми жити без води? А навіщо нам потрібна вода? (Відповіді дітей)

- Уявімо, що вся вода зникла, що тоді відбудеться?

- То чи повинні ми берегти воду?

2. Ігрове заняття «Вода - це наш ресурс!» [4].

Мета: сформувати уявлення про воду, кругообіг води в природі, важливість раціонального споживання води, різних способів економії води.

Обладнання: вирізані з паперу крапельки; пляшки з водою; пластикові стаканчики; зірочка (за дбайливе ставлення до води); скоч; картинки із зображенням способів економії води: закритий кран і усунення протікання (по одній картинці для кожної дитини); картинка "Кругообіг води в природі"; ручки, олівці.

Перед початком заняття ми розвішуємо вирізані з паперу краплинки води по всій груповій кімнаті.

– Діти, давайте пригадаємо, вода це - ... важливий природний ресурс. Хтось розбризкав дуже багато води по всій кімнаті, як ви думаєте, чи можна так витрачати воду? Вода - це важливий ресурс, давайте якомога швидше зберемо всі краплинки водички і дізнаємось від них багато нового про воду. Діти збирають, краплинки, які вони можуть знайти в групі. Коли діти зберуть всі краплинки води, рахуємо, скільки краплинок у кожного, дитина, що збрала більше всіх краплинок, отримує спеціальний приз - зірочку.

Запитуємо у дітей: Чи хочете ви пити? Трохи води не завадить. Пропонуємо дітям по склянці води і запитуємо, як вони себе почувають після того, як попили.

Запитайте у дітей, чи пам'ятають вони, як гуляли у парку та розглядали дерево? Що ви пам'ятаєте про дерево? Чи пам'ятаєте ви схожість, яку ми виявили між людиною і деревом? (Коріння як ноги, руки як гілки тощо)

Чи пам'ятаєте, як дерева п'ють? Що вони п'ють?

Дивіться, вам захотілось пити, коли ви набігалися, так і деревам, які ростуть під літнім теплим сонечком, потребують дощу.

Чи можете ви пояснити, навіщо поливати дерева? Що відбудеться, якщо дерева та інші рослини не отримують воду? А що ви скажете про тварин? Чи знаєте ви, що відбувається з ними, якщо вони не отримують воду? А що станеться якщо у нас не буде води?

Пояснюємо, що вода важлива для всього живого: для дерев, для тварин, для нас. Людина без води не проживе й декількох днів. Без їжі зможе, а от без води ні. Тому ми повинні дбайливо поводитися з водою.

Ми звикли, що вода рідка, але це лише один із її станів. *Вода може перебувати в одному з трьох станів: рідкому, твердому, газоподібному.* Сніг і лід – це також вода. А туман? А пара? Вода може ставати твердою чи газоподібною під дією температури: від гарячої вона починає випаровуватись, а від холодної – замерзати. Наведіть приклади, коли вода стає паром (коли закипає чайник); А льодом? (взимку, в холодильнику)

А чи знаєте ви, що хмара – це теж вода! І міститься в невеличкій хмарі води, вага якої дорівнює вазі 5 слонів, а у великій – десяти слонів. Вода, яка потрапила сьогодні в нашу склянку, теж колись була хмарою, а потім полилася дощиком, попала в річку. Пропонуємо дітям картинку із зображенням кругообігу води в природі (див. додаток Г). Вихователь пояснює: вода під впливом сонячних променів випаровується і піднімається вгору, там вона охолоджується і скупчується у хмари. Потім у вигляді опадів знов повертається на землю – в річки, моря.

Гра «Подорож крапельки».

Мета: дати дітям уявлення про кругообіг води в природі, вміння пояснювати цей процес; розвивати мислення, мовлення, спостережливість; виховувати дбайливе ставлення до води.

Приймають участь усі діти. Грі супроводжується показом картинок, наведених у додатку Г.

- Діти, а відгадаймо таку загадку:

Я і хмара, і туман,

І струмок, і океан,

І літаю, і біжу,

І скляної буті можу! (Вода)

Давайте уявімо, що всі ми – крапельки водички, ми сидимо на великій, білій, пухкій хмаринці, весело сміялись та розмовляли (*діти-краплинки сідають на стільчики, які поставлені півколом, спочатку сідає дві дитини*).

День від дня хмара ставала все більшою, тому що крапельок ставало все більше і більше (*діти-крапельки підсажуються, поки не сядуть усі*), поки в одну чудову хвилину усі крапельки не пролились дощем на землю (*діти встають зі стільчиків, беруться за руки і починають кружляти в хороводі*). «До зустрічі!» – тільки і встигла прокричати Краплинка своїм подружкам, як вже летіла до землі.

Крапельки впали на землю, і маленькими струмочками потекли до невеликого озерця (*діти, взявшись за руки, стали по двоє, утворили «струмочок», зробили декілька кроків і присіли*). Тут Краплинка ще більше здивувалася. Ніколи, ніколи вона не бачила так багато води! Все здавалося їй таким цікавим і новим, побачивши маленьких рибок, що плавали в озері, Крапелька подумала: «Ой, хто це такі? Треба обов'язково з ними познайомитися!» Але не встигла, бо пригріло сонечко (*вихователь піднімає над головами дітей паперове сонечко*), і Краплинка відчула, що вона стала легенькою-легенькою, перетворилася на туманчик – пару, і плавно піднімалася вгору до хмар «Я лечууу» – прошепотіла Краплинка (*діти встали, підняли руки вгору і помахали ними*). Коли вона була вже далеко від землі, то відчула, що стає прохолодно. Краплинка подумала: «По-моєму, я знову перетворююся на крапельку води». В цей час поряд пропливла красива біла хмаринка, яка складалася з других маленьких краплинок, і Краплинка із задоволенням приєдналася до них (*діти знов сідають на стільчики*). Крапельки наперебій розказували одна одній про свої пригоди.

З роси, з морів, річок і плес. Знов перейти у пару

Вода, як перейде у пару, І повернутись в хмару,

Одразу ж лине до небес, І впасти з хмар на ниви.

*Щоб утворити в небі хмари Як сніг, як град, як злива.
 І впасти з хмар на ниви. Цей шлях, що вона робить,
 Як сніг, як град, як злива. І зветься колообіг.*

- Як ви думаєте, щоб змінилось на Землі, якби зникла вся вода?

- А як людина використовує воду? (приготування їжі, напоїв, прибирання, гігієна, прання, полив рослин тощо).

- Чи потрібно економити воду? А які є способи економії води? Допомагаємо дітям з відповідями, пропонуючи варіанти: акуратно наливати воду у склянки, щоб не пролити; протягом дня використовувати тільки необхідну її кількість, уникаючи зайвих витрат; не відкривати кран на повну; закривати кран за собою; якщо помітили, що кран протікає, треба повідомити дорослим.

Якщо ми зможемо зберегти багато води, то цим допоможемо нашій планеті, рослинам і тваринам. Чи готові ви економити воду?

Підсумок

<i>А вода це справжнє диво!</i>	<i>Плавають в водичці діти,</i>
<i>Як прожити без води?</i>	<i>Риби у воді живуть.</i>
<i>нею ми завжди щасливі,</i>	<i>Розцвітають в лузі квіти.</i>
<i>З нею в нас нема біди.</i>	<i>І рясні дощі ідуть.</i>
<i>Є вода — ростуть рослини:</i>	<i>Кругообіг повсякчасно.</i>
<i>Ліс, сади, рясні поля.</i>	<i>На Землі вода веде.</i>
<i>Це чудово для людини</i>	<i>Тож з водою всім прекрасно</i>
<i>І радіє вся Земля.</i>	<i>І біди нема ніде!</i>

У подальшому в різних випадках користування водою ми постійно звертали увагу дітей на вмикання економного струменя води. Створювали провокативні ситуації: вмикали кран на повну, залишали кран не повністю закритим, бавились з водою, – спостерігали, як діти реагували на такі випадки.

3. Ігрове заняття «Бережемо папір – бережемо ліс» [15].

Мета: формувати уявлення чому треба економно витратити папір, як це пов'язано зі збереженням лісу; знати і називати різні властивості паперу,

способи його використання; свідомо обирати розмір аркуша відповідно до реальної потреби.

Постановка проблеми: щоденно у різний спосіб ми використовуємо безліч речей з паперу: книжки, альбоми для малювання, журнали, обгортки, серветки, туалетний папір тощо. Неможливо уявити наше повсякденне життя без паперу. Але за цю зручність ми платимо високу ціну, адже папір виготовляють з дерев, іноді вирубуючи цілі ліси. Щоб зберегти наш зелений друг – ліс, ми повинні використовувати папір ощадливо, кожний клаптик.

Читання тесту:

Того вечора Максим вирізував з кольорового паперу різні машини: вантажівки, самоскиди і, навіть, машину швидкої допомоги. Але вирізані машинки не подобались хлопчику: одна була завелика, інша – мала, у третьої колеса вийшли криві. Кошик для сміття був переповнений папером. Побачивши таке, бабуся тільки розвела руками та чомусь сказала: «Не бережеш ти дерева, онуче». А вночі хлопчику наснився сон: Максим не міг знайти вдома жодного клаптика паперу: зникли серветки, книги, альбом для малювання. На вулиці зникли всі дерева. Перелякані птахи літали і цвірінькали: «Це Максим винен! Це він перевів весь папір. Це через нього зникли всі дерева». Максим не міг зрозуміти, до чого тут дерева? Як вони пов'язані із папером? [15].

Обговорення: Що робив Максим з паперу? Чому у хлопчика залишалося так багато відходів? Чи можна було б зменшити кількість використаного паперу? Що для цього треба було зробити спочатку? Чому бабуся згадала про дерева? Що наснилось Максиму? До якої біди може призвести знищення усіх дерев на Землі? А що було б, якби в нашому житті зник увесь папір? Що б стало для нас неможливим?

Гра «Паперове – не паперове» вихователь дістає з коробки різні предмети: паперовий стаканчик, серветка, газета, журнал, конверт, камінь, глиняна дощечка, кора берези т.п, якщо предмет зроблений з паперу, діти плескають у долоні. Якщо предмет не є паперовим – діти присідають.

Діти, як ви гадаєте, чому в цій посилці камінь, глиняна дощечка та кора дерева? До виникнення паперу люди писали на різноманітних предметах. На камені вирубували інформацію, використовували глиняні дощечки, які могли розбитись. Як ви вважаєте, чи зручно було людям? Писали на бересті (корі берези). Кору спочатку здирали з дерева, потім сушили й писали. А потім люди навчилися робити папір з деревини, подрібнювали її, заливали водою, умішували в форму і сушили. Папір використовували спочатку тільки для письма, а потім, поступово для інших потреб – пакування, вироблення шпалер, посуду, з нього роблять гроші, різноманітні вироби для дому, для заводів і фабрик. Все більше і більше паперу стали використовувати люди, тож все більше і більше дерев стали вирубувати. Але дерева ростуть дуже повільно, треба більше п'ятдесяти років, щоб дерево стало придатне для виробництва паперу, а це, значить воно старше за ваших батьків. Тож папір треба використовувати дуже ощадливо, щоб зберегти дерева.

Дидактична гра «Для чого використовують папір»

Обладнання: на аркушах паперу з одного боку зображене дерево, а з іншого – різні вироби з паперу (книжки, альбоми, зошити, паперові серветки, грошові банкноти, паперові стаканчики, шпалери, конверти картонні коробки).

Розставляємо картки з зображенням дерев.

– Діти, подивіться, який гарний у нас ліс, зелений, могутній, він є домівкою для пташок і звірів, у ньому ростуть безліч рослин, грибів. А тепер перевернемо малюнок, подивимось, що там зображено.

Діти по черзі перевертають картки, називають зображений там предмет і пояснюють, навіщо він призначений. Вихователь ставить картку вже зображенням виробу з паперу. Наприкінці робиться висновок, що у нас з'явилося безліч корисних речей, але зник ліс.

Вирішення проблемної ситуації – а давайте подумаємо, що буде, якщо ліс зникне? Діти висловлюють свою думку. Робимо висновок про те, що якщо ми будемо ощадливо використовувати папір - збережемо ліс, а ліс – це природне багатство, дім для багатьох живих істот, окраса рідної землі.

Робота за малюнками «Використовую кожний клаптик паперу»(див. додаток Г). Робота за запитаннями: Що ви бачите бачать на першій картинці? Про що вона нам розповідає? Чи правильно дівчинка Катеринка поводить ся з папером? Чому? Чи доводилось вам спостерігати такі дії? Чим відрізняються дії дівчат на другій картинці? Як дівчата використали зіпсований папір? А що ще можна зробити з уже використаного паперу?

Діти, ви знаєте, що папір можна використовувати не один раз? Погляньте, в мене є вже використані паперові вироби, давайте подумаємо, чи можна дати їм друге життя? Наприклад, як ми можемо використати паперовий стаканчик? (стаканчик для олівців) А коробочку для дрібничок (зі старих шпалер) А рамочку для фото (з коробки від цукерок).

Використаний папір можна переробити, і виготовити з нього нові паперові вироби. І зробити це набагато легше, ніж з дерева. Старий, використаний папір – це макулатура, її збирають і віддають на виготовлення нового паперу. Кожні зібрані 60 кг зберігають одне дерево.

А ми можемо чимось допомогти лісові, щоб його менше вирубували для виготовлення паперу? Чим? (Економно, ощадливо використовувати папір)

Давайте пограємо в гру «Щоб врятувати ліс я буду»:

1. На аркуші малювати з двох боків.
2. Замальовувати весь аркуш.
3. Робити подарунки друзям із залишків паперу.
4. Не розмотувати багато паперу в туалеті.
5. Збирати макулатуру.
6. Охайно розглядати книжки, не псувати їх.
7. Із залишків картону або шпалер робити прикраси, обкладинки, коробочки для подарунків.

Вихователь: пам'ятаємо, папір – наше багатство, для збереження дерев нам треба його розумно та ощадливо використовувати.

НАПРЯМ 3. Природодоцільна поведінка і природоохоронна діяльність.

Тема 1. Природа – наш дім

1. Гра «Природний ланцюжок»

Мета: дати дітям уявлення про те, що в природі все взаємопов'язано, що треба берегти природу – наш дім.

Діти, А що таке природа? (*тварини, рослини, повітря, вода, ліс, гори, сонце тощо*). Так, природа, це все, що нас оточує, все, що є довкола нас. І в ньому все пов'язане між собою: без сонечка і води не ростуть рослини, без рослин не виживуть комашки і тваринки, без повітря загине усе живе.

Все, що є довкола тебе:

Сонечко, хмаринка, небо,

І пісок, каміння, води,

Й люди – часточка природи,

Поле, гори і травичка,

Ліс, повітря і водичка,

Бджілка, пташечка і зорі,

Вільний вітер на просторі,

Квіточки і різне зілля –

Ось це, діти, й є довкілля

А давайте пограємо в гру «Природний ланцюжок». Роздаємо дітям картки із зображенням елементів природи, між якими потрібно викласти зв'язок. Вихователь каже: «Я – сонце, мене закриває хмарка», дитина з зображенням сонця бере за руку «хмарку»; «Я – хмарка, з мене йде дощик», – «хмарка бере за руку «дощик». Наступні формули: «я – дощик, я поливаю ялинку», «я – ялинка, я будинок для білочка», «я – білочка, я збираю ліщинові горішки», «я – ліщина, на мені живуть комахи», «я – комаха, мене їсть ластівка», «я – ластівка, я приношу радість людям», «я – людина, мені світить сонце». Поступово ланцюжок зникається. Робиться висновок, що в природі все пов'язано.

2. Гра « Жива та нежива природа».

Ми вже знаємо, що природне довкілля таке різноманітне і гарне. Давайте згадаємо, чим відрізняється жива та нежива природа? Демонструємо дітям

слайди з різними об'єктами живої і неживої природи, якщо це – жива природа, діти плескають у долоньки.

3. Гра «Чарівна скринька»

Мета: розширити й поглибити уявлення дітей про значення природи, формувати знання про природодоцільну поведінку і природоохоронну діяльність.

Природа дає людині дуже багато, якщо її не берегти і не охороняти, можуть загинути тварини, рослини, зникнуть ліси і луки, висохнути річки.

А чи зможе існувати людина, якщо навколо все зникне?

А чи ви знаєте правила поведінки в природі?

У нас є чарівна скринька з чарівними знаками, нам треба їх розшифрувати. В скриньці знаходяться картки з природоохоронними знаками, діти по черзі дістають картку, розшифровують їх зміст і пояснюють, чому так не можна вчиняти (додаток Г).

4. Гра «Я-деревце»

Уявіть себе маленькими деревцями, вас щойно висадили у лісі (*діти присідають*). Їх загрівали промінчики теплого сонця, поливав рясний дощик, і вони підростали (*діти встають і піднімають вгору руки*). До молодих дерев часто в гості прилітав легенький пустотливий вітерець та весело з ними грався (*діти повільно погойдують руками-гілочками*). До вас прилітали метелики, пташки будували на вас гніздечка, прибігали білочки. Аж раптом до лісу завітали діти. Одна дитина схотіла зламати гілку, друга зірвати листочки, а третя пошкодити кору. Затремтіли дерева, злякались недобрих намірів дітей (*діти затріпотіли руками і обійняли себе за плечі*). Та діти відчули, що деревам стало боляче, і їх охопив сором. Вони тихенько підішли, погладили кожне деревце, посміхнулися, та й повернулися додому. А дерева розквітли ясними посмішками і захитали дружно гілочками, радісно прощаючись з добрими дітками (*діти знов підняли руки і потихеньку погойдують ними*). А тепер скажу: раз – два – три, дерева на хлопчиків і дівчаток перетвори.

– Діти, як ви думаєте, чи правильно буде зламати гілочку, або зірвати листочок, щоб зробити поробку з природного матеріалу? А де можна їх взяти? (підняти з землі). Так, можна знайти каштанчик, шишку, гілочку, або назбирати осіннього листя, які вже впали самі. Це – маленькі подарунки від природи, їх треба цінувати і використовувати ощадливо.

– А які ми можемо зробити природі подарунки? (посадити дерево або кущик, полити квіти, обгородити мурашник, погодувати птахів взимку тощо)

– Ми щодня користуємось дарами природи. За щедрі подарунки природи ми маємо віддячувати їй турботою про довкілля, захистом та збереженням природних ресурсів, примноженням її багатств. Природа наш спільний дім, і вона потребує нашої уваги і захисту.

ТЕМА 2. *Зберігаємо навколишнє середовище*

1. Бесіда «Зберігаємо навколишнє середовище» [33].

За життя людина використовує безліч речей, які з часом псуються і стають непотрібними. Такі речі викидають і створюють багато відходів, або сміття. Деякі люди викидають непотрібні речі прямо там, де їх використали, ці речі накопичуються і утворюють смітники. У результаті ліси, луки, парки, галявини, вулиці засмічуються, стають негарними, гуляти там уже неприємно. Щороку смітників стає все більше, під купами сміття помирає земля, на якій могли би рости дерева й трави, жити тварини, можна було б збудувати житло, створити парк для прогулянок. Сміття забруднює річки, в яких помирає риба, і не можна купатись і відпочивати на березі.

Поміркуймо, звідки береться сміття? Які речі ми викидаємо, коли їх використали? Різноманітні упаковки: консервні бляшанки, пляшки, пакети, обгортковий папір тощо; відходи від приготування їжі; непотрібні речі – взуття, одяг, іграшки, які віджили свій вік. Уявіть собі, скільки відходів накопичується у великому місті, де живе багато людей. Вчені порахували, що на одного городянина на рік припадає сміття близько кузова однієї вантажівки.

Як ви думаєте, що ж робити з цим сміттям?

По-перше, деяке сміття можна переробляти. А для цього його треба сортувати, адже різні види сміття переробляють по-різному (*демонструємо зображення контейнерів для різних видів сміття.*)

Папір, пластмасу, скло, металеві предмети переробляють на різних фабриках, тому їх слід складати в різні контейнери – це називається сортувати.

Згадаємо, як називається використаний папір, який ми збираємо для переробки? (макулатура). Макулатуру переробляють, і знову отримують зошити, серветки, газети. Скло також переробляють і виготовляють із нього нові пляшки й інший скляний посуд. Пластмасу розплавляють і також роблять із неї нові речі: стільці, столи, одноразовий посуд, пакети для сміття тощо.

По-друге, не можна викидати сміття будь-куди, а лише у спеціально відведені місця.

По-третє, деякі речі люди викидають лише тому, що вони їм набридли. Як ви думаєте, чи це правильно? Або багато речей ламаються, але їх можна використовувати далі, якщо полагодити.

А як у вас вдома збирається і викидається сміття? Чи сортуєте відходи? Чи збираєте макулатуру? Якщо у вас щось ламається, що ваші батьки роблять з цією річчю?

2. Ігрове заняття «Мої іграшки» [15].

Мета: продовжувати формувати природодоцільну поведінку дітей, уявлення про взаємозв'язок людини і природи, про необхідність зберігати природу та піклуватися про неї.

Діти, подивіться на цей малюнок, що ви на ньому бачите? (*хтось викинув у сміттєвий бак свою іграшку*). Як ви думаєте, чому так сталося? (*вона стара, нею вже надоїло гратись*). А чи правильно так вчиняти?

Іграшки – це твої друзі. Вони допомагають дітям цікаво проводити час, знаходити друзів. Серед них є більш улюблені, з якими ви граєтесь частіше, а непотрібні просто займають місце, і потім – засмічують довкілля. А що ви робите, якщо ваша іграшка вам вже не подобається, ламається? А чи можна ображати друзів?

Давайте послухаємо історію про хлопчика Максимка (додаток Г).

Про що Максимко просив маму в магазині? Як вів себе хлопчик, коли мама відмовилась купувати нову машинку? Чому він не хотів гратись старими іграшками? Як би ви заспокоїли Максимка і спробували його переконати? Що стається із старими іграшками? Що станеться, якщо кожного дня купувати нову іграшку? Який секрет узнав хлопчик про цікаву гру?

Зі старими іграшками завжди можна придумати нову гру, або обміняти ними з друзями, або віддати тим діткам, у яких зовсім не має іграшок. Поламані іграшки можна відремонтувати.

Чи ремонтували ви колись свої іграшки? Чи можна грати з ними після ремонту? Чи доводилось вам обмінюватись іграшками з друзями?

Уявімо, що ви прийшли в гості до свого друга чи подружки, і побачили там іграшку, з якою хотіли б погратись, як би ви попросили про це, якими словами? А якщо хтось поросить погратись вашою іграшкою, що треба сказати? Як домовитись про обмін? Чи можна вимагати іграшку, або відбирати?

Гра «Разом цікавіше»

Мета: сформувати вміння гратись в спільну гру, вміти домовляти, вміти використовувати іграшки в різних іграх; виховувати бережливе ставлення до іграшок.

В групі на столі розкладені різні іграшки: машинки, кубики, ляльки, літаки тощо, – по кількості дітей. Це – «ляльковий магазин», діти мають обрати тільки одну іграшку. Вихователь виконує роль продавця, діти мають підійти і попросити дати їм іграшку, використовуючи ввічливі слова. Якщо дитині хотілось іграшку, яку вже хтось взяв – то обігрується ситуація обміну, або діти домовляються грати по черзі.

Діти, у кожного з вас іграшка, нею можна погратись, але давайте подумаємо, як цікавіше, гратись по одному, чи разом. Ось у Вані є машинка, а у Олексія – кубики, а можуть вони гратись разом, наприклад привезти машинкою кубики на будівництво? Давайте подумаємо, як утворити спільну гру.

Діти за допомогою вихователя утворюють групи для гри.

- А що треба зробити з іграшками, коли ви погрались?
- А чи складаєте ви дома свої іграшки на місце?
- Чи жалієте ви іграшки, свої друзів?

3. Ігрове заняття «Здай батарейку – врятуй їжачка»

Мета: поглибити уявлення дітей про збереження природного середовища, вплив людини на довкілля; формувати знання про правильну утилізацію сміття, розвивати екологічне мислення.

Діти, подивіться, що це ? (батарейка). Для чого потрібні батарейки?

Дидактична гра «Де мешкають батарейки».

Діти наші батарейки – це велика, велика родина, вони зовні різні, довгі, як палички, круглі, як монетки, деякі схожі на маленькі цеглинки. Вони бувають зовсім маленькі, і більші (демонструємо зображення різних батарейок). Батарейки розбіглись по всьому світу, давайте знайдемо, де вони мешкають. Орієнтовні відповіді дітей: годинник, пульт для телевізора, іграшки, ліхтарики, калькулятор, телефон, ноутбук, бездротова мишка для комп'ютера тощо.

Рано чи пізно батарейки перестають працювати, і ми їх викидаємо. А чи знали ви, що батарейки не можна викидати прямо у сміття, що їх треба здавати у спеціально відведені для цього місця?

А чи знали ви, що існує спеціальний знак на батарейках, який означає, що їх не можна просто так викидати? (Демонструємо)

Справа в тому, що в батарейці є багато шкідливих речовин, які можуть потрапити у землю, воду і забруднити їх. Одна батарейка може забруднити землі, як наша кімната, стільки потрібно, щоб росло два дерева, жив один їжачок, два кроти і сотні дощових черв'яків, невеличке озерце, в якому живе риба. І від однієї батарейки, і їжачок, і кроти, і черв'яки, і риба можуть загинути. Батарейки ні в якому разі не можна розбирати, тому що вони отруйні, і можна потрапити навіть в лікарню.

Тож батарейки потрібно викидати правильно, у спеціальні контейнери, які можна знайти в магазинах, поліклініці, різних організаціях (демонструємо різні контейнери з АТБ, з Аврори, Епіцентру, зроблені з пляшок)

Чи бачили ви такі контейнери?

Чи викидаєте ви або ваші батьки туди батарейки?

Чи є у вас вдома іграшки на батарейках?

Чи доводилось вам разом з батьками замінювати батарейки в іграшках?

Що робити, якщо батарейка з іграшки випала, або ви знайшли батарейку?

Чому дітям не можна гратися батарейками?

Які ми можемо запропонувати «Батарейкові правила»: батарейки не можна спалювати, не можна кидати, не можна розбирати, використані батарейки слід здавати на утилізацію, якщо батарейка потекла, її можна брати тільки в спеціальних рукавичках.

Гра «Батарейки, начувайтесь»

У групі заховані картки із зображенням батарейок, діти відшуковують і рятують іграшкових тварин, квіти на підвіконні, землю (на підлозі), воді (під склянкою води).

Ой, ой, ой! Батарейки заваялись...

Їм не можна тут лежати,

Треба швидко їх зібрати, здати!

Бо згоріла батарейка – небезпека чималенька:

Хоча сили вже не має, а отруту виділяє.

В ній хімічні речовини,

небезпечні для людини, для рослини і тварини.

Тож несіть хутчіше з дому

Батарейки в пункт прийому!

Отже, у своїй роботі ми зробили акцент на систематичності і цілеспрямованості використання ігор з вихованцями, впроваджували тренувальні вправи означеної спрямованості на заняттях, під час прогулянок; також удосконалювали предметно-просторове середовище групи, насичуючи його ігровим обладнанням, спрямованим на розвиток навичок, орієнтованих на сталий розвиток. При цьому ураховували особливості психофізичного розвитку та провідної діяльності старших дошкільників.

2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом гри

Для перевірки ефективності проведеної експериментальної роботи, реалізованої на формувальному етапі, з упровадження педагогічних умов формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку нами було проведено контрольний етап дослідження з метою виявлення ефективності виокремлених педагогічних умов за тими самими критеріями і методиками, що й на констатувальному етапі.

Метою контрольного етапу дослідження було виявити рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей експериментальної та контрольної груп; здійснити порівняльний аналіз рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей обох груп на констатувальному та контрольному етапах дослідження.

Аналіз результатів повторної діагностики рівня сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку за раніше визначеними критеріями показав зростання показників у дітей експериментальної групи у порівнянні з дітьми з контрольної групи.

Зокрема, було виявлено, що рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за емоційно-мотиваційним критерієм змінився таким чином: кількість вихованців експериментальної групи, які показали високий рівень збільшилась з 18 % до 32 %; середній рівень визначено у 61 %, порівняно з 64 %; низький рівень знизився з 18 % до 7 %. Діти контрольної групи показали такі результати: високий рівень 20 %, середній – 63 %, низький – 17 %, тобто суттєвих відмінностей ми не виявили.

Отримані дані представлено в таблиці 2.6 та в діаграмі на рис. 2.4.

Таблиця 2.6

Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників за емоційно-мотиваційним критерієм на контрольному етапі дослідження

Рівні	Експериментальна група (22 вихованці)	Контрольна група (21 вихованець)
Високий	34 %	20 %
Середній	59 %	63 %
Низький	7 %	17 %

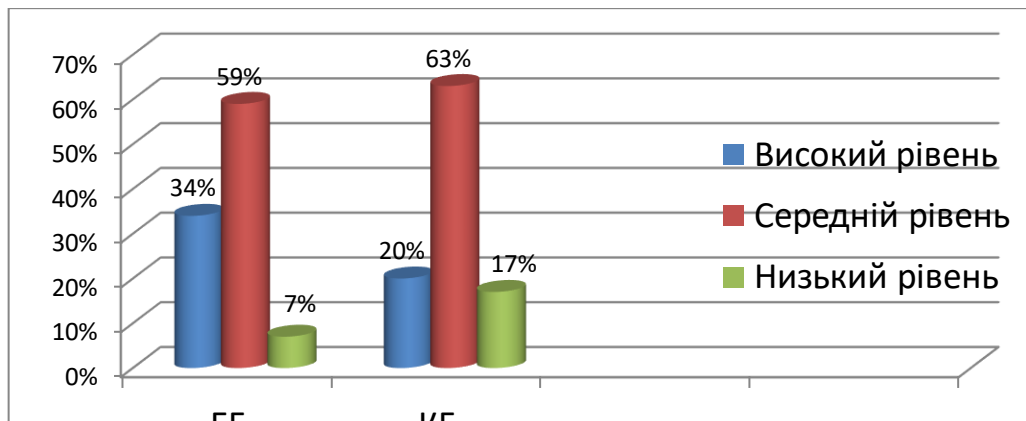

Рис. 2.4. Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників за емоційно-мотиваційним критерієм на контрольному етапі дослідження

Порівняння даних щодо рівнів сформованості емоційно-мотиваційного критерію на констатувальному та контрольному етапах дослідження представлено на рис. 2.5.

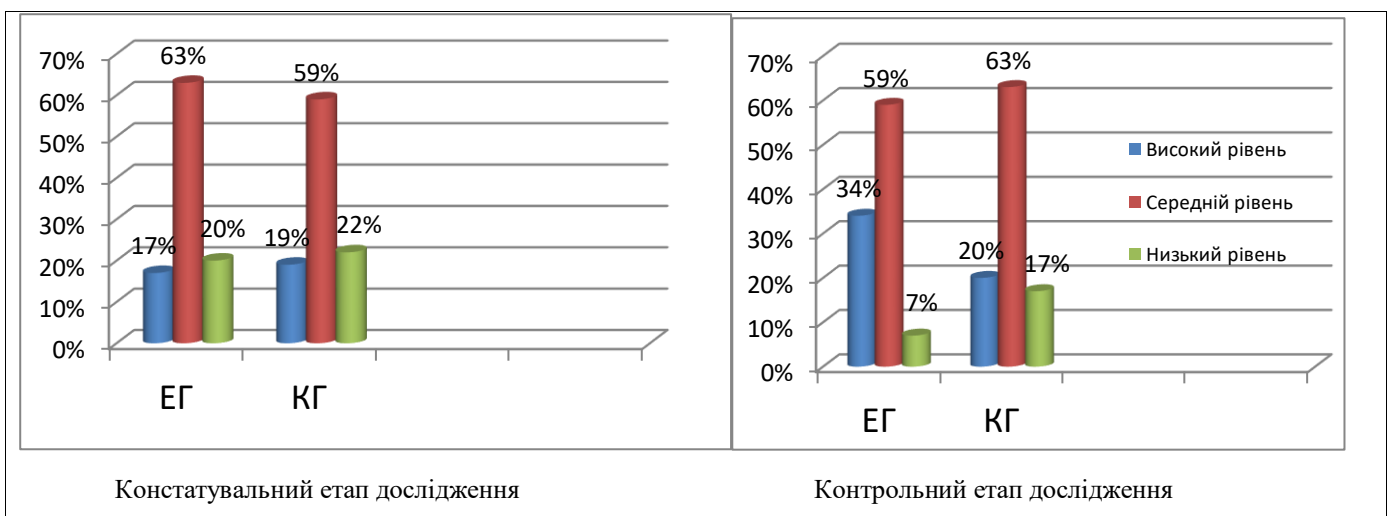

Рис. 2.5. Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників за емоційно-мотиваційним критерієм на констатувальному та контрольному етапах дослідження

Як ми бачимо, суттєвих змін в показниках контрольної групи ми не спостерігаємо, порівняно з експериментальною.

Дошкільники експериментальної групи з високим рівнем яскраво демонстрували позитивну реакцію на етичну і природодоцільну поведінку героїв творів, мультфільмів, на природодоцільну поведінку персонажів картинок, епізоди дружньої поведінки, допомоги, захисту, раціонального використання природних ресурсів і негативну реакцію на вчинки, які шкодили іншим людям, тваринами, природному середовищу. Діти емоційно пояснювали свою позицію, схвалювали позитивні вчинки героїв, виявляючи позитивне ставлення до цінностей сталого розвитку. Таких дітей стало 34 %.

Вихованців із середнім рівнем сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за емоційно-мотиваційним критерієм – 59 %, інколи вони сумнівались в оцінці вчинків героїв, недостатньо емоційно реагували на дотримання етичних норм, прояви природоохоронної діяльності та природодоцільної поведінки персонажів, але могли виправлятися самі, без допомоги дорослого.

Низький рівень визначено у 7 % дошкільників, порівняно з 18 %. Такі діти не проявляли ні позитивної, ні негативної реакції на сюжети картинок, не завжди їх правильно оцінювали, не могли пояснити свій вибір.

Результати сформованості у дітей старшого дошкільного віку досліджуваних навичок за когнітивним критерієм представлено в таблиці 2.7 і в діаграмі на рис. 2.6.

Таблиця 2.7

Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників експериментальної і контрольної груп за когнітивним критерієм на контрольному етапі дослідження

Рівні	Експериментальна група (22 вихованці)	Контрольна група (21 вихованець)
Високий	39 %	12 %
Середній	53 %	67 %
Низький	8 %	21 %

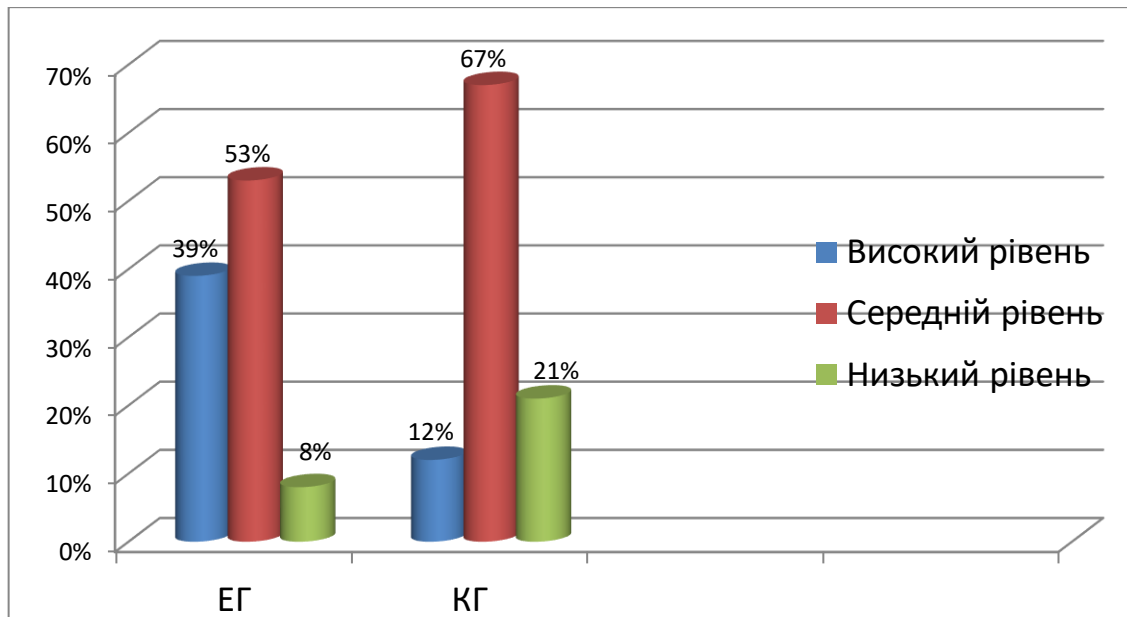

Рис. 2.6. Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників експериментальної і контрольної груп за когнітивним критерієм на контрольному етапі дослідження

Отримані результати свідчать про те, що високий рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за когнітивним критерієм на контрольному етапі дослідження виявили у 39 % дітей експериментальної групи, порівняно з 11 % на констатувальному етапі, що свідчить про позитивні зрушення; також середній рівень показали 53 % вихованців порівняно з 66 %, і низький рівень знизився до 8 % з 23 %. Результати контрольної групи суттєвих змін не засвідчили: високий рівень показали 14 % дітей у порівнянні з 12 %, середній рівень – 67 % порівняно з 62 %, а низький рівень – 21 % порівняно з 24 %.

Дані щодо рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників експериментальної і контрольної груп за когнітивним критерієм на констатувальному та контрольному етапах дослідження представлено на рис. 2.7.

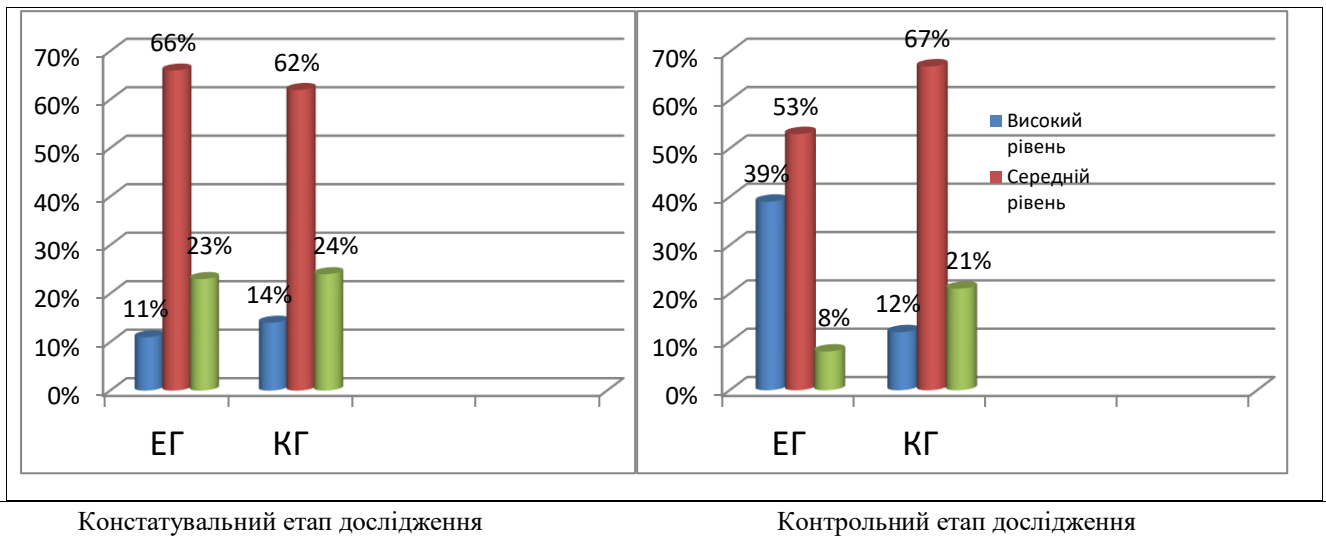

Рис. 2.8. Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників експериментальної і контрольної груп за когнітивним критерієм на констатувальному та контрольному етапах дослідження

Ми можемо спостерігати значне збільшення дітей експериментальної групи, які показали високий рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за когнітивним критерієм, за рахунок зменшення кількості дітей із середнім і низьким рівнем.

Дошкільники експериментальної групи, які продемонстрували високий рівень показали достатні знання про дії та поведінку, орієнтовані на цінності сталого розвитку життя. Діти володіють знаннями і навичками правил суспільної взаємодії і морально-етичних норм; проявляють бажання допомагати тим, хто потребує допомоги, демонструють доброзичливість і вихованість; налаштовані на дружню відкриту взаємодію і спілкування. Також вихованці виявляють розвинуті уявлення про природодоцільну поведінку, усвідомлюють необхідність економно використовувати природні ресурси, розуміють важливість збереження довкілля і залежність його від діяльності людини. Діти виявляють бажання брати участь у природоохоронній діяльності, засуджують нанесення шкоди природному середовищу.

Вихованці експериментальної групи з середнім рівнем сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за когнітивним критерієм

демонстрували незначні порушення правил соціальної взаємодії, етики спілкування, але одразу виправлялись. Діти частково розуміють необхідність раціонального використання природних ресурсів та їх збереження, не завжди можуть пояснити зв'язок цієї економії зі збереженням довкілля. Вихованці іноді порушують правила природодоцільної поведінки, усвідомлено марно витрачають воду, папір, електроенергію, схвалюють, але не беруть участь у природоохоронній діяльності.

Діти, які засвідчили низький рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за когнітивним критерієм, мали епізодичні знання щодо правил соціальної взаємодії, етики спілкування, правил природодоцільної поведінки та природоохоронної діяльності. Такі вихованці не схильні до дружніх відносин з однолітками, проявів взаємодопомоги і етичного спілкування; мають фрагментарні уявлення про необхідність економити ресурси, не можуть пояснити взаємозв'язок економії природних ресурсів зі збереженням довкілля.

Рівня сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку експериментальної і контрольної груп за поведінково-діяльнісним критерієм на контрольному етапі дослідження представлені у таблиці 2.8 та діаграмі на рис. 2.8

Таблиця 2.8

Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп за поведінково-діяльнісним критерієм на контрольному етапі дослідження

Рівні	Експериментальна група (22 вихованці)	Контрольна група (21 вихованець)
Високий	37 %	15 %
Середній	57 %	71 %
Низький	6 %	14 %

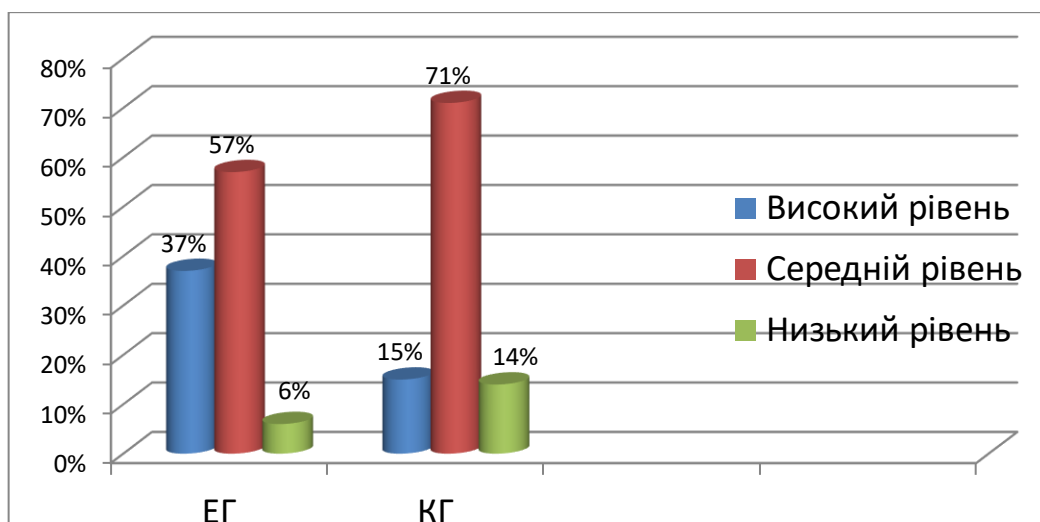

Рис. 2.8. Рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп за поведінково-діяльнісним критерієм на контрольному етапі дослідження

Порівняння отриманих даних щодо рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп за поведінково-діяльнісним критерієм на констатувальному та контрольному етапах дослідження представлено на рис. 2.9.

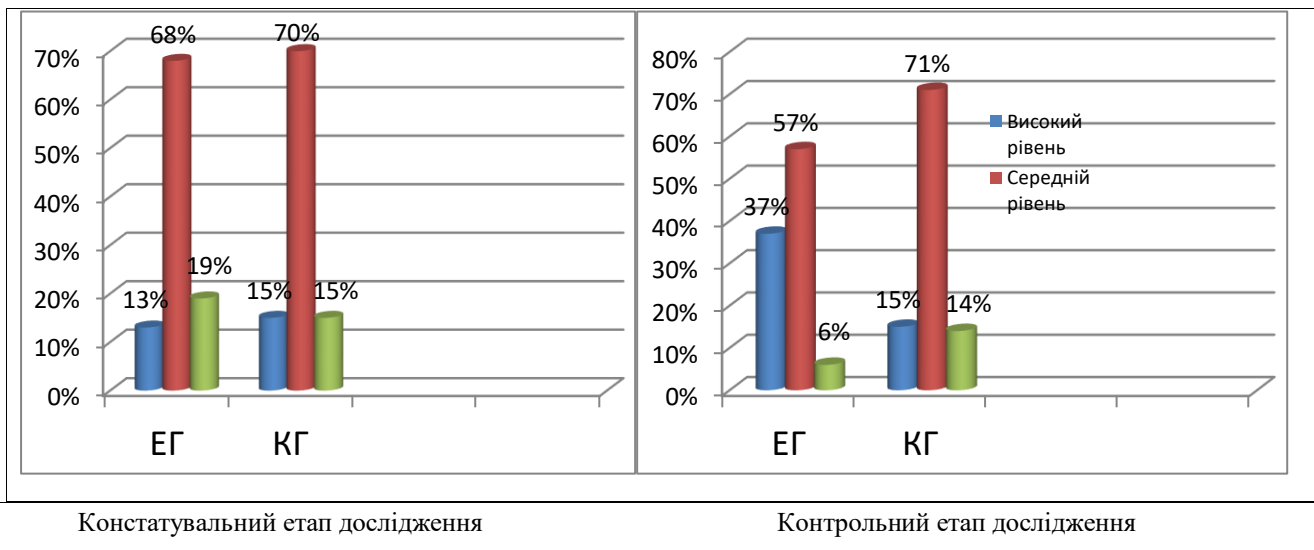

Рис. 2.8. Рівнів сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток у дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп за поведінково-діяльнісним критерієм на констатувальному та контрольному етапах дослідження

Отже, ми спостерігаємо яскраво виражені зміни в показниках експериментальної групи і майже не спостерігаємо змін в показниках контрольної групи за результатами контрольного етапу дослідження.

Зокрема високий рівень продемонстрували 37 % вихованців експериментальної групи на контрольному етапі порівняно з 13 % на констатувальному. Такі діти мають сформовані стійкі знання правил суспільної взаємодії і морально-етичних норм; проявляють доброзичливість і вихованість, схильність до налагодження дружніх стосунків; прагнуть допомагати тим, хто потребує допомоги. Вихованці з високим рівнем мають розвинуті уявлення про природодоцільну поведінку, усвідомлюють важливість збереження природного середовища, природних ресурсів, економно використовують воду, папір, електроенергію, розуміють важливість природоохоронної діяльності, проявляють бажання брати в ній участь.

Середній рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток за поведінково-діяльнісним критерієм визначено у 57 % дошкільників експериментальної групи на контрольному етапі дослідження порівняно з 68 % на констатувальному етапі. Діти демонстрували незначні порушення правил соціальної взаємодії, етики спілкування, правил поведінки, але змінювали свої дії, відчуваючи осуд однолітків або отримуючи зауваження вихователя. Вихованці мають певні знання про природодоцільну поведінку, необхідність раціонального використання природних ресурсів, їх збереження, але не завжди у своїх діях слідують їм, можуть марно витрачати воду, папір, електроенергію, але виправляються, якщо отримують зауваження. Діти загалом схвалюють природоохоронну діяльність, розуміють її важливість, але неохоче беруть в ній участь.

Дітей, які проявили низький рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, за поведінково-діяльнісним критерієм на контрольному етапі дослідження, ми виявили 6 % порівняно з 19 % на констатувальному етапі. Такі вихованці не показали стійких знань правил соціальної взаємодії, етики спілкування; не проявляли схильності до взаємодопомоги, дружніх

стосунків, спільної діяльності з однолітками. У таких вихованців не сформовані навички природодоцільної поведінки, вони свідомо неекономно витрачали воду, папір, не бажали брати участь у природоохоронних діях.

Спостереження за вихованцями експериментальної групи на заняттях, на прогулянках показало, що вони стали частіше проявляти бажання допомагати, одноліткам і дорослим, більш охоче беруть участь у спільній діяльності, більш усвідомлено ставляться до витрачання паперу, води, частіше прибирають за собою і можуть прибрати за товаришами тощо. Аналіз участі вихованців в експериментальних методиках показав, що вони набагато впевненіше і більш усвідомлено виконують дії, орієнтовані на сталі навички, стали більш відкритими і доброзичливими. На контрольному етапі діти краще справлялись із вирішенням створених проблемних ситуацій: вимикали залишене світло, закручували кран, на пропозицію на прогулянці зламати гілочку – відповідали, що так робити не можна. Дошкільники демонстрували готовність допомогти вихователю розкласти роздатковий матеріал, іншим дітям виконати завдання; могли самостійно вирішити конфліктну ситуацію і домовитись з товаришем, тощо. Тобто ми можемо засвідчити позитивні зміни в показниках критеріїв розвитку навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи.

Поряд з тим, результати повторного зрізу в контрольній групі суттєво не змінилися. Узагальнені результати в експериментальній та контрольній групах занесені до таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

Результати контрольного етапу педагогічного експерименту

Критерії	Експериментальна група (%)			Контрольна група (%)		
	високий рівень	середній рівень	низький рівень	високий рівень	середній рівень	низький рівень
Емоційно-мотиваційний	34 %	59 %	7 %	19 %	59 %	22 %
Когнітивний	39 %	53 %	8 %	12 %	67 %	21 %
Поведінково-діяльнісний	37 %	57 %	6 %	15 %	71 %	14 %

Визначимо середні значення показників сформованості критеріїв навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку і представимо їх у таблиці 2.10, урахувавши динаміку змін.

Таблиця 2.10

Динаміка в рівнях розвитку навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку експериментальної і контрольної груп

Рівні розвитку навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку	Експериментальна група (%)			Контрольна група (%)		
	Констатув. етап	Контрольн. етап	Різниця	Констатув. етап	Контрольн. етап	Різниця
Високий	13	37	+24	16	17	-1
Середній	65	56	-9	63	67	+4
Низький	22	7	-15	21	16	-5

Як ми бачимо, в експериментальній групі відбулось збільшення кількості дітей, які показали високий рівень розвитку досліджуваних навичок, за означеними критеріями за рахунок зменшення кількості тих вихованців, які мали середній і низький рівні. В контрольній групі зміни становили в межах одного – чотирьох відсотків, які ми вважаємо несуттєвими.

Проілюструємо динаміку змін за допомогою діаграми на рисунку 2.9.

Таким чином, у результаті перевірки ефективності визначених педагогічних умов дані контрольного етапу підтвердили гіпотезу дослідження. У ній було висловлено припущення про те, що процес формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку, буде відбуватися ефективніше за таких умов: стимулювання інтересу старших дошкільників до навичок сталого розвитку як життєвої стратегії; створення предметно-розвивального середовища для опанування навичками соціальної взаємодії, економного використання природних ресурсів, екологічно доцільної поведінки; цілеспрямованого й систематичного використання в освітньому

процесі дошкільного закладу різних видів ігор, зміст яких відображає соціальний, економічний та екологічний складники сталого розвитку.

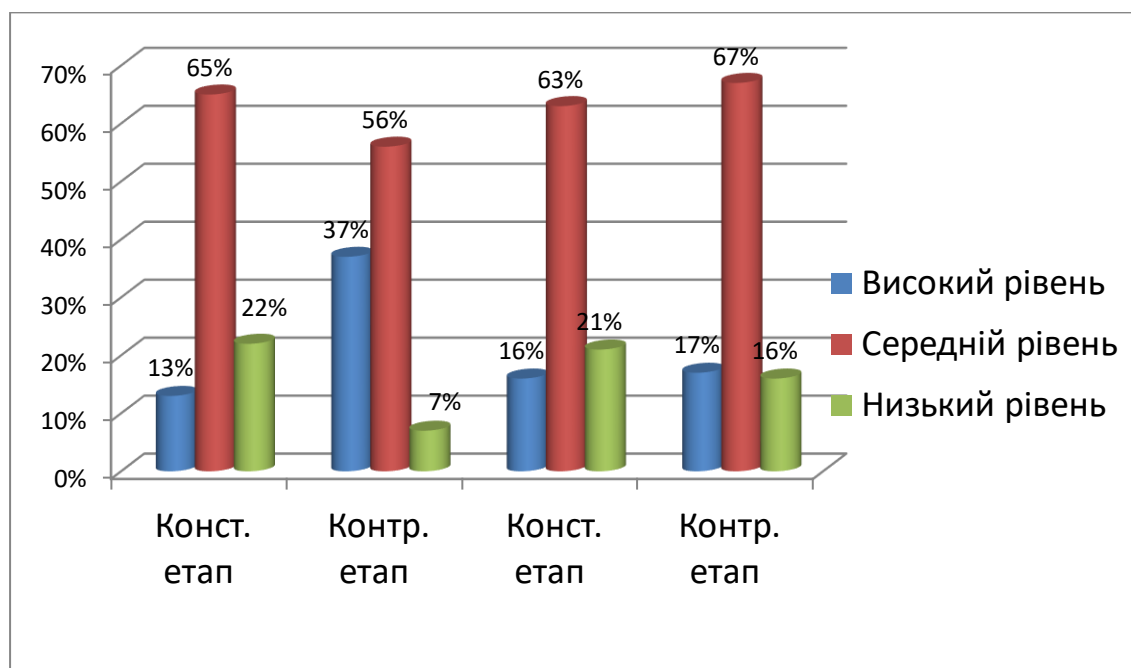

Рис. 2.9. Динаміка змін показників рівня сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку на констатувальному і контрольному етапах експерименту

Отже, проведена експериментальна робота засвідчила ефективність використання в цьому процесі різних видів ігор, які за своїм змістом відображали екологічний, економічний і соціальний складники сталого розвитку. Отримані нами результати експериментальної роботи засвідчують про досягнення мети дослідження і виконання поставлених завдань. Отримані результати і висновки дослідження мають суттєве значення для практики роботи закладів дошкільної освіти, зокрема з формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом гри. Результати дослідження можна використовувати в процесі фахової підготовки майбутніх вихователів для закладів дошкільної освіти.

Висновки до другого розділу

У другій частині нашого дослідження ми здійснили експериментальне вивчення педагогічних умов формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом гри. Здійснивши аналіз психолого-педагогічної літератури, ми визначили емоційно-мотиваційний, когнітивний, поведінково-діяльнісний критерії сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку та їх показники, за допомогою яких визначили рівні сформованості означених навичок – високий, середній, низький.

Визначені критерії дали змогу об'єктивно оцінити рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку, середнє значення яких становили на констатувальному етапі дослідження в експериментальній групі – 14 % високий рівень, 66 % середній рівень, 20 % низький рівень; у контрольній групі – 16 % високий рівень, 64 % середній рівень, 20 % низький рівень. Тобто рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку обох груп суттєво не відрізнявся.

З метою підвищення рівня сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників нами були розроблені й реалізовані педагогічні умови, а саме: стимулювання інтересу старших дошкільників до навичок сталого розвитку як життєвої стратегії; створення предметно-розвивального середовища для опанування навичками соціальної взаємодії, економного використання природних ресурсів, екологічно доцільної поведінки; цілеспрямованого й систематичного використання в освітньому процесі дошкільного закладу різних видів ігор, зміст яких відображає соціальний, економічний і екологічний складники сталого розвитку.

Реалізація педагогічних умов формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, відбувалась за напрямками, які відповідають складникам сталого розвитку – соціальний, економічний, екологічний, а саме: формування навичок суспільної взаємодії, заснованої на дружніх стосунках, взаємоповазі і

взаємодопомозі, етичному спілкуванні і правилах моралі; формування навичок раціонального споживання ресурсів і сировини (води, паперу, електроенергії), бережливе ставлення до ігрового обладнання, предметів вжитку; формування навичок природодоцільної поведінки і природоохоронної діяльності, уявлень, як діяльність людини впливає на довкілля і зміну клімату.

Результати, отримані у ході контрольного етапу експериментального дослідження, підтвердили ефективність запропонованих педагогічних умов. Так, у дітей експериментальної групи високий рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, склав 37 %, що стало більше на 23 %, відповідно відбулось зменшення середнього рівня розвитку з 66 % до 56 % (на 10 %) і низького рівня – з 20 % до 7 % (на 13 %). Отримані дані підтверджують ефективність упроваджених педагогічних умов формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом гри.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проведене теоретичне та експериментальне дослідження дає підстави для таких висновків:

1. Однією із вагомих концепцій для життя сучасних і майбутніх поколінь є Концепція сталого розвитку. Метою сталого розвитку є формування особистості, яка свідомо обирає соціально, економічно та екологічно збалансовану стратегію свого життя, і в процесі своєї життєдіяльності керується принципами природодоцільності та природозбереження. Сутність її в необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потреби в безпечному і здоровому довкіллі.

2. Освіта для сталого розвитку – це освіта, спрямована на набуття таких знань і навичок, які сприятимуть формуванню екологічно свідомої особистості з новими світоглядними позиціями і цінностями, та розвитку соціально бажаного, економічно життєздатного, екологічно збалансованого суспільства.

3. Базовим компонентом дошкільної освіти передбачено формування у дітей дошкільного віку навичок, орієнтованих на сталий розвиток, які містять такі компоненти: емоційно-ціннісне ставлення та знання, орієнтовані на цінності сталого розвитку, мотивація до дій і моделей поведінки, орієнтованих на сталий стиль життя. Завдання виховання дітей дошкільного віку на засадах сталого розвитку полягають у створенні умов для формування початкових уявлень про дії та моделі поведінки, необхідних для свідомого вибору стратегій власного життя та орієнтовані на сталий розвиток; усвідомлення старшими дошкільниками необхідності збереження довкілля та особистої причетності до майбутнього природи і суспільства; розвиток у дошкільників навичок, що відповідають сталому розвитку та мотивації діяти у цьому напрямі.

4. Гра, як провідна діяльність дітей старшого дошкільного віку, в умовах закладу дошкільної освіти є основною формою організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти, потужним інструментом пізнання дитиною-дошкільником навколишнього світу та педагогічним засобом формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку.

Ігрова діяльність тісно пов'язана з усіма сторонами виховної та освітньої роботи закладу дошкільної освіти й розв'язанням його основних завдань. За допомогою гри дитина пізнає навколишній світ, розглядає складні суспільні процеси та явища, отримує нові знання та формує певні навички, зокрема екологічно-, економічно- й соціально доцільної поведінки, та використовує вже сформовані знання в процесі власної діяльності.

5. Розроблені нами критерії розвитку навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку: емоційно-мотиваційний, когнітивний, поведінково-діяльнісний, та їх показники, дали змогу об'єктивно оцінити рівні сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку, середнє значення яких становили на констатувальному етапі дослідження в експериментальній групі – 14 % високий рівень, 66 % середній рівень, 20 % низький рівень; у контрольній групі – 16 % високий рівень, 64 % середній рівень, 20 % низький рівень. Рівень розвитку навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку обох груп суттєво не відрізнявся.

6. З метою підвищення рівня розвитку навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників експериментальної групи нами були виокремлені й зреалізовані такі педагогічні умови підвищення рівня сформованості таких навичок: стимулювання інтересу старших дошкільників до навичок сталого розвитку як життєвої стратегії; створення предметно-розвивального середовища для опанування навичками соціальної взаємодії, економічного використання природних ресурсів, екологічно доцільної поведінки; цілеспрямованого й систематичного використання в освітньому процесі дошкільного закладу різних видів ігор, зміст яких відображає соціальний, економічний та екологічний складники сталого розвитку.

7. Реалізація педагогічних умов сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у старших дошкільників відбувалась за напрямками, які відповідають сферам сталого розвитку – соціальній, економічній, екологічній: формування навичок суспільної взаємодії, заснованої на дружніх стосунках,

взаємоповазі і взаємодопомозі, етичному спілкуванні і правилах моралі; формування навичок раціонального споживання ресурсів і сировини (води, паперу, електроенергії), бережливе ставлення до ігрового обладнання, предметів вжитку; формування навичок природодоцільної поведінки і природоохоронної діяльності, уявлень, як діяльність людини впливає на довкілля і зміну клімату.

8. Результати, отримані під час контрольного етапу експериментального дослідження, підтвердили ефективність виокремлених педагогічних умов: в експериментальній групі високий рівень сформованості навичок, орієнтованих на сталий розвиток, склав 37 %, що стало більше на 23 %, відповідно відбулось зменшення середнього рівня з 66 % до 56 % (на 10 %) і низького рівня – з 20 % до 7 % (на 13 %). Отримані дані підтверджують ефективність запроваджених педагогічних умов формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом гри.

9. Отримані результати підтверджують гіпотезу, виконання поставлених завдань та досягнення мети дослідження. Отримані наукові висновки мають важливе значення для практики дошкільної освіти. Розроблені, науково обґрунтовані та впроваджені у практику педагогічні умови формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, у дітей старшого дошкільного віку засобом ігрової діяльності можуть бути використані вихователями різних типів закладів дошкільної освіти із метою виховання старших дошкільників на цінностях сталого розвитку та в процесі фахової підготовки майбутніх вихователів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. В. Вчись граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільників. К.: Томіріс, 1995. 112 с.
2. Артемова Л.В. Розвиток теорії та практики дитячої гри. *Дошкільне виховання*. 2001.№ 7. С. 18–19.
3. Артемова Л.В. Театр і гра. Київ : Томіріс, 2002. 340 с.
4. Афлатот. Програма соціальної та фінансової освіти дітей дошкільного віку від 3 до 6 років. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/doshkilna-osvita-2/maysternya-pedagoga/osvitniy-proekt-aflatot>
5. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
[redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf)
6. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкільня» / за заг. ред. О.В. Низковської. Тернопіль, ТОВ «Мандрівець», 2017. 256 с. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/programy-rozvytku-ditey/Bilan_Programa_Ukrdoshkillja_2017.pdf
7. Бурова А. П. Організація ігрової діяльності дітей дошкільного віку. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 256 с.
8. Вальд Б. Сталий розвиток: що це, чому це важливо та до чого тут Україна. *Ukrainian capital*. 28.05.2021. URL: <https://ucap.io/en/stalyj-rozvytok-shho-cze-chomu-cze-vazhlyvo-ta-do-chogo-tut-ukrayina/>
9. Вербицький В. Соціальні та педагогічні аспекти реалізації ідей сталого розвитку в освітньому просторі України. Освіта сталого розвитку: інтерактивний посібник. К., 2024. URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2024.pdf>
10. Висоцька О. Є. Освіта для сталого розвитку: науково-методичний посібник. Дніпропетровськ : Роял Принт, 2011. 200 с.

11. Вікова психологія : підручник / за ред. проф. Г.С. Костюка. К. : Рад. школа, 1976. 268 с.
12. Гавриш Н. Перші кроки впровадження у дошкільних закладах України освіти для сталого розвитку. *Початкова школа*. 2014. № 10. С. 55–58. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Psh_2014_10_21
13. Гавриш Н. В., Іванова А. В. Гра-стратегія як засіб формування творчої особистості в дошкільному віці. *Особистості освіти дітей шестирічного віку: проблеми, пошуки, досвід, знахідки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* Київ : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2004. С. 26–27.
14. Гавриш Н., Пометун О. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку : парціальна програма для закладів дошкільної освіти. К., 2019. 31 с. URL: <http://zolotiiipivnik.in.ua/wp-content/uploads/2020/02/partsialna-programa-doshkilnyatam-osvita-dlya-stalogo-rozvytku.pdf>
15. Гавриш Н., Саприкіна О., Пометун О. Дошкільнятам – освіта для сталого розвитку : навч.-метод. посіб. для дошкільних навч. закладів /за заг. ред. О. Пометун. Д. : «ЛІРА», 2014. 120 с. URL: <http://bilatserkva-dnz9.edukit.kiev.ua/Files/downloads/1043434.pdf>
16. Гавриш Н.В. Формування навичок, орієнтованих на сталий розвиток, як показника соціально-громадянської компетентності дітей дошкільного віку. *Перспективи та інновації науки*. 2024, № 12(46). (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). С. 193.
17. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.
18. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / упорядник А. М. Богуш. К.: Видавничий Дім «Слово», 2005. 686 с.
19. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років, науковий керівник проєкту В.О. Огнев'юк. Київ: університет ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с. URL: <https://f.osvita.city/file/35/osvitnya-programa-ditina-nmc.pdf>

20. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с URL: file:///D:/%D0%9C%D0%B0%D0%B3%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA/%D0%86%D0%B3%D1%80%D0%B8/Dytiacha_psykholohiia.pdf

21. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3788-20#Text>

22. Загородня Л. П., Загородній І. М. Використання дидактичних кубиків у процесі екологічної освіти дошкільників. *Актуальні проблеми дошкільної освіти: виклики та пріоритети*: зб. наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції 19-20 жовтня 2023 року. Глухів : ГНПУ ім. О. Довженка, 2023. С. 52 – 55.

23. Іванчук С. А. Виховання у дітей старшого дошкільного віку основ культури споживання: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 Одеса, 2017. 20 с.

24. Іванчук С. А. Емпауермент як ефективний інструмент виховання основ культури споживання. *Наук. скарбниця освіти Донеччини*. 2017. № 2. С. 38– 41.

25. Ігрова діяльність дошкільника : молодший дошкільний вік / Піроженко Т.О. та ін. Київ : Генеза. 2016. 88 с.

26. Ігрова діяльність старших дошкільників / упор. Н. Ф. Юрченко Х. : Вид. група «Основа», 2011. 304 с.

27. Концепція дошкільного виховання в Україні (проект). URL: <https://dity.in.ua/statti/yuridichni-pitannya/proekt-konceptcii-rozvitku-doshkilnoi-osviti-v-ukraini>

28. Коренева І.М. Феномен «освіта для сталого розвитку»: сутність та сучасні особливості концепту. *Український педагогічний урнал*. 2018. №2. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/download/495/425&ved=2ahUKEwjHrO-4me-PAxUPPRAIHSfCKtgQFnoECEkQAw&usg=AOvVaw0vvfxKRfjVLnNqopZHUTS->

29. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва. *Її величність гра: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти* / за ред. Г.С. Тарасенко. Вінниця : ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2009. 322 с.

30. Лисенко Н.В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку. К.: Освіта, 2018. 142 с.

31. Лобановська О. Вчити розуміти природу. *Початкова школа*. 1988. №6. С. 16 – 18.

32. Максимова О. О. Формування екологічної компетенції дитини дошкільного віку. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Херсон: Видавничий дім "Гельветика", 2016. Вип. LXXIV. Том 2. С. 46 – 50.

33. Матеріали бесіди з дітьми до занять програми соціальної та фінансової освіти «Афлатот» URL: <https://naurok.com.ua/materiali-do-besidi-z-ditmi-za-programoyu-aflatot-63888.html>

34. Методи вивчення психічного розвитку дошкільника: науково-методичний посібник / за ред.С.Є. Кулачківської. Київ : Світоч, 2003. 179 с.

35. Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) (нова редакція). 2021. 60 с. URL: <https://mon.gov.ua/npa/shodo-metodichnih-rekomendacij-do-onovlenogo-bazovogo-komponenta-doshkilnoyi-osviti>

36. Миськова Н. М. Підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до формування у старших дошкільників навичок, орієнтованих на сталий розвиток: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Хмельницький. 2018. 322 с.

37. Освіта для сталого розвитку – новий напрям у сучасній освіті. URL: <https://dnz27.edu.vn.ua/uploads/tiger-1632209453.pdf>

38. Освітня програма «Впевнений старт» для дітей старшого дошкільного віку [Н. В. Гавриш, Т. В. Панасюк, Т. О. Піроженко, О. С. Рогозянський, О.Ю. Хартман, А. С. Шевчук]; За заг. наук. ред. Т. О. Піроженко. К.:

Українська академія дитинства, 2017. 80 с. URL:
https://vstart.com.ua/files/programa_vpevnenii_start_2017.pdf

39. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія : навч. посіб. К.: Академвидав, 2008. 432 с.

40. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу [текст] : навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2013. 296 с.

41. Пометун О. І. Освіта для стійкого розвитку – інновація XXI століття. *Шлях освіти* : науково-методичний журнал. 2010. № 3. С. 12–17.

42. Пометун О., Ремех Т., Сєрова Г. Шкільна освіта для сталого розвитку в Україні: надбання та проблеми. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745079/1/573-Chapter%20Manuscript-32618-1-10-20250403.pdf>

43. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. 4-те видання, перероблене. Київ :ВЦ «Академія», 2018. 408 с.

44. Про концепцію екологічної освіти в Україні: Рішення колегії Міністерства освіти і науки України від 20.12.2001. N 13/6-19. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>

45. Рейпольська О. Д., Гудим І. М., Луценко І. В., Луценко В. О., Цветкова Г. Г. Розвиток старшого дошкільника в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти : методичні рекомендації; за заг. ред. О.Д. Рейпольської. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 178 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729051/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%80%D1%88%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B4%D0%BE%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B0.%20%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4.%20%D1%80%D0%B5%D0%BA..pdf>

46. Рудік А. Настільна книга вихователя методиста ДНЗ. Х.: Вид.група «Основа», 2010. 331с.

47. Сазонова А. В. Формування первинного економічного досвіду старших дошкільників в ігровій діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2007. 20 с.

48. Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів [упоряд. : О. М. Байєр, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін.; наук. керівник акад. А. М. Богуш; за заг. ред. Л. В. Батліної]. Тернопіль: Мандрівець, 2015. 200 с. URL: <https://f.osvita.city/file/43/7svit-ditinstva-bogush.pdf>

49. Сталий розвиток: нормативні акти та інформаційні матеріали №1 / 2018. URL: <http://www.uinteі.kiev.ua/news/nove-informaciune-vydannya-vid-ukrintei-stalyu-rozvytok-normatyvni-akty-ta-informaciyni>

50. Чекан О. І. Роль вихователя в розвитку ігрової діяльності дітей старшого дошкільного віку. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 47. С. 185-190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_47_26

51. Шаповалова О. «Сталий розвиток»: потреба вдосконалення правореалізаційної діяльності у сфері господарювання. *Право України*. 2002. №7. С. 31–35.

52. Шарапова Т.С. Соціально-психологічні особливості формування соціальної компетентності у дитини дошкільного віку. *Дошкільне виховання*. 2007. № 10. С. 8–13.

53. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П С. 736 с. URL: https://leksika.com.ua/18571227/legal/staliy_rozvitok.

54. Я у Світі. Програма розвитку дитини від народження до шести років / О. П. Аксьонова, А. М. Аніщук, Л. В. Артемова [та ін.] ; наук. кер. О. Л. Кононко. Київ : ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2019. 488 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/programy-rozvytku-ditey/programma-ya-y-sviti.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Тематичний план навчання дітей старшого дошкільного віку за програмою «Дошкільнятам про сталий розвиток»

Тема	Тиж-день	Підтема	Дії, які діти опановують	Мовні формули, що відбивають смисл дій	Ідеї, які мають бути донесені до дітей
Спілкування	1-2	Привітання	1. Вітаюся з усіма 2. Вітаюся у різних ситуаціях	Добрий ранок Добрий день Добрий вечір Вітаю Привіт До побачення На все добре До зустрічі Добраніч Дорого вечора	Кожного дня люди спілкуються одне з одним, щоб жити разом. Із людьми варто підтримувати добрі стосунки. Такі стосунки починаються із щоденного привітання.
Спілкування	3-4	Допомога і підтримка	1. Пропоную допомогу і підтримку 2. Прошу про допомогу	Будь ласка Допоможи мені Давай допоможу Давай разом Прошу Простягнути руку Підставити плече Допомоги Підтримка Я можу допомогти? Можливо, вам потрібна допомога?	Якщо не можеш справитись з якоюсь дією сам, завжди можна поросити когось про допомогу. Якщо бачиш, що хтось потребує допомоги, не будь байдужим – запропоную допомогу і допоможи.
Спілкування	5-6	Подяка	1. Дякую за подарунок 2. Дякую за підтримку і допомогу	Дякую Спасибі Будь ласка Прошу Слова вдячності	Кожній людині у житті нерідко потрібна допомога, участь, увага інших. Тому так багато підстав для щирої подяки тим, хто робить тобі добро.
Ресурси	7-8	Мої іграшки	1. Граю з усім 2. Обмінююсь іграшками	Гра Іграшки Кубики М'яч Лялька Машина Граємо разом	Іграшки – твої друзі. Вони допомагають цікаво проводити час, знаходити собі друзів. Але їх іноді занадто багато, і улюбленими стають лише ті, з якими ти граєш. Цікаво не тому, кому купують іграшки, а тому, хто вміє грати з тими іграшками, що вже має.

Ресурси	9-10	Папір – наше спільне багатство	1. Використовую навіть клаптик паперу. 2. Роблю подарунки з використаного паперу.	Папір Дерево Ліс Бережемо папір! Клаптики паперу	Неможливо уявити собі наше життя без паперу, який ми у різний спосіб використовуємо. Але за папір ми сплачуємо дуже високу ціну. Дуже важливо використовувати папір ощадливо до найменшого клаптика.
Ресурси	11-12	Вода – наше спільне багатство	1. Закручую кран, коли це потрібно. 2. Роблю тоненьку цівку, коли мию руки.	Вода – наше багатство Вода Ріка Океан Море Крапля Вода дорожче за золото	Вода – найцінніше багатство, без якого життя на Землі неможливе. Запаси чистої води на Землі катастрофічно виснажені. Кожна людина на планеті має навчитися берегти воду, економно її витрачати.
Подарунки	13-14	Подарунки від природи	1. Зберігай подарунки від природи. 2. Роблю подарунки з природних матеріалів.	Радість Краса Здоров'я Вода Їжа Одяг Меблі Тепло Подарунки	Людина щодня користується дарами природи. За щедрі дари природи ми маємо віддячувати їй турботою про збереження природних ресурсів, милуванням її красою і примноженням її дарів.
Подарунки	15-16	Слово в подарунок	1. Вітаю зі святами. 2. Дарую добрі слова.	Чарівні слова Привітання Комплімент Радий тебе бачити! Поздоровляю! Вітаю! Веселого свята! Бажаю здоров'я! Бажаю щастя! Хорошого тобі дня! Приємність	Добрі слова, вітання та побажання не дарма називають чарівними, адже вони здатні змінювати настрій і відносини між людьми. Серед усіх подарунків на світі слово – найпростіший, але іноді найдорожчий подарунок.
Подарунки	17-18	Дарувати радість	1. Виготовляю подарунок на день народження. 2. Роблю приємну послугу в подарунок.	Дарувати радість Радість Приємність Втішати Надихати Ніжність Піклування Турбота	Щодня з нами відбуваються різні події, одні нас тішать, інші засмучують. Добре, якщо в нас є можливість дарувати радість іншій людині не лише добрим поглядом, лагідним словом, а й подарунком чи послугою.

Ігри на формування соціальних навичок

Хто прийде на допомогу

Мета: формувати уявлення дітей про дружбу, товаришування, взаємодопомогу.

Розділити дітей на групи і запропонувати кожній групі придумати оповідання про те, які мешканці світу живої природи і як вони зможуть допомогти людям у наступних ситуаціях:

- дитина почала тонути в морі (собака, дельфін);
- у дім залізли злодії (собака);
- у людини заболіло серце (конвалія);

у людини часто болить горло (бджола).

Добрий ліс

Мета: формувати поняття доброти, розвивати уяву.

Поділити дітей на групи, роздати їм картки зі словами або малюнками, наприклад: море, ліс, місто, дім тощо. Діти повинні описати чарівні закони, за якими живуть у доброму морі, місті, лісі, домі тощо.

Наприклад, у доброму лісі хижі звірі навчаються в спеціальних лісних школах, де їх вчать доброти. У доброму лісі існують безкоштовні їдальні для звірів, які не можуть знайти собі їжу, і т. ін. Запропонувати дітям намалювати добрий ліс, місто, море і розповісти за своїми малюнками про добрі закони того чи іншого місця.

Оціни вчинок

Мета: закріпити знання про правила користування вогнем; виховувати бажання дотримуватися правил пожежної безпеки.

Матеріал: предметні картинки, на яких зображені небезпечні ситуації: дії дітей чи дорослих з предметами, які сприяють виникненню пожежі; дії дітей чи дорослих під час ліквідації пожежі.

Перед дітьми розкладені предметні картинки. Дітям потрібно вибрати серед інших ту картинку, на якій зображено дію, яка сприяє виникненню пожежі. Пояснити, як ви будете діяти під час гасіння пожежі? Які засоби гасіння ви знаєте? Перемагає той, чия відповідь буде змістовніша, цікавіша, хто правильно підбере картинку відповідно до завдання.

Так – не так

Мета: закріпити вміння дітей оцінювати ситуацію, що склалася, виховувати любов до усього живого, бережне ставлення до природи.

Матеріал: малюнки з різними ситуаціями (діти саджають дерево; хлопчик руйнує мурашник тощо); сонечко, хмаринки.

Малюнки лежать зображенням донизу. Дитина вибирає собі малюнок і повинна розмістити його, в залежності від зображеної ситуації, під сонечком або хмаринкою.

Один вдома

Мета: закріпити знання дітей про незнайомих людей, пояснити, що саме може бути небезпечним у спілкуванні з іншими людьми, навчати розподіляти людей за ознакою спорідненості (рідні, знайомі, чужі).

Розвивати увагу, спостережливість; виховувати у дитини обачність

Матеріал: малюнки із зображенням різних людей: міліціонер, листоноша, бабуся тощо.

Вихователь пропонує дітям поглянути на малюнок і поміркувати, чи відчинять вони двері своєї домівки тій чи іншій людині. Вміти пояснити ситуацію і свій вибір.

Чим погратись Петрику

Мета: закріпити знання дітей про предмети домашнього побуту, що є джерелами потенційної небезпеки для дітей і повинні зберігатися в недоступному для малюків місці (побутова хімія, ліки, ріжучо-колючі предмети). Розвивати увагу, пам'ять, мовлення. Виховувати обережність та обачність під час ігор з різними предметами.

Матеріал: ширмочка з трьох частин (на першій зображений килимок, на другій – хлопчик, на третій – приклеєна шафа з дверцятами, які відкриваються).

Вихователь показує дітям Петрика.

- Малята, Петрик залишився вдома один і захотів погратися. Він знайшов багато різних речей, але, на превеликий жаль, серед них є й дуже небезпечні предмети. А де його іграшки, Петрик не знає. Давайте допоможемо хлопчику покласти іграшки на килимок, а небезпечні предмети – до шафи.

Діти старанно виконують завдання, розкладаючи предмети, обґрунтовують свій вибір.

Гра «Птах Вдячності»

Мета. Закріпити поняття «вдячність». Розвивати спостережливість.

Попросіть дітей уявити, що на землю прилетів Птах Вдячності. Він залітає у вікно до тих, хто забув подякувати за щось своїм батькам, друзям, знайомим, та нагадує забудькам про це. Попросіть уявити, ніби Птах Вдячності залетів до них у вікно, та згадати всіх, кому забули подякувати, й подумки сказати їм: «Спасибі».

Гра “Зустріч клоунів”

Мета: розвивати комунікативні навички, вправлятися у виявленні приязного ставлення одне до одного; вчити вербальних та невербальних способів знайомства; збагачувати соціальний досвід.

Вихователь розповідає цікаву історію: “Жили собі двоє клоунів: одного звали Бім, другого — Бом. Бім працював в Одеському цирку, а Бом — у Київському. Вони ніколи не зустрічалися, хоча й чули один про одного. Якось навесні діти з міста Бердянська запросили їх на дитяче свято “Бердянські кнопочки”.

Приїхавши до Бердянська, клоуни нарешті зустрілися, познайомилися, зраділи один одному і...”

Дітям пропонують придумати й показати, як відбувалася ця зустріч, що робили і казали клоуни. У разі виникнення труднощів педагог допомагає своїм вихованцям, демонструючи різноманітні способи знайомства.

Гра “Як познайомилися Робінзон і П’ятниця”

Мета: вправляти дітей в умінні знайомитися, розпочинати розмову, приязно поводитися; збагачувати досвід знайомства та позитивної поведінки.

Педагог розповідає дітям про Робінзона Крузо та П’ятницю. Потім пропонує їм поділити між собою ролі Робінзона та П’ятниці, підготувати та показати сценку їхньої зустрічі. Діти по черзі відтворюють свій “сценарій” знайомства.

Гра “Радіооб’ява”

Мета: розвивати турботливе ставлення одне до одного, спостережливість; соціальну компетентність.

Вихователь розповідає, що одного разу, коли діти були на морі, вони почули по радіо тривожне оголошення: “Увага/ Увага!

На пляжі загубився хлопчик (дівчинка)”. Потім вихователь дає опис когось із дітей: “Йому шість років, він ходить до дитячого садка “Сонечко”, у нього карі очі, темне волосся. Хто знає цього хлопчика — відгукніться”. Діти за цим описом мають відгадати, про кого йдеться. Відгадавши, кличуть його на ім’я: “Данько! Данько!”

Методичні рекомендації. Після виконання аналогічних ігор варто провести бесіду з дітьми за такими запитаннями: “Як треба поводитися, щоб цього не сталося? Що треба робити, коли ти загубився? До кого звернутися? Що треба знати, щоб уміти розповісти про себе?”

Гра “Телефон”

Мета: вчити налагоджувати контакти за різних обставин, доброзичливо звертатися до співрозмовника, обирати коректні форми спілкування.

Обладнання: дитячі мобільні телефони або іграшковий телефон.

Діти грають по двоє, вихователь грає з дитиною, подаючи правильні зразки спілкування. Наприклад, дзвонить телефон, дитина бере слухавку. Вихователь на іншому кінці зв’язку починає розмову: “Добрий день! Мене звуть Наталя Миколаївна, я — вихователь дитячого садка “Світлячок” і хочу поговорити з дівчинкою, яку, здається, звуть Оленкою. Вона — новенька, зовсім недавно почала відвідувати дитячий садок”. Потім педагог підтримує діалог з дитиною, з’ясовуючи: чи подобається їй у дитячому садку, що саме, в які ігри вона грає, з ким спілкується, товаришує. Відтак прощаються.

Гра “Зіпсований телефон”

Мета: розвивати здатність входити в контакт; продовжувати формувати добре ставлення до ровесників.

Грають по двоє: одна дитина – “новачок”. Дзвонить телефон. Сергійко (“новачок”) бере слухавку: “Добрий день! Скажіть, будь ласка, це телефон хлопчика, в якого сині очі і якому не подобається відвідувати дитячий садок “Світлячок?” Називаються різні якості, не притаманні “новачкові”. У відповідь він має заперечити, сказати протилежне: “Ні, це хлопчик із зеленими очима, йому, навпаки, подобається ходити до дитячого садка...”

Гра “Потяг”

Мета: закріплювати вміння знайомитися в різний спосіб; розвивати слухове сприйняття, координацію рухів; сприяти нейтралізації негативної емоційної енергії та агресивної поведінки.

Вихователь каже: “Зараз ми з вами утворимо потяг. Спочатку я буду локо мотивом, і коли їхатиму по колу, то буду плескати в долоні й промовляти своє ім’я: «На-та-ля, На-таля...» Я зробила коло, а тепер на моє місце нехай стане хтось із вас, а я стану, як і ви, вагончиком – причеплюся до “локомотива”. Тепер він поїде, а ми всі разом промовлятимемо його ім’я: “Дмитрику, Дмитрику...” Рушаймо!”. І так доти, доки всі діти по черзі не побудуть “локомотивом” і не візьмуть участь у грі.

Ігри на формування елементарних економічних навичок

«Види витрат»

Мета: навчити дітей визначати вид витрат, на перше місце ставлячи основні витрати; розвивати вміння аналізувати, робити висновки.

Матеріал: картки із зображенням театру, хліба, будинку, дитячого садочку, меблів, іграшок, цукерок тощо.

Вихователь пропонує дітям серед карток із зображенням обрати ті, зображення яких є основними витратами будь-якої людини.

«Гроші – ціна»

Мета: ознайомити дітей із взаємозалежністю якості товару та його ціни; учити дітей співвідносити якість із ціною; розвивати вміння аналізувати, робити висновки.

Матеріал: картки-гроші, різні товари (іграшки різної якості: старі, нові, м’які, електричні тощо, книжки різного обсягу, одяг тощо).

Ця гра має декілька варіантів:

- а) вихователь пропонує дітям зробити покупки, обираючи найдешевші товари, але з найкращою якістю;
- б) вихователь пропонує написати цінники для продажу різних товарів – діти повинні проаналізувати якість товару та, відповідно до цього, визначити вартість товару;
- в) скласти перелік найкращих та найкорисніших товарів, які можна купити на конкретну суму грошей.

«Покупки»

Мета: закріпити знання дітей про будову супермаркету, розвивати аналітичне мислення, кмітливість.

Вихователь пропонує дітям для гри в супермаркет розташувати полицки з товаром за спільними характеристиками – зробити відділи товарів (молочні продукти, іграшки, одяг, канцелярські товари, фрукти тощо). Після цього дітям пропонується обрати найкоротший шлях до якогось із товарів.

Як результат: діти можуть переставити полицки чи товари, для того щоб було зручніше знаходити потрібну річ.

«Корисна річ»

Мета: закріпити знання дітей про товар, виховувати дбайливе ставлення до предметів; розвивати фантазію, вміння аналізувати.

Вихователь пропонує дітям уважно роздивитися запропонований предмет (олівець, книжка, подушка, ложка тощо) та визначити його основне функціональне призначення. Після цього діти намагаються придумати якомога більше способів використання цього предмету.

«Кордон»

Мета: закріпити знання дітей про експорт та імпорт товарів.

Діти розподіляються на дві групи, дві країни. Кожна країна має свою назву й отримує різні товари. Після вихователь звертається до однієї з країн: «Експорт книжок до іншої країни», інша країна повинна отримати книжки та відповісти: «Дякуємо за імпорт книжки». Таким чином здійснюється обмін товарами між країнами.

«Впізнай професію»

Мета: закріпити знання дітей про професії людей, розвивати кмітливість, увагу, спостережливість.

Діти зображують за допомогою пантоміми людей різних професій. Кожен з дітей загадує собі професію. Після починає розповідати про себе. Наприклад: я варю суп, готую печиво, годую дітей – хто я? Діти намагаються впізнати професію.

Розкладіть товар

Мета: вчити дітей класифікувати предмети за спільними ознаками; закріплювати знання малят про різновиди торгових об'єктів.

Перед дитиною розкладають кілька картинок із зображенням предметів, що можуть бути товаром у різних крамницях.

Завдання 1. Розкласти картинки на групи, в яких предмети поєднано за спільним призначенням. Дати назви крамницям, які можуть взяти для продажу даний товар, наприклад: «Молоко», «Хліб», «Іграшки», «Одяг» тощо.

Завдання 2. Згрупувавши картинки, не потрібно диференціювати предмети за спільними ознаками, а запропонувати свої варіанти їх сполучення, керуючись

власним досвідом. Наприклад, «Гастроном», «Дитячий світ», «М'ясо — молоко», «Садovina та городина» тощо.

Умілі руки

Мета: виховувати дбайливе ставлення до предметів, виготовлення яких потребує копіткої праці різних за фахом людей; учити раціонально використовувати речі, що були в ужитку.

Дітей розподіляють на дві команди по 5-6 осіб. Вихователь називає або показує будь-який предмет і пропонує розповісти про його призначення. Після цього дітям дається завдання придумати, як ще можна використати його в дещо зміненому або в тому ж стані, проте за умови, що він вже застарілий й не може бути використаний за своїм призначенням.

Не помиліться

Мета: закріпити знання дітей про послідовність процесу купівлі товару; формувати вміння встановлювати логічний ланцюжок дій, що об'єднані одним сюжетом; розвивати логічне мислення.

Дитині пропонуються для розгляду картинки (5-6), що різняться за змістом зображення: мама дає дитині гроші; дитина йде вулицею із порожньою торбинкою; дитина входить до крамниці; стоїть біля каси; бере хліб у продавця; йде додому з наповненою торбинкою.

Завдання 1. Розкласти картинки в ряд у такій послідовності, що відповідає логіці дій зображеного на них.

Завдання 2. Скласти коротеньке оповідання за картинками, дотримуючись послідовності дій.

Оцініть вчинок

Мета: виховувати дбайливе ставлення до природних ресурсів та інших матеріальних цінностей; на основі логічного мислення вчити робити самостійні висновки.

Ведучий пропонує дітям послухати розповідь, яка передбачає помилку об'єктивно невинуватого для будь-якого героя.

Завдання:

- а) знайти помилку в діях;
- б) обґрунтувати свою відповідь;
- в) дати оцінку дії.

Орієнтовні розповіді ведучого

Рано-вранці зазирнуло сонечко у віконце Вовиної кімнати. Прокинувся хлопчик, солодко позіхнув, потягнувся, увімкнув світло й почав робити гімнастику.

Вирішила Марійка випрати су肯ку своєї ляльки. Вибрала вона найбільшу чашку, налила в неї води по вінця, взяла мило та й почала прати. Дуже старалася Марійка, і су肯ка стала чистою й красивою.

Що є найважливішим?

Мета: закріплювати вміння орієнтуватися в поняттях «предмети розкоші» та «життєво необхідні предмети»; вчити диференціювати предмети за ступенем їхньої значущості, роблячи логічні висновки.

У грі можуть брати участь 2-3 дітей. Кожному з них дається картка із зображенням предметів, які використовуються людьми у різних життєвих ситуаціях.

Завдання 1. Закрити фішками предмети, які не є життєво необхідними для людини та які можна назвати предметами розкоші.

Завдання 2. Пояснити призначення предметів, зображених на малюнках, що залишилися. Обґрунтувати їх необхідність для людини.

Завдання 3. Закрити фішками зображення речей, найбільш важливих для життєдіяльності людини, предметів, без яких важко обійтися. Запропонувати обґрунтувати своє ставлення до предметів розкоші, зображення яких залишилися закритими.

З метою ускладнення завдання можливе використання другого варіанту гри: дитині дається більш складне завдання — закрити фішками зображення тих предметів, які можуть мати подвійну функцію, тобто в один і той же час бути і предметами розкоші, й життєво важливими для окремих людей. Наприклад, машина для інваліда, фортепіано для піаніста, прикраси для артиста й тощо.

Ми-художники

Мета: закріпити знання дітей про рекламу; розвивати у них естетичні почуття й художній смак; учити встановлювати взаємозв'язок між рекламою та успіхом у торговельних стосунках «продавець — покупець».

Кожному учасникові гри, «художнику-оформлювачу» (їх може бути 2-3), дається завдання — зробити рекламу своїй крамниці. Решта дітей оцінюють роботу тих, хто грається, наприкінці визначають переможців.

Варіант 1. Кожен учасник гри одержує певну кількість кольорових силуетів різних предметів, які можуть бути товаром крамниць певного виду («Іграшки», «Квіти», «Хліб», «Молоко» тощо).

Варіант 2. Із загальної кількості силуетів необхідно вибрати тільки ті, які потрібні для складання реклами «своєї» крамниці.

Чия праця є важливішою?

Мета: закріпити знання дітей про джерела грошових прибутків; вчити диференціювати види трудової діяльності людини відповідно до їхньої цільової спрямованості.

Дитині пропонується декілька картинок І із зображенням різних дій дорослих людей: чоловік спить; лікар слухає хворого; продавець обслуговує покупця; жінка пере білизну; чоловік копає яму для саджання дерева.

Завдання 1. Згрупувати ті картинки, на яких зображені дії, що пояснюються як суспільно корисна праця та оплачуються (лікар слухає пацієнта, продавець відпускає товар покупцеві).

Завдання 2. Згрупувати ті картинки, на яких зображені дії людини, які мають подвійну функцію. Наприклад, жінка пере білизну — це може бути і мама, і працівниця пральні; чоловік копає землю — це може бути і тато, і садівник.

Ігри екологічного спрямування

Уяви себе тваринкою

Запропонуйте дітям уявити себе домашньою тваринкою і скласти про себе невеличке оповідання за запитаннями.

- Яка улюблена страва?
- Де більше всього любите спати?
- Чим найбільше любите займатися?
- Чи любите гратися з людьми, гуляти?
- Чи любите, щоб вас мили?
- Чи вмієте ви плавати?

Діти повинні відгадати, яку тварину описали.

Лісові кравці

Поділити дітей на групи і роздати їм карточки з малюнками чи назвами різних тварин. Діти мають уявити, що ця тварина — швець, буде шити одяг для лісових тварин. Дітям треба скласти казку, детально описати інструменти, матеріали, якими користуються.

Якщо в лісі біда

Попросіть дати відповідь на запитання. На кожну відповідь — не більше 5-10 хвилин.

- Якщо всі птахи відлетять із лісу, що трапиться з рештою мешканців?
- Якщо дерева навесні не розпустяться?
- Якщо восени листя не облетить?
- Якщо засохнуть усі лісові струмки?

Знайди собі будиночок

Перед прогулянкою в поле, ліс чи парк запропонуйте дітям уявити, що їх зачаклував чаклун, і кожен став рости з мізинчика. Під час прогулянки діти повинні знайти собі будиночок. Це можуть бути мишача нірка, квітка, пеньок, лопух тощо.

Діти можуть самі собі побудувати домівку з травинок, трісочок, кори, подумати, на чому вони будуть спати, що їстимуть, із ким дружитимуть, а від кого ховатимуться.

Молодші діти можуть взяти із собою іграшки, щоб побудувати будинок для них.

«Що було б, якби з лісу прибрати...?»

Вихователь пропонує прибрати з лісу комах:
— Що сталося б з іншими мешканцями? А якби зникли птахи? А якби пропали ягоди? А якби не було грибів? А якби із лісу пішли зайці?

Виявляється, не випадково ліс зібрав своїх мешканців разом. Всі лісові рослини і тварини пов'язані один з одним. Вони не можуть існувати один без одного.

«Зелені карти»

Мета: вправляти дітей у відповідності простіших ланцюжків живлення тварин в природі.

Матеріал: набір гральних карток із 36 штук, кожна зафарбована з іншої сторони зеленим кольором, а на лицьовій — малюнки різних тварин і рослин, які складаються таким чином, щоб в грі склалось 18 пар (тварина — їжа для неї).

В грі приймають участь дів 2 до 6 дітей. Кожній дитині роздається по 6 карток. Заздалегідь перевіряється чи є серед них такі, з яких можна скласти пари. При правильному ході дитини картка відкладається. Кількість карт постійно поповнюється до шести, поки вони не закінчаться. Виграє той, хто першим вийде з гри або у кого залишиться менша кількість карточок.

Екологічна башта «Ліс»

Мета: ознайомити дітей з поняттям «ланцюг живлення» і дати уявлення про ланцюгове живлення в лісі.

Матеріал: Варіант 1 — площинний: набір карток з малюнками по 4 в кожній (наприклад, ліс — рослина — травоїдна тварина — хижак);

Варіант 2 — об'ємний: 4 різних за величиною кубики, на кожній стороні якого — малюнки лісу (ліс — гриб — білка — куниця; ліс — ягоди — їжак — лисиця; ліс — квітка — бджола — ведмідь і т.д.)

На першому етапі діти грають разом з вихователем, починають гру з будь-якого кубика.

Вихователь: «Це гриб, де він росте?» (В лісі) «Хто із тварин живиться у лісі грибами?» (Білка) «Чи є в неї вороги?» (Куниця). Далі дитині пропонують скласти ланцюжок живлення із названих об'єктів і пояснити свій вибір. Показати, що якщо прибрати один із компонентів ланцюжкового живлення (наприклад, гриб), то весь це ланцюжок розпадеться. На другому етапі діти грають самостійно. Їм пропонується скласти свою екологічну башту. На третьому етапі організуються ігри — змагання: хто швидше складе башту, в котрій є, наприклад, їжак або вовк.

Піраміда «Птахи»

Мета: сформувані про простий ланцюг живлення птахів в природі, закріпити знання про умови, необхідні для росту рослин і життя тварин.

Матеріал: Варіант 1 — площинний: набір карток різного кольору (жовтий, синій, червоний, чорний), моделюючих умови, необхідних для росту рослин і життя тварин; набір із 3 карток з різними ілюстраціями рослин і птахів (наприклад, сосна — соснова шишка — дятел).

Варіант 2 — об'ємний: набір із 7 кубиків, де перший — четвертий кубики різного кольору, які позначають умови, необхідні для життя рослин і тварин; п'ятий — рослини; шостий — їжа птахів; сьомий — птахи

(наприклад, горобина — ягоди горобини — снігур; ялинка — ялинкова шишка — шишкар; дуб — жолуді — сойка; водорості — равлик — качка; трава — коник-стрибунець — лелека).

Гра проводиться так само, як гра «Екологічна башта «Ліс». Але при складанні піраміди обхідно звернути увагу на наступні правила: різнокольорові кубики розставляються горизонтально, а три кубики з ілюстраціями рослин і тварин виставляються на цю горизонталь вертикально, один на один, з метою показати ланцюжок живлення в природі.

«Прогулянка до лісу»

Мета: сформувати правильне відношення до лісових мешканців, розширити знання дітей про правила поведінки в лісі, вправляти в розпізнаванні попереджуючих і забороняючих екологічних знаків.

Матеріал: планшет із зображенням лісної галявини з декількома стежинками, на яких розміщені попереджуючі знаки; силуети дітей, яких можна пресувати по стежинкам; набір забороняючих екологічних знаків у конверті (наприклад, не рвати конвалії; не топтати гриби, ягоди; не ламати гілки дерев; не рушити мурашники; не розпалювати вогнище; не ловити метеликів; не кричати; не вмикати гучно музику; не руйнувати пташині гнізда та ін.)

В грі може брати участь група дітей, які йдуть в ліс на прогулянку. На першому етапі слід провести дітей по стежинці, розповісти, що на ній знаходиться, виставити відповідні екологічні знаки, які допомагають дотримуватись правил поведінки в лісі.

На другому етапі діти самостійно подорожують по лісових стежинках, на яких розставлені різні екологічні знаки. Гравці повинні по них пояснити правила поведінки в лісі. За кожну правильну відповідь — фішка. Виграє той, хто набере максимальну кількість фішок.

"ОБЕРИ ПРАВИЛЬНУ ДОРОГУ"

Мета: уточнити знання дітей про взаємозв'язок людини з природою на основі конкретних правил поведінки в природному середовищі. Дитина має визначити, якою стежкою вона пройде і пояснити свій вибір.

Матеріал: карта-схема.

1 варіант. Пропонуються три стежки. Якщо піти першою - можна потоптати конвалії, якщо другою - наступити на мурашник. Посередині третьої-горить багаття.

Висновок: що мають робити учасники гри:

йти третьою стежкою, але спочатку загасити багаття.

II варіант. Слід обрати дорогу. На першій розташований завод — тут забруднене повітря. На другій рухається багато транспорту. Третя дорога — алея з густо насадженими деревами.

Висновок, що мають зробити учасники гри:

найкраще йти третьою дорогою, оскільки тут дихатимеш чистішим повітрям і можеш послухати спів птахів.

Додаток В

Діагностична методика
«Сюжетні картинки»

Методичний матеріал до дидактичної гри "Збережемо природу"

Методичний матеріал формувального етапу дослідження

КАЗКА ПРО ЛЕВА І МИШКУ

Одного ранку в савані маленька Мишка гралась зі своїми друзями біля баобаба. Вони бігали навколо дерева, ховалися в нірки, стрибали по гілках.

Під деревом, насолоджуючись тінню, солодко спав Лев - Цар звірів.

— Я впевнена, тобі не вистачить сміливості близько підійти до цього великого Лева! - сказала одна миша іншій маленькій Мишці.

— А ось і вистачить! Я дуже смілива і не боюся Лева! - відповіла Мишка.

— Ну якщо ти така смілива, чому б тобі не підійти до нього ближче? - запитала подруга.

Мишка посміхнулася, глянула на Лева і вирішила, що вона зможе швиденько підбігти ближче до нього і втекти назад.

Вона глибоко вдихнула, підбігла до Лева дуже обережно, щоб не доторкнутися і не розбудити його, потім повернулася назад до подружки.

— Ой, це було так легко, - сказала їй подружка, побачивши, як Мишка повернулася, важко і швидко дихаючи, адже вона швидко бігла і була налякана.

— Так кожен зможе! - дражнилася миша-подружка.

— А могла б ти торкнутися лев'ячого хвоста? - не вгамовувалася вона.

Мишка дуже злякалася, але вона була занадто гордовита і тому вирішила прийняти виклик. Вона подивилася на Лева, зробила ще один глибокий вдих, підбігла до лев'ячого хвоста, доторкнулася до нього і щодуху помчала назад. Лев спав так міцно, що навіть не поворухнувся, тільки злегка змахнув хвостом, наче відганяв надокучливу муху.

— Ну добре, добре, - сказала мишка – подруга. - Я повинна визнати, що ти сміливіша, ніж я очікувала. Але цікаво, чи насмілишся ти пробігти по левовій спині, зупинитися у нього на носі, потягнути за вуса і повернутися назад?

Цього разу Мишка не на жарт злякалася, але Лев, здавалося б, спав так міцно, що їй здалося, що це зробити буде легко, не розбудивши звіра.

Вона стрибнула і опинилася на левовій спині, потім побігла до лев'ячої морди, але в цей момент Лев прокинувся, схопив Мишку зі своєї спини масивною лапою.

Він вже відкрив свою величезну пащу і хотів було проковтнути маленьку Мишку одним махом, але почув, як Мишка заплакала.

— Пробачте мені, Царе звірів! - благала вона, - вибачте мені!

— З чого це раптом мені тебе вибачати? - розсміявся Лев, - назви мені хоча б одну причину не їсти тебе!

— Якщо Ви вибачите мені, я ніколи цього не забуду: настане день, і я зможу віддячити Вам!

Лев покотився реготом: «Ха-ха-ха-ха-ха, - сміявся він. — Та ти жартівниця! Не можу уявити, як така маленька, крихітна мишка як ти, зможе віддячити мені за врятоване життя і послужити мені якусь службу!»

Лева так розвеселила обіцянка Мишки допомогти йому, він так захопився сміливістю і гідністю Мишки, що вирішив не вбивати її. Піднявши лапу, Лев відпустив здобич.

— Ти смілива мишка, і мені цікаво дізнатися, чи дотримаєшся ти свої обіцянки... Я відпускаю тебе. Хто знає, можливо, ми зустрінемося знову! Лев сміявся, ще більше лякаючи маленьку Мишку, яка помчала геть з усіх ніг. Через кілька днів Лев полював на газель і потрапив у пастку, яку розставили мисливці між деревами. Лев раптом опинився в сітці на дереві, і чим сильніше він намагався звільнити себе, тим міцніше його затягували тенета. Він висів на дереві, чекаючи, коли мисливці повернуться і вб'ють його.

Він плакав гіркими сльозами, як раптом побачив маленьку Мишку, що бігла повз нього.

— Що сталося, Царю звірів?

— О, мій друже! Який я радий тебе бачити ... Я біг за газеллю і потрапив в ці тенета ... Тепер мені нічого не залишається, як чекати, коли повернуться мисливці, щоб убити мене, - плакав Лев.

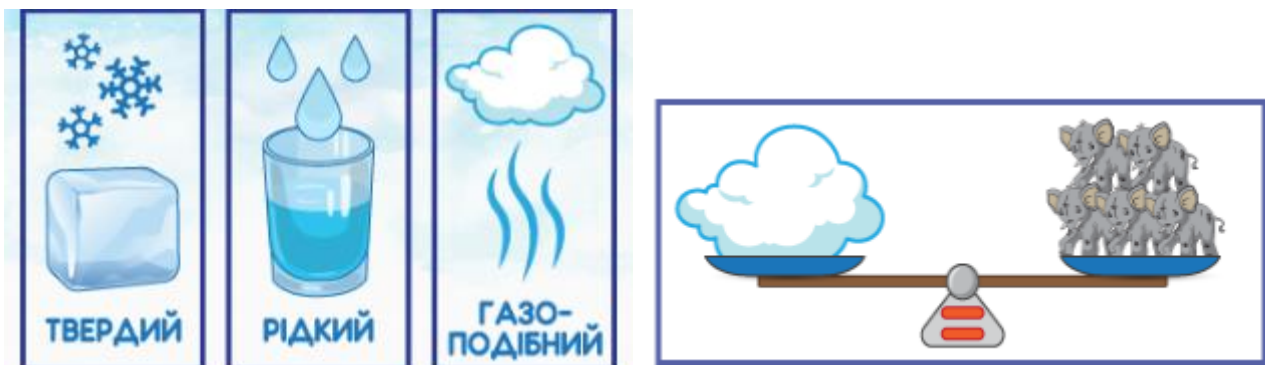
— О, дорогий Леве, не плачте! Я звільню Вас! - сказала Мишка. Швидко піднявшись на дерево, вона прогризла отвір в тенетах, якими був зв'язаний Цар звірів, і випустила Лева на волю.

— Дякую тобі, маленька Мишко! - сказав Лев.

З тих пір, подекують, що часто бачать великого лева, який завжди ходить з маленькою мишкою на спині.

Кругообіг води в природі

Ілюстрації до гри «Подорож крапельки»

Використовую кожний клаптик паперу

Природоохоронні знаки

